GNOSTİKLER

İlk Hristiyan Sapkınlar

SEAN MARTİN

KALKEDON

GNOSTİKLER

"İLK HIRİSTİYAN SAPKINLAR"

SEAN MARTİN

Türkçesi

Eylem Çağdaş Babaoğlu

GNOSTİKLER - İLK HIRİSTİYAN SAPKINLAR

Sean Martin

Orijinal Adı: *The Gnostics*
Kalkedon Yayıncılık: 109
Popüler Tarih: 6

Hocapaşa Mah, Kargili Sok, Celal Orman İşhanı, No 1/ Kat 3, Daire 32
Sirkeci-İstanbul
Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
Web: www.kalkedonyayinlari.com
e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Yayına Hazırlayan: **Hakan Tanıttıran**
Kapak Tasarım: **Semiha Şahin**
Düzelti: **Aynur Baysal**

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3 No 17 Topkapı İstanbul.
Tel: 0 212 613 10 77

İngilizce İlk Baskı: Pocket Essentials, 2006
Türkçe İlk Baskı: 2010
Copyright© Kalkedon Yayınları 2010
isbn: 978-605-5679-36-1

Duyduğunuz küfür ve hakaretlerle şaşkına döndüğünüz için kulaklarınızı tıkayacak, daha fazla kirlenmemek için duymamaya çalışacaksınız; bir süre sonra da cevap olarak söyleyecek hiçbir söz bulamadığınız için arkanıza bakmadan kaçacaksınız; ve işte o zaman bütün o alımak takımı sizi çok sevecek, 'aklı selim', 'gelenek' diye bildikleri saçmalıkları size de aşılamak için etrafınızı saracaktır; bense daha önce duyulmamış, yeni şeyler söylediğim için onların ilenç ve lanetlemelerine maruz kalmaya devam edeceğim.

Simon Magus'tan Aziz Peter'e, Clementine'in İtirafları'ndan

İçindekiler

Giriş	9
Gnostisizm ve Hıristiyanlık	15
İlk Hıristiyan Sapkınlar Gnostikler midir?	18
Hıristiyanlığın Kökenleri	21
Gnostisizmin Kökenleri	25
Efsane ve İnanışlar	33
Gnosis (Bilgi)	34
Düalizm (İkicilik)	37
Gnostik Yaratılış Mitleri	40
Gnostik Dünya Görüşü	47
İlk Öğretmenler ve Gelenekler	51
Birinci Yüzyılın İlk Gnostik Öğretmenleri	53
Basilides	56
Marcion	58
Valentinus	60
Sonraki Dönemlerin Gnostikler	67
'Sapkın' Gnostikler	69
Setiyanlar ve Ofitler	72
Örgütlenme ve Ayinler	76
Gnostik Dinler	81
Mandeanlar	81
Mandaik Metinler	84
Manişeyistler	87
Manişeik Metinler	92
Hermetisizm	95
Musevi & İslami Gnostisizm	100

Temel Metinler Ve Doktrinler 103
John'un Gizli Kitabı 104
Hakikat İncili 109
Thomas İncili 111
Diriliş Üzerine 115
Philip İncili 117
Mecdelli Meryem İncili 122
Kadınsal Gnostizm 126
Gülen Ve Danseden İsa 134
Judas İncili 139
İznik Konsülü ve Athanasius'un Yazıları 144

Yaygınlık ve Yasallık 149
En Büyük Sapkınlık 152
Gnostik Rönesans 159
Gnostik Aydınlanma 163
Varoluşçular 169
Ökültik Diriliş 172
Gnostik Junk 175
Edebiyatta Gnostik Temalar 178
Popüler Kültürde Gnostisizm 185
İlk Hıristiyan Sapkınlar 188

Ek 1:Kavramlar / Terimler Dizini 193

Ek 2: Gnostisizm ve Budizm 197

Dipnotlar 199

Ek Okumalar İçin Öneriler 209

Giriş

Mısır, Aralık 1945

Muhammed Ali El-Samman ve kardeşi, o gün o kitapları bulduklarında aslında tarlaları için gübre toplamaya çıkmışlardı.

İki kardeş o gün develerini Jabal Al-tarif adıyla da bilinen uçurumun dibine bağlamışlar, tarlalarının mahsul verimini artırdığını düşündükleri sabah kumunu toplamak için toprağı eşeliyorlardı. Toprağı kazarken seramik bir küp gözlerine çarptı. İlk elde, küpün içinden kötü bir ruhun çıkabileceğini düşündüklerinden küpün içine bakmaktan çekindiler. Ancak Muhammed küpün içinden bir olasılık altın da çıkabileceğini düşündüğünden cesaretini toplayarak kazmasıyla küpü kırdı. İçerden altın renginde bir toz bulutu çıktı, bir an her ikisi de Muhammed'in küpü kırarak içerde mahsur kalmış bir ruhu özgürleştirdiğini düşündüler ancak küçük toz bulutu dağıldığında aslında bunun pek de bir şey olmadığını anladılar. Küpün her yerini, hatta yerlere saçılan kırık parçaları bile incelemelerine karşın altın ya da değerli herhangi bir başka maden bulamadılar. Küpün içinden yalnızca deri ciltle kaplı on üç eski kitap çıkmıştı. Muhammed tüm bu kitapları yanında getirmiş olduğu uzun bluza sardı, iki kardeş develerine binerek Al-Qasr'da bulunan evlerine doğru yol aldılar. Muhammed'in annesi kitap-

ların değersiz olduğunu hatta uğursuzluk getirebileceğini düşünerek, kitapların bir bölümünü sobaya atarak yaktı. Kısa zaman sonra iki kardeşin uçurumun dibinde bulmuş oldukları bu kitapların aslında çok nadide ve değerli kitaplar olduğu ortaya çıktı. Ancak ne tuhaftır ki bu iki kardeş kısa bir süre sonra bir cinayet soruşturması kapsamında sorguya alınmıştı.

Bu olaydan altı ay önce, Muhammed'le aynı ismi taşıyan babası Muhammed Ali, tarlasındaki sulama ekipmanlarının çalınma olasılığına karşı nöbet tuttuğu bir gece yine bir grup hırsızın tacizine maruz kalmıştı. Baba Muhammed Ali çıkan arbedede hırsızı öldürmüş, ancak kendisi de o gecenin sabahında muhtemelen intikam için gelenler tarafından öldürülmüştü.

Kitapların eve gelmesinden kısa bir süre sonra Muhammed'in kulağına, babasının katili olan Ahmed adındaki adamın, evlerinin hemen yanı başında bulunan pekmez küplerini çalarak sattığı dedikodusu geldi. Muhammed, Khalifah'a ve diğer kardeşlerine haber verdi; hepsi birden baltalarını alarak Ahmed'ın evine doğru yol aldılar. Babalarının katili Ahmed'in evine vardıklarında Ahmed'i pekmez küplerinin yanında uyuklarken buldular ve onu hemen orada öldürdüler. İntikam, kan davası geleneğinin bir parçası olarak da, kalbini çıkarıp yediler.

Ahmed kasaba komiserinin oğlu olmasına karşın hiç sevilmeyen bir kişi olduğundan şehirden kimse Muhammed ve kardeşleri aleyhine tanıklık etmeye kalkışmadı. Yine de her gece al-Qasr'daki evlerine gelen polisle başetmek durumundaydılar. Kitaplara el konulabileceğinden korkan Muhammed, kasabanın yerel rahibi Basiliyus Abd al-Masih'ten kitaplara göz kulak olmasını ister. Kısa bir süre sonra kitaplar Basiliyus'un kayın biraderi olup, İngilizce ve tarih öğretmenliği yaparak geçinen Raghib'in dikkatini çeker. (Kıpti Hıristiyan geleneğinde rahipler evlenebilmektedir.) Raghib, Basiliyus'u kitaplardan birini Kahire'ye götürme konusunda ikna eder.

Amacı kitaplara ne kadar fiyat biçileceğini öğrenmektir. Raghib kitabı, yazıldığı dil olan Kıpti diline tutkun olan Doktor George Sophi'ye götürür. Doktor Sophi, kitabı kısa bir süre incelemesinin hemen ardından Tarihi Eserler Müdürlüğü'ne telefon eder. Raghib'e, Kahire'deki Kıpti Kültürü Müzesi tarafından üç yüz sterlinlik bir ödeme yapılır ve kitap 4 Ekim 1946 tarihinde müzenin koleksiyonuna dahil olur. Müze, *Kurtarıcı Diyalog*, *Mısır Hıristiyan İncili, John'un Gizli Kitabı* gibi çok önemli eski Gnostik metinlerin sahibi olmuştur. Oysaki o güne kadar, bu ve bunun gibi pek çok önemli gnostik metnin, Kilise'nin M.S. ilk yüzyıllarda Gnostikler'i sapkın ilan etmesiyle beraber ortadan kaybolduğu varsayılmıştır. Tarihi Eserler Departmanı şimdi de kalan 12 kitabın, başka bir deyişle 'vasiyetnamelerin' peşine düşmüştür ancak al-Qasr'daki inceleme ve soruşturmanın başlamasından çok önce kitaplar ortadan kaybolmuştur.

Muhammed kalan kitapları neredeyse yok pahasına, çoğu okuma yazına bilmeyen komşularına satmıştır. Komşularından Nashid Bisadah adlı bir adam, kitaplardan birini Kahire'deki bir altın tüccarına götürmüş ve kitabın iyi bir fiyata satılmasıyla birlikte de gelirini bu altın tüccarıyla bölüşmüştür. Hububat tüccarı olan başka bir komşusu da yine yalnızca bir kitabın satışından öyle fazla para kazanmıştır ki, Kahire'de dükkan açabilecek bir duruma gelmiştir.

Kalan kitapların büyük kısmı şehrin en korkunç karakteri olup yasadışı işleriyle tanınan Bahij Ali'nin eline geçer. Bahij de diğerleri gibi Kahire'ye giderek kitabı çeşitli antikacılara satmaya çalışır ancak antik kitap satıcılarının hiçbiri elindekilerle ilgilenmez. Nihayet Bahij, elindeki ktapları bakar bakmaz çok beğenen ve hemen orada ödeme yapan Phokion adında bir adama satmayı başarır. Kitapların çok da uzun bir süre elinde kalmayacağını tahmin edememiş olan Phokion, gerçekten de çok yüklü bir ödeme yapmıştır. Tarihi Eserler Depart-

manı çok geçmeden Phokion'u bulur ve yurtdışına çıkmasını önlemek için elindeki tüm kitaplara el koyar. Nasser'ın Mısır Başkanı olduğu 1956 yılına kadar geçen zamanda tüm koleksiyon ulusallaşarak, Kıpti Kültürü Müzesi'nin elinde toplanmış olur.

Bu arada -James'in Gizli Kitabı, Hakikat İncili, üç Bölümlük Bildiri ve Diriliş üzerine gibi çok önemli metinleri içeren- birinci cilt Kahire'de antikacılık yapan Belçikalı tüccar Albert Eid tarafından Mısır dışına çıkarılmıştır. Eid bu cildi 1959 yılında Ann Arbor'daki bir açık artırmada satışa çıkarır ancak alıcı bulamaz. Başarısız bir girişim olsa da, bu cilt İsviçre Utrecht üniversitesi'nde Dinler tarihi profesörü olan Gilles Quispel'in dikkatini çekmeyi başarır. Bunun üzerine Profesör Quispel, Zürih'te bulunan Jung Enstitüsü'ne bu kitabı mutlaka alması gerektiği yönünde bir tavsiye mektubu yazar. Tüccar Eid'in ani ölümü nedeniyle, müzakereler düşünüldüğünden çok daha uzun sürer, nihayet Jung Enstitüsü Eid'in dul eşinden bu kitabı 10 Mayıs 1952'de satın alır; aynı yıl bu kitap Gnostisizm'e ilgi duyduğu bilinen Carl Jung'a doğum günü hediyesi olarak verilir. Bu yüzden de bu cilt 'Jung'un Kitabı' olarak da anılmaktadır. Profesör Quispel bir süre sonra bu ciltte çok fazla eksik sayfa olduğunu farkeder ve kalan eksik sayfaları bulma umuduyla 1955 baharında Kahire'ye gider. Kıpti Kültürü Müzesi Quispel'e eksik sayfaların fotoğraflarını çekmesi için müsaade verir.

Profesör Quispel kaldığı otele döner dönmez elindeki sayfaları okumaya başlar. Metin şöyle başlamaktadır; 'İsa'nın yaşarken söylediği ve Judas Thomas'ın yazarak kayda aldığı sözler aslında bugüne kadar sır olarak kalmış önemli hakikatlerdir.' Oturduğu yerde şaşkınlıkla irkilen profesör kendi kendine şöyle fısıldar:[1] "Bu sözlerin anlamını doğru yorumlayan kişi ölümsüzlüğe bile ulaşabilir." Biraz daha incelemesinin ardından elinde tuttuğu metnin 'Thomas'ın öğretisi' adlı eserin eksiksiz

bir kopyası olduğunu anlar. Bu metnin Yunan dilinde yazılmış kısmi, eksik bir kopyası Mısır'ın Oxyrhynchus kasabasında 1898 yılında yapılan kazılarda bulunmuş, bu tarihten itibaren de bu metin 'İsa'nın Sözleri' adıyla anılmaya başlamıştır.

Meşru kabul edilen diğer dört İncil'den farklı olarak, Thomas'ın yazıya aktardığı İncil, İsa'nın yaşamı boyunca söylemiş olduğu sözlerin bir derlemesidir. Öyle ki madde madde kağıda dökülmüş olan bu sözler Yeni Ahit'e çok yakındır. Örneğin 'Sizin kendi kulaklarınızla duyduğunuz sözde elbette ki başkaları için de bir öğüt, bir hikmet vardır. Işığını herkesten gizleyen, yeteneğini kendine saklayan insan elbette ki tasvip edilemez. Makbul olan ışığı yakıp etraftaki herkesi aydınlatacak bir yere koymaktır.'[2] ifadesi çok açık biçimde Yeni Ahit'in Dağdaki Vaaz adlı bölümündeki cümleleri çağrıştırmaktadır.[3]

Yeni Ahit'le ciddi benzerlikler içermesine karşın, metni incelemeye devam ettikçe Quispel'in zihninde giderek Yeni Ahit'te çizilen İsa imgesinden oldukça farklı bir İsa portresi belirmeye başlar. Zaten giriş bölümünde İsa'nın bilinmeyen, saklı kalan sözlerinin açıklanacağı iddia edilmektedir. Quispel ilk elde bu bahsedilen farklı, bilinmeyen İsa karakterini, onun Markos İncili'nde geçen 'Kıssalar Anlatan İsa' ile ilişkilendirir: "O, geniş kalabalıklara seslenirken kıssalara başvurmazdı; ancak müritleriyle başbaşa kaldığında onlara kıssalar da dahil olmak üzere herşeyi anlatırdı."[4] Yine aynı giriş bölümünde söz konusu metnin İsa'nın ikiz kardeşi Thomas tarafından yazıldığı iddia edilmektedir. (Didymos'un Yunanca'da ikiz anlamına geldiği bilinmektedir.) Quispel'in aklına çok farklı sorular gelmektedir: İsa'nın bilinmeyen bir ikiz kardeşi mi vardır? Meşru sayılan dört İncil'in dördünde de İsa'nın kardeşlerinden bahsedildiği bilinmektedir; ancak bu dört İncil içinde Yuhanna'nın, içeriği itibariyle diğer üç İncil'den farklı olması, yazarının Thomas olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.[5] (Bilindiği kadarıyla bu İncillerde Thomas ikiz olarak anılmakta-

dır.) Yuhanna ve Thomas İncilleri, diğer meşru İncil yazarlarının ulaşamadığı bazı özel bilgileri mi içermektedirler?[6] Dahası Thomas İncili'nde sunulan İsa imajı, Yuhanna'dakinden bile daha gizemli ve mistik bir İsa portresidir: Thomas İncili'nin bir pasajında İsa çevresindekilere şu sözlerle seslenmektedir: "Bedenin ruhtan türemiş olması bir mucizedir; ama eğer ruh bedenden türediyse bu mucizeden de öte şüpheli bir muammadır. Gerçekten de böylesine zengin bir adamın kendine yaşamak için bu kadar sefil bir ev seçmesini aklım almıyor"[7] İsa'nın yetmişinci sözde verdiği mesaj ise çok daha radikaldir: "İçinizdeki erdemleri, sizde olanı paylaşmaktan çekinmeyin, sizi koruyacak olan değerlerinizdir."[8]

Quispel'in araştırma ve incelemelerini derinleştirmesiyle birlikte, Muhammed Ali ve kardeşlerinin erken dönem Hıristiyanlığı'na ait son derece değerli bir hazineyi keşfettikleri açığa çıkmıştır. Bu keşif erken dönem kilise tarihinin -ve hatta belki Hıristiyanlık tarihinin- yeniden yazılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Gnostisizm ve Hıristiyanlık

Gnostik deyişi, en yaygın anlamıyla ortaçağın ilk yüzyıllarında ortaya çıkmış olan ve dogmalardan ziyade gnosis'e vurgu yapan çeşitli topluluklara işaret etmektedir. (gnosis:tanrısallığın dolaysız içsel bilgisi.) Gnostikler ilk Kilise pederleri tarafından sapkın ilan edilmişlerdir. Nag Hammadi Külliyatı'nın bulunuşuna kadar da Gnostik lider ve okullara dair bilgi ruhbanlığın aralıksız devam eden karşı-propagandası üzerinden şekillenmiştir.

Gnostik sözcüğü, eski Yunanca'da 'bilgi' anlamına gelen gnosis sözcüğünden gelmektedir. Bu söz en genel anlamıyla 'bilmek' anlamını verse de Yunanlılar 'bilme'nin iki ayrı biçimi olduğunu varsayıyorlardı. Bunlardan ilki 'Delphi'de bir kahin olduğunu biliyorum' cümlesindeki gibi kişinin kendi varlığının dışındaki kaynaklardan edindiği bilgilerdi. (Örneğin kitap okumak, başkalarıyla konuşmak ya da daha güncel bir örnek olarak televizyon izlemek, internete girmek gibi...) İkincisi ise daha kişisel, daha doğrudan ve sezgisel olan bir bilgi türüydü, birinin 'Delphi'deki kahinin bana ne söylediğini biliyorum' dediğinde söylemek istediği şeye karşılık geli-

yordu. Çünkü bunu söyleyen kişi Delphi'ye bizzat gitmiş ve kahini tanımıştı. Gnostisizm'i de karakterize eden şey de aslında ikincisi, yani daha doğrudan ve öznel olan bilgiydi. Ünlü ruhbilimci Karl Jung da bu anlamda bir gnostiktir. Zamanının büyük bölümünü gnostik metinleri ve gnostik düşünceyi incelemeye ayırdığı 1959 yılında, *BBC* televizyonu ile yapmış olduğu röportajda Gnostik bakışı çok yalın ve özlü biçimde anlatmıştır. Özellikle Jung'un tanrıya inanıp inanmadığı sorulduğunda verdiği yanıt çok ilginçtir: 'İnanabildiğimi söyleyemem, ama onu tanıyorum'

Gnostisizm bugün yaygın olarak kullanılıp bilinen bir kelime olsa da Valentinus ve Marcion gibi dönemin önemli gnostik öncüleri kendilerini tanımlarken 'gnostik' ifadesini kullanmamışlardır, kendilerini en yalın ifadeyle 'Hıristiyan' olarak tanımlamışlardır, yine fanatik Kilise savunucuları da onlardan bahsederken çoğunlukla yalnızca 'sapkınlar' ifadesini kullanmışlardır. Asıl güçlük Gnostisizm'in birbirinden farklı pek çok topluluğu içermesinden ve tüm bu gruplarda ortak olan belli bir inanç yapısından bahsedebilmenin imkansız olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de çeşitlilik Gnostisizm'in en göze çarpan niteliklerinden biridir. Yine çeşitlilikten söz açmışken tüm Gnostikler'in Hıristiyan olmadığını, bazılarının Musevi, bazılarının da Pagan olduğunu burada hatırlatmak yerinde olacaktır.

Modern bilim de 'gnostisizm' teriminin ne anlama geldiği konusunda ihtilafa düşmüştür. 1966 yılında İtalya'nın Messina kentinde, salt Gnosis ve Gnostisizm sözcüklerinin anlamı üzerine geniş bir bilimsel konferans düzenlenmiştir. Konferansın sonuç bildirgesinde Gnostisizm erken ortaçağda ortaya çıkıp gelişen dinsel sistemler olarak tanımlanırken, Gnosis ise kişinin/topluluğun ulaştığı bilgelik düzeyi olarak tanımlanmıştır. Buna göre kişi Gnosis'e sahip olabilir ancak bu onun zorunlu olarak Gnostik olduğu anlamına gelmez. (Bu anlam-

da bu kitapta da Messina konferansından çıkan tanımlara olabildiğince bağlı kalınmaya çalışılacaktır.) Ne ki aradan geçen zamanda siyaset bilimi kuramcısı Eric Voegelin Gnostisizm terimini 'genel anlamda bir yabancılaşma hissi ve toplumsal yaşamdan kopuk olma durumu' olarak yeniden tanımlamaya girişti̇ğinde tartışmalar tekrardan alevlenmiştir. Kuramının sonuç bölümünde Voegelin, Gnostisizm'i Marksizm, Komünizm ve Nazizm gibi ideolojilerle yanyana aynı başlık içinde ele almış, tüm bu hareketleri dünyaya kargaşalık getiren hareketler olarak lanse etmiştir.

Gnostik eğilimler bugüne kadar pek çok sayıda yazar, düşünür ve siyasal/spiritüel hareket üzerinde etkili olmuştur. Yine pek çok bilgisayar oyununda, çizgi romanda ve Hollywood filminde görülebileceği gibi çok geniş bir alan olan kitle kültürü üzerinde de etki bırakmıştır. Bu olağanüstü çeşitlilik arzeden koca yığın içinde elbette yalnızca Jung ve takipçileri yoktur. William Blake, Goethe, Herman Melville, Albert Camus, Hegel, Nietzsche, WB Yeats, Franz Kafka, varoluşçular, hemen hemen tüm teosofistler, Jack Kerouac, Philip K Dick; Xenosaga gibi bilgisayar oyunları, Sandman ve Promethea gibi çizgi romanlar, Truman Show ve Matrix gibi filmler.. Tüm bu kişi ve unsurlar Gnostisizm'in etki alanı içinde düşünülebilir.

Tüm bu unsurları birbirine bağlayan şeyin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için kesikli ilerleyen, uzun ve karmaşık bir tarihçenin izini sürmek gerekebilir. Bu tarihçe Roma İmparatorluğu'nun baskısı altında yaşayan ilk Yunanlı Ermişlerle başlar ve - bu tarihin bir sonu varsa şayet- Keanu Reeves'i sinemada salonunda izleyen seyircilerin karanlıktaki silüetlerinin önündeki dev ekranda beliren 'Uyan Artık Neo' yazısıyla biter. Gnostisizm aslında -tıpkı Jung gibi- tam da bu 'Uyanış' dediğimiz şeyle ilgilidir, bugün geniş kitlelerin Gnostisizm'e her zamankinden daha fazla ilgi göstermesi de yine bununla ilişkilendirilebilir.

İlk Hıristiyan Sapkınlar Gnostikler midir?

Nag Hammadi'nin Külliyatı'nın bulunuşuna kadar Gnostikler'e dair tek bilgi kaynağı, onları çoğunlukla 'sapkın'lar olarak gören erken dönem Hıristiyan piskopos/papazlarının el yazmaları olmuştur. Gnostikler'i aşağılayan ilk Hıristiyanlık savunucularından Şehit Justin, yazmış olduğu *İkinci Savunma* adlı eserde Simon Magus, Valentinus ve Marcion gibi çok önemli Gnostik figürleri 'şeytani ve yalancı' kişilikler olarak sunmuştur.[9] İkinci yüzyılın son döneminde Lyon Başpiskoposu olan İraneus; yazılarında, Simon Magus'u baş Gnostik olarak tabir etmiş ve 'Sapkınların Sapkını' olarak nitelediği bu kişinin Kilise'nin baş düşmanı olduğunu ileri sürmüştür.

Çoğu Gnostik figür gibi Simon'a dair bilgiler de çok sınırlı ve eksiktir. Kilise savunucusu karşıtlarının (İranaeus, Justin gibi kişilikler) yazdığı yergiler haricinde onunla ilgili çok az kaynağa ulaşılabilmektedir. Simon ile ilgili ilk bilgi (M.S 24) onun Samaralı bir büyücü olduğu ve İsa'nın havarilerinden Philip'in etkisiyle din değiştirerek Hıristiyan olduğudur. Ha-

varilerden Peter ve John'un rehberlik ettiği, geniş bir mümin topluluğu huzurunda yapılmış olan bir ayin sırasında Kutsal Ruh'la bağlantı kurulur ve kendisi de bu ayine katılmış olan Simon; havarilere, kendisine manevi güçlerini satıp satamayacaklarını sorar. Doğal olarak havariler bu teklifi reddederler, bu tarihten itibaren de para ya da başka bir şey aracılığıyla tanrısal güç elde etmeye çalışmak, Simonluk olarak anılmaya başlanır. Yeni Ahit'te Simon'dan kısaca bahsedilmiştir, ancak onun dönemin başka önemli olaylarına karıştığı da bilinmektedir. Örneğin Aziz Peter'le birlikte gerçekliği olmayan, düzmece bir hikayeye de adı karışır. İddiaya göre Simon, Aziz Peter'in 'gerçek tanrıyı inkar edip sahte bir tanrıya inanması için' pek çok büyü yapmıştır;[10] çünkü Simon'a göre gerçek tanrı ve yaratıcı tanrı iki ayrı varlık olup tek ve aynı değildir (ki bu da Gnostisizm'de çok önemli, merkezi bir ilkedir).

Simon'un hayatında ve öğretisinde, bugün Gnostisizm'in temeli saydığımız pek çok ilke ve unsuru ayırt etmek mümkündür. Örneğin beşeri tanrı anlayışı, yani her birimizin içinde ilahi bir kıvılcım taşıdığını varsayan Gnostik ilke -temelde her birimiz gerçek tanrının bir parçasıyızdır- ilk olarak Simon tarafından en açık şekliyle ifade edilmişir. Yine Tyre genelevinde Helena isimli bir kadına olan yaklaşımı da bu bakış açısını yansıtmaktadır. Simon, bu kadını tanrısal bilgeliğin (Sophia'nın) vücut bulmuş bir sureti olarak görmüş ve günahlarını affetmesi için tanrıya yalvarmıştır. Simon'un yalnızca isminin telaffuz edilmesi bile dönemin ruhban sınıfının çileden çıkması için yeterliydi. Özellikle ikinci yüzyılın başından itibaren Simon'un öğretisinin popülerleşmesiyle beraber bu olumsuz, önyargılı tavır giderek sertleşti. Dönemin önde gelen Hıristiyan fanatiklerinden İraneus, Simon'un öğretisinin bu derece yaygınlaşmasından rahatsızlık duyuyor, tüm yazılarında ve söylevlerinde Gnostikler'le alay ediyor, onların her gün yeni bir İncil yarattığını iddia ediyordu.[11]

İraneus'a göre Gnostikler'in öğretisi tam anlamıyla "lanetli" idi ve Hakikat İncili gibi metinler ise baştan sona inkar ve küfür ile dolu metinlerdi.[12] Hıristiyanlık savunucularından Hippolytus ise "*Sapkınlığa Reddiye*" adlı eserinde 'sapkınların nasıl bir küfür içinde olduğunu teşhir etmeyi ve öğretilerini çürütmeyi'[13] kendine görev edinmişti. Hippolytus'un sapkınlıkla suçladığı gruplar içinde 30 kadar Gnostik grup da vardı. Tertullianus, Gnostikler'in İsa'nın fiziksel anlamda dirilişini reddetmesini şiddetle eleştirmiş, İsa'nın mezardan çıkarak yükseleceğine inanmayan herkesi sapkınlıkla suçlamıştı. Hatta onun "dirilişe, saçma olduğu için inanılmalıdır" sözü tarihe geçmişti.[14]

İraneus gibi Hıristiyanlık tarihinde önemli yeri olan figürlerin neden böyle bir tutum takındıklarını tam olarak anlayabilmek için bu sözleri tarihsel bağlama yerleştirerek ele almak gerekir. O dönemde halk nezdinde Gnostikler'e yönelik gözle görülür bir ilgi oluşmuş, bu da Kilise'nin konumunu ve inandırıcılığını giderek daha kırılgan bir hale sokmuştur.

Hıristiyanlığın Kökenleri

Tıpkı günümüzde olduğu gibi milattan sonraki ilk yüzyıllarda da Hıristiyanlık birbirinden oldukça farklı manevi pratikler ve inançlar manzumesi görünümündeydi. İsa'nın öncülüğünde geçen dönemde (M.S 28 – M.S 35?) ve özellikle de İsa'nın ölümü sonrasında, ona inananlar; hem Romalılar, hem de sonradan din değiştiren sahte sofular tarafından ciddi zulüm ve eziyetlere maruz kaldılar. Yine İsa'dan sonra kimin halef olacağı noktasında da bitmek bilmeyen çatışmalar ve iktidar mücadeleleri söz konusu oldu. Peter geleneksel olarak Kilise'nin inşasında önemli rol oynamış bir kişilik olarak görülmesinin yanı sıra[15], Roma Katolik Kilisesi tarafından da papa ilan edilmiş bir kişi konumundaydı.

Ve aslında problemin kaynağı da buydu. Başka bir iddiaya göre de İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra, İsa'nın kardeşi olan James (Muhteşem James olarak da bilinirdi.) Jerusalem'deki Hıristiyan topluluğun lideri konumuna gelmiş ve James tarafarları en ateşli misyonerlerden biri olarak bilinen

Aziz Paul'le ayrılığa düşmüşlerdi.[16] Hıristiyanlık inancına temel olan tanrıbilimin büyük ölçüde Paul'ün fikirlerine dayanarak şekillendiği düşünülürse bu ayrılığın süreç içinde çok daha derinleştiği rahatlıkla anlaşılabilir. Yine de Paul toplumun dimağında epey kuşkulu bir figür olarak yer etmiştir: Örneğin İsa'nın yalnızca belli eylemlerine ve sözlerine vurgu yapmıştır[17] ve yine yazılarında (Yeni Ahit büyük ölçüde onun yazılarından oluşmaktadır.) diğer Hıristiyan topluluklarına bir öğretmen edasıyla hitap etmiş hatta yer yer hizaya gelmeleri için onları uyarmıştır. Eğer o dönemde ya da öncesinde bütüncül tek bir Hıristiyanlık olsaydı eğer, herhalde Aziz Paul'ün yazdığı türden metinlere de gerek kalmazdı. Hatta kimse 'Hıristiyanlığın kurucusu İsa değil Paul'dür"[18] diyecek kadar da ileri gidemezdi. Bu anlamda Hıristiyanlık'ta bir sapmadan söz edeceksek şayet bunun kökenlerini belki de buralarda aramak gerekir; 'Aslında Hıristiyanlık'taki ilk sapkın Paul'dür ve yine öğretisi -ki sonradan geç dönem Hıristiyanlığın temeli olacaktır- saf ve orijinal ilk biçimin fazlasıyla tahrif edilmiş bir formu görünümündedir.[19] O 'İsa'nın öğretilerini yozlaştıran ilk kişidir."[20] Şunu görmek gerekir; İsa dağda inananlarına vaaz ediyordu, oysa ki Paul çarmıha gerilmiş İsa'ya vaaz etmektedir.

Paul'den sonra orijinal öğretiye müdahale eden bir başka kişi de İraneus'tur, denilebilir. O; Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın en eski İnciller olması nedeniyle 'gerçeğe en yakın metinler' olduğunu varsayarak bunların resmi-meşru İnciller olması gerektiği savını ilk ortaya atmış olan kişidir.[21] Hatta yapmış olduğu bu teklifi desteklemek adına, 'pusulada dört yön ve dört rüzgar vardır, bu yüzden dört uygun bir sayıdır' ve benzeri demogojilere de başvurmuştur. İlk elde Hıristiyanlar'a zulmeden ancak Damascus yolculuğu sırasında İsa'dan etkilenmesinin ardından din değiştirerek Hıristiyanlığa geçen Paul'ün aksine İraneus Hıristiyan bir ailede doğmuş ve ömrünün sonuna kadar da dindar bir yaşam sürmüştür. Lyon'da Ki-

lise'nin bir üyesi olan İraneus, Aziz John'un öğrencisi olan Aziz Polycarb'ın öğrencisi olmuştur. İraneus sonradan Dört Resmi İncil'in ateşli bir savunucusu haline gelmiştir. Ana akım Hıristiyanlığın Matta, Markos, Luka ve Yuhanna (John) olmak üzere dört meşru İncil'e dayandığını düşünse de, bunlar içinde sonuncusu, yani Yuhanna, diğer İncillere kaynaklık eden bir İncil'di, çünkü bunlar arasında *İsa'nın tanrısal orijinini*[22] en açık biçimiyle yansıtan yalnızca ve yalnızca Yuhanna'ydı.

İraneus, tek meşru İncil'in Luka olduğunu savunan, hatta kendi Luka İncili'ni yazacak kadar ileri giden ünlü Gnostik öncü Marcion'la da mücadele içine girmiştir. İkinci yüzyılın yine bilinen Gnostiklerinden olan Tatian da (ilk elde büyük Martyr'in öğrencisi olup sonradan bir Valentinus taraftarı olmuştur) bu dört İncil'i Diatessaron ismiyle tek bir kitapta birleştirmiştir. Bu örnekleri göz önünde bulunduracak olursak ilk Kilise papazlarının, her gün ayrı bir İncil yazdıklarını iddia ettikleri Gnostikler'i neden bu kadar hırslı bir biçimde aşağıladıklarını daha iyi anlayabiliriz. Oysa ki bu kadar basit bir mantık yürütürsek Gnostikler'i yanlış anlamamız kaçınılmaz olacaktır. Gnostikler'e göre tanrı sürekli olarak inananları ile konuşmaktadır, tanrının söyleyecekleri hiç bir zaman dört resmi İncil ya da diğer İncillerle sınırlandırılamaz; dolayısıyla onların her dönem yeni metinler ortaya koyuyor olmaları bu çerçevede düşünülmelidir.

Genelde İlk Hıristiyanlık okullarının çoğu o dönemde yazılmış olan sayısız İncil'den birinin savunuculuğunu yapmıştır, hatta 'Dört Meşru İncil' önerisini getiren İraneus dahi benzer bir yaklaşım içinde olmuştur. Aziz John'un taraftarları onun yazılarının da İncil olarak kabul edilmesi gerektiğini savunurken, Magdalalı Meryem takipçileri esas manevi rehberin Meryem İncili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine Judas İncili'ni, Hakikat İncili'ni, Philip İncili'ni referans alan çok sayıda topluluk da vardır.

Gnostik Okulların, kabul ettikleri İncillerin dışında başka belirleyici ilkeleri de vardır. Bu okulların çoğunluğu hiyerarşi karşıtı ve anti-otoriter karakterliydi ve hatta Valensiyanlar gibi topluluklar bu bahsettiğimiz ilkelerin tam anlamıyla içselleştirilmesi için topluluğa yeni kabul edilen kişiyi belli bir disipline tabii tutmaktaydılar.[23] Kadın erkek eşitliği yine belirleyici bir ilkeydi, bölgenin din büyüklerinin onayının alınması durumunda bazı toplulukların kadın rahipleri olabiliyordu. Bu anlamda kadınlara seçim şansı verilseydi şayet, büyük olasılıkla kitlesel olarak Gnostisizm'e yöneleceklerdi. Yoksul ya da toplum-dışı kişiler de yine topluluğa kabul edilmekteydiler. Gnostisizm özellikle resmi dinin hiçbir olumlu öğe taşımadığına inanan şehirli unsurlara hitap etmekteydi ve dolayısıyla da daha çok onların ilgisini çekmekteydi.

Gnostisizm'in Kökenleri

Gnostik toplulukların çoğunlukla resmi yazılı bir tarihi yoktur, çünkü onlar savundukları felsefenin nasıl ve neden başladığı ile çok da fazla ilgilenmemişlerdir. Bu topluluklarda temel kaygı bundan ziyade *gnosis*'i anlamaya ve içselleştirmeye yöneliktir. Gnostisizm'in Kilise papazlarının yazılarının, el yazmalarının etkisiyle birinci yüzyılda ortaya çıkmış olan bir akım olduğu düşünülmektedir. Aslında bu varsayım doğru gibi görünse de gerçeği tam anlamıyla yansıtmamaktadır; çünkü Gnostisizm aslında kaynağını Hıristiyanlık'tan önce ortaya çıkmış olan Musevi, Pagan ve Pers geleneklerinden almaktadır, ya da en azından bu geleneklerden büyük ölçüde etkilendiği söylenebilir.

İsrail'in milattan önce ikinci yüzyıl sıralarında -aynı dönemde ortaya çıkmış olan Museviliğin de etkisiyle- her türden yeni dinsel/politik arayışın zemini olduğu bilinmektedir. M.Ö 6. yüzyılda Bağdat işgalinin sona ermesiyle birlikte yerlerinden edilmiş olan kabileler yavaş yavaş yurtlarına dönmeye başladı,

ancak Bağdat'ta kalmış olanlarla, işgal sonrası şehre dönmüş olan topluluklar arasındaki kavga aralıksız devam etti. Sürgün edilmiş olanlar, Judea'da kalmış olanları işbirlikçilikle suçluyorlar, kendilerini ise Tevrat'a sadık kaldıkları için tanrının gerçek çocukları olarak görüyorlardı. Derken bu gerilim MÖ 168 yılında, Seleucid yönetiminin İsrail'e egemen olmasının ardından Kral Antiochus Ephiphane'ın anti-semitik bir tasfiyeye girişmesi nedeniyle patlak vermiş olan Mekkeliler İsyanı ile iyice su yüzüne çıktı. Hızla yayılan isyan neticesinde Antiochus'un güçleri bozguna uğratıldı ve şehrin kurucusu olan sürgün topluluklar Kudüs Tapınağı'nın kontrolünü ele geçirdiler. Onlara göre nispeten liberal olan Helenistik Hamoean Hanedanı da en az eskinin Seleucidleri kadar tehlikeli ve düşmandılar, dolayısıyla bu politik kargaşalık ve belirsizlik havası içinde çeşitli eğilimlerden pek çok radikal grup kendine yaygınlaşma ve gelişme imkanı yakaladı.

Bu gruplar gözle görülür biçimde vahiye inanan, çilekeş gruplardı ve Musevi toplumunun uç noktalarında konumlanmışlardı; Bunlar içinde belki de en bilineni, Lut Gölü kıyısında bulunan Qumran'daki mağara ve oyuklarda yaşayan Esseniler'di. Hatta İsa'nın ve Vaftizci John'un dahi kendi hareketlerinde lider konuma gelmeden önce Lut Gölü kıyısındaki bu toplulukların mensubu oldukları pek çok farklı yazar tarafından dile getirilmiş bir varsayımdır. Bunlar epey tartışmalı iddialar olsa da; Esseniler'in, İsrailliler'in günahlarının Eski Ahit'i (Tanrı tarafından İbrahim'e vahyolunan ahit) geçersizleştirdiğine inandıkları, bu yüzden de yeni bir ilahi ahit yerleştirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Yine bu topluluğun homojen bir topluluk olmadığı da bilinmektedir; örneğin Josephus ve Philo gibi Romalı tarihçiler, Esseniler arasında farklı eğilimlerden bahsetmektedirler. Şehirlerde yaşayan mütevazı düzeyde ticaret yapıp evlenen daha ılımlı Esseniler olduğu gibi en katı akidelere göre yaşayan daha tutucu Esseniler de var-

dır: Cinsel perhiz, ritüel ve ibadetlerle dolu çok katı bir hayat.

Dahası Qumran'daki bu dinsel toplulukların Düalist (İkici, dünyayı karşıt ikilikler üzerinden algılama ç.n) bir dünya görüşüne sahip oldukları bilinmektedir. Buna göre evren iyicil cennet güçleriyle, kötücül cehennem güçlerinin sürekli mücadele ettiği bir savaş arenasıdır; insan da bu savaşın mikrokozmosudur: 'Yalan ve doğruluk güçleri insanın kalbinde sürekli mücadele halindedir. Bir insanda doğruluk ne kadar ağır basıyorsa yalandan o kadar nefret eder, yine bir insanda yalan ne kadar ağır basıyorsa doğruluktan o kadar nefret eder.'[24] Yine onlara göre bir insanın etnik kökeni, Yahudi olup olmaması hiç önemli değildir; önemli olan kişinin ahlakıdır: yalnızca temiz kalpler yarına kalacaktır.

Sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan Gnostik Okullar gibi, bu vahiyselci gruplar da, 'ezoterik, yani aniden tecelli eden tanrısal bilgeliğin ve gönle doğan bilginin özgürleştirici, arındırıcı olduğu' fikrini öğretilerinde çok yoğun bir biçimde işlemişlerdir. Tanrısal gizemlerin sırrına vakıf olmak kesin bir kurtuluşun güvencesidir; bilgi ya da biliş ile selamet arasında çok yoğun, sıkı bir ilişki vardır.'[25]

Tanrısal gizemlere ulaşmanın sıkı bir çalışmaya bağlı olduğunu savunan Musevi Vahiyselciliği seçkincidir; selamet yalnızca manevi ve tinsel anlamda çaba harcayanların hak ettiği bir şeydir. Bu anlamda Gnostikler de tıpkı vahiyselciler gibi kendilerini, başka bir ülkede yabancı aitsiz hissetmiş olmalıdırlar. Vahiyselciler tarihsel zamanın sonunda kurtuluş ve selamete ulaşılacağına inanmışlardır, Gnostikler ise dünyanın sonu ile çok da fazla ilgilenmedikleri gibi kurtuluşu burada aramamışlardır; onlara göre kurtuluş *gnosis*'e ulaşıldığı anda gerçekleşen bir şeydir.

Bu ve benzeri farklara karşın Gnostikler'in Musevi okullarından pek çok inanç ve ritüeli devralıp sürdürdükleri açıktır. Her iki gelenek de tek bir tanrı dan ziyade iki tanrının varlığı-

na vurgu yapan düalist bir dünya görüşüne sahiptir. Evreni yaratmış olan tanrı; 'gerçek tanrı' olarak isimlendirilen ve her zaman için maddi dünya düzleminde kalan tanrıdan farklı bir tanrıdır. Yaratıcı olan tanrı en kötü ihtimalle kötücül ve uğursuz, en iyi ihtimalle de 'kifayetsiz ve kör' olarak resmedilmiştir. Melekleri ya da çocukları 'arkhon' ismiyle anılan bu tanrının, insanı maddi dünya denen girdaba çekerek kendi öz doğasından uzaklaştıran bir tanrı olduğu düşünülmektedir.

Musevilik'ten Gnostisizm'e geçmiş olması muhtemel bir başka gelenek ise, M.Ö birinci ve dördüncü yüzyıllar arasında gelişmiş olan Bilgelik Geleneği'dir. *Ekklesiasticos'un Mesajları* ya da *Süleyman'ın Hikmeti* adıyla bilinen metinlerde de gözlemleyebileceğimiz gibi Eski Ahit'in özlü deyişler içeren çoğu metni bu geleneğin bir ürünüdür. Bu tarz metinlerde bilgelik ya da hikmet çoğunlukla tanrıyla çok doğrudan ve yakın bir ilişkisi olan bir kadın figürüyle simgeleştirilmiştir. 'O, kendisine sığınanları esirgeyen, onların tanrının bilgisine ulaşmalarına ön ayak olan br kadındır; o, kişiye ölümsüzlüğü getiren bir affedicidir.'[26] Bilgelik eğitiminde, tanrının eylemlerinin kimi zaman anlaşılmaz ve tuhaf olarak sunulduğu durumlar da vardır; dolayısıyla bu eğitim zaman zaman bilinemezci ve karamsar bir niteliğe de bürünebilmektedir. O, dünyevi kavrayışımızın çok üzerinde ve uzağında bir yerdedir, dolayısıyla tarihin akışına ilişkin eylemleri ve yine yaratım faaliyetleri bilinemez ve sırlıdır.[27] Bu bakış açısının yaygınlığı, Gnostik dünya görüşüne serpilip gelişebileceği elverişli bir zemin sağlamıştır diyebiliriz.[28]

Pers geleneği, Zerdüştçülük ve Yunan kökenli gelenekler de Gnostisizm'in şekillenmesinde etkili olmuştur. Zerdüştçülük kaynaklı olan düalizmler, diriliş ve Hesap Günü gibi kavramlar Gnostik düşüncede de karşımıza çıkan kavramlardır. Zerdüştçülüğün düalist bir dünya anlayışına sahip ilk evrensel din olduğu genel olarak kabul gören bir varsayımdır. Zerdüşt

Peygamberin (Zarathustra olarak da bilinir.) İyilik Dini olarak tabir ettiği Zerdüştçülüğü MÖ ikinci binyıl sıralarında kurup, örgütlediği düşünülmektedir. Bu dini tam olarak ne zaman kurmuş olduğu konusunda çeşitli tahminler yapılmıştır. Kimileri MÖ 1700-1400 tarihlerini verirken, bazıları da MÖ 1400-1000 ve MÖ 1000-600 aralığını tahmini olarak ileri sürmektedirler. Son araştırmalar diğer olasılıklardan çok daha güçlü bir biçimde MÖ 1400-1000 aralığını işaret etmektedir, bu da Zerdüştçülüğü en eski evrensel din konumuna getirmektedir; hatta onun 'insanoğlunu dolaylı ya da dolaysız olarak en fazla etkilemiş öğretilerden biri' olduğu dahi iddia edilmiştir.[29] Zerdüşt 'bugün manevi hayatımızda önemli bir yer tutan bireysel muhakeme, cennet ve cehennem, bedenin gelecekte yeniden dirilişi, Hesap Günü ve bedenin toprakla buluşmasıyla ruhun ebedileşmesi gibi kavramları yaratan, yaygınlaştıran ve yerleşikleştiren kişidir.'[30] Tüm bu kavramların Gnostisizmde de belli bir yeri ve etkisi olduğu bilinmektedir. (İslam, Musevilik ve Hıristiyanlığa yapmış olduğu etkilere kısaca değinmek bile bu kitabın sınırlarını fazlasıyla aşacaktır.)

Bu dinin iyilik-kötülük sorunsalına getirmiş olduğu yanıt basit ve tektir. İyilik dini olarak da bilinen bu dinin geleneksel biçiminde, yalnızca tek bir iyi tanrıdan söz edilmektedir; bu tanrı Ahura Mazda'dır (Akıl ve Hikmet Ülkesinin Sultanı), onun altında da eş görünümlü ikiz güçler vardır. Bunlar iyi ve kutsal ruh olarak bilinen *Spenta Mainyu* ve kötücül/yıkıcı ruh olarak bilinen *Angra Mainyu*'dur. Ahura Mazda'nın tüm yaratım ve eylemleri iyi olsa da her türden kötülük ona bağlı bir güç olan Angra Mainyu'nun etkisiyle gerçekleşebilmektedir; ne var ki bu kötücül ruh tarihsel akışın sonunda zorunlu olarak yok olacaktır ve gerçek sonsuz aydınlık da aslında o andan itibaren başlayacaktır. Geleneksel Zerdüştçülük Pers İmparatorluğu'nun geçirdiği dönüşümlere bağlı olarak çeşitli değişimlere uğramıştır. Akıl ve Hikmet Ülkesinin Sultanı ve ra-

kibi süreç içinde, sırasıyla Oharınazd ve Ahriman'a dönüşmüştür örneğin.[31] Bu çift Tanrı anlayışı asırlar sonra Gnostisizm'de de farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Gerçek Tanrı maddi dünyanın dışında konumlanırken, Yaratıcı Tanrı olarak bilinen tanrı, çoğu kez kibirli ve etkisiz bir tanrı olarak sunulmuştur. Bu tanrı Eski Ahit'in tanrısını çağrıştıracak pek çok nitelik taşımaktadır, dolayısıyla bu durum bazı Gnostik öğelerin Musevilik'ten devrolan mirasa olan tepkinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Daha az itibar edilen, yaratıcı tanrı süreç içinde Demiurge adını almıştır, bu değişim Yunan geleneğinin Gnostisizm'e yapmış olduğu etkinin bir kanıtı olarak düşünülebilir. Demiurges sözcüğü, yarı-yapıcı anlamına gelen Yunanca kökenli sözcük *Demiurgos*'tan türemiştir, yine *'gnosis'* Yunanca kökenli bir sözcüktür. Yunan Kültürü, Roma İmparatorluğunun hakimiyetc geçtiği döneme kadar uzunca bir süre Batı Kültürüne egemen olmuştur, ki yine bu Yunan felsefesi için de kısmen doğru bir önermedir. Hakikaten de dikkatle incelediğimizde 'Gnostik düşünce sistematiğinde kullanılan terminolojinin büyük ölçüde Yunan felsefesinde kullanılan kavramsal dilden türetilmiş olduğu' rahatlıkla görülebilir. Dolayısıyla Yunanlılar'ın ilgilendikleri konular büyük ölçüde Gnostikler'i de ilgilendirmiştir: tanrının doğası, ruh ve dünya; Demiurge ve 'bilinmeyen' tanrı; kötülüğün kökeni ve doğası; ruhun maddi dünyanın girdabında kaybolması; yine zihin/madde, kader/özgürlük gibi geleneksel düalist yarılmalar... Yunanlılar, bu başlıkları çok daha akılcı biçimde incelerken, Gnostikler bu konuları -Gnostik yaratım mitlerini daha ayrıntılı inceleyeceğimiz ileriki bölümlerde de göreceğimiz gibi- mitselleştirme ve karmaşıklaştırma eğiliminde olmuşlardır. Yine de Yunan geleneğinden devrolan akılcı/sorgulayıcı yaklaşım Gnostikler'i de bir ölçüde etkilemiştir, aksi durumda Gnostisizm'in bütünüyle farklı bir tarzda gelişeceği açıktır.

Gnostisizm'in kökenine dair tartışmaların ortaya çıkarmış olduğu bir başka argüman ise, onun Musevi, Pers ve Yunan geleneklerinden gelen unsurları yeni bir sentezde bütünleştirmiş yeni ve farklı bir din olduğudur. Örneğin Yunan gizemciliğinde önemli bir yeri olan Orfeusçuluk da (Orphism; mitsel şair Orpheus'un şiir ve anlatıları çevresinde gelişen Yunan inanç sistemi ç.n) Gnostik geleneğin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Orfik kültün Gnostisizm'le çok ilginç paralellikler taşıması dikkat çekicidir: Orfik inanç sisteminde maddi dünya ve bugünkü insanlık yaratıcı tanrı Dionysos'un eseridir. Günümüz toplumu ve insanlar da süreç içinde Dionysos'un öz niteliklerine bürünmeye başlamışlardır. Buna göre yalnızca Orfik mezhebe katılanlar ve onun vejetaryenlik gibi ibadetlerini tatbik edenler dünyevi varoluş denen hapishaneden özgürleşebilirler. Bu oldukça özgül ve ezoterik bir 'kurtuluş' anlayışına işaret eder. Mezhebe katılmayanlar ve onun gerektirdiği yaşam tarzına uyum sağlamayanlar hiçbir zaman selamete kavuşamayacaklardır. Bu, bugünün spiritüalistlerine biraz seçkinci gelebilir ancak unutulmamalıdır ki; bu, Gnostikler'in belirleyici özelliklerinden yalnızca biridir, onlara eziyet edenlerin elitizmi ise çok açıktır.

Şüphesiz, Gnostisizm'in doğu ile batıyı birleştiren yeni bir sentez din olduğunu öne süren teoriler karşısında çeşitli antitezler de geliştirilmiştir. Bu kuramın başta gelen muhaliflerinden Stuart Holroyd bir kitabında bu teze ilginç bir karşılık getirmiştir:

> Eğer Gnostisizm yalnizca; bazı gelenek ve düşünce sistemlerinin basit bir sentezi olsaydı, geçici ve yüzeysel bir düşünce sistemi konumuna düşerdi; ki bu durumda da duygusal ve tinsel hiçbir öğe taşımadığı için çok kısır ve ölgün bir söylem olması gerekirdi.[33]

Gnostisizm'in başlangıcı ve evrimi konusundaki tartışmayı

daha fazla sürdürmek çok anlamlı ve verimli olmayacaktır sanıyoruz; ki gnostiklerin kendisi de bu köken meselesiyle çok fazla ilgilenmemişlerdir. Asıl üstünde durulması gereken şey aslında Gnostisizm'in özellikle ikinci yüzyıldan itibaren felsefi ve tanrıbilimsel anlamda artan bir ivme kaydetmiş olan dinsel bir akım olduğudur. Hatta bu ilerleyiş o kadar gözle görülür bir hal alır ki sonunda yeni kurumlaşmakta olan Kilise onu karşısındaki en büyük engel ve tehdit olarak görmeye başlar. Gnostik inanç ve düşünceler, onun kökenine dair yapılan sonu gelmez tartışmalardan çok daha fazla ilgi çekmekte ve çok daha iyi bilinmektedir. Biz de bundan sonraki bölümlerde daha çok bu alana yoğunlaşacağız.

Efsaneler ve İnanışlar

İkinci yüzyıl Gnostisizm'in altın çağıdır denilebilir. Bu dönemde, ortodoksi ile heterodoksi arasındaki ayırıcı çizgiler çok da belirgin olmadığından Marcion ve Valentinus gibi önemli Gnostik figürler etkin olma imkanı yakalamışlardır (en azından engellenmemişlerdir). Hatta Valentinus'un Papalık unvanı aldığı bile görülür (M.S 140 sıraları). Bu dönemde İskenderiye ve Roma gibi şehirlerin entelekütel anlamda son derece canlı olduğu bilinmektedir, bu şehirler verimli spiritüel tartışmalara sahne olur, çeşitli risaleler yazılır, bir öncünün ya da bir İncil'in etrafında örgütlenmiş cemaatler oluşmaya başlar. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da bu oluşumlara muhalif gruplar ve karşıt nitelikteki yayınlar birbiri ardına ortaya çıkmaya başlar. Neyin zamanla ana akım Hıristiyanlığa dahil edilip, neyin dışarıda tutulduğunu anlayabilmek ve Gnostik inancın anahatlarını doğru çözümleyebilmek için bu dönemin niteliklerini iyi kavramak gerekir.

Gnosis

Gnostik toplulukların egemen ve dayatmacı öğretilere çoğunlukla muhalif oldukları bilinmektedir (öyle ki onlar için aforoz ve dışlama konusu olan asıl şey inançlar arasında katı bir hiyerarşi kurmaktır). Buna karşın bu sayısız grubun üzerinde ortaklaştığı merkezi bir ilke de vardır, o da Gnosis'in önemidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu kavram, doğrudan ve deneyimsel bilgiye işaret eder, zihinde oluşan bilginin karşıtı olarak yürek bilgisinin bir anlatımıdır. Zihinsel ve akılcı olmayan, anlatılamayan, ancak ve ancak yaşanabilen bir bilgi türüdür. Dünyayı olduğundan çok daha karmaşık bir yer haline getiren entelektüel ve tanrıbilimsel düşün sistemlerinin aksine *gnosis* ruhu özgürleştirmek içindir. Hakikat İncili bu konuda şöyle demektedir:

Bilgiye [*gnosis*] sahip olan kişi yukarıdadır. Onu çağıran, onunla konuşan, ona hitap eden kişi ona doğru yükselmek durumundadır. Ve yine o kendisine hangi tarzda hitap edildiğini bilir. Bilgiye sahip olduğundan kendisiyle konuşanın iste-

ğini gerçek kılmanın yollarını da bulacak ve karşısındakini memnun edecektir... Bu tarz bir bilgiye sahip olan, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilir. O, sarhoş olmuş, ancak bu sarhoşluktan sonra tekrar özüne dönerek doğru yolu bulmuş bir kişi gibi düşünür ve davranır.[34]

Başka bir Gnostik risale olan Excerpta de Theodoto'da bu konuda şunlar söylenmektedir:

Bizleri olduğumuz şeyden,
Olacağımız şeyden,
Olduğumuz yerden
İçine düştüğümüz durumdan
Peşine düştüğümüz şeyden
Kurtulmaya çalıştığımız şeyden
Doğumun ne olduğu sorusundan
Yeniden doğumun ne olduğu sorusundan
Özgürleştirecek olan şey gnosistir.[35]

Philip İncili, bu kavramı çok daha doğrudan anlatır: 'Cehalet köleliktir. Bilgi [*gnosis*] ise özgürlüktür. Hakikati biliyorsak şayet, hakikatin meyvelerini de bir süre sonra mutlaka toplarız. Onu yüreğimize aldığımızda isteklerimizin gerçekleşmesi işten bile değildir.'[36]

Gnostisizmle ana akım Hıristiyanlık arasındaki temel fark, gnostisizmin insanı selamete ulaştıracak şeyin inançtan ziyade *gnosis* olduğunu savunmasıdır. Katolik Kilisesi inancın dışında ayinlere katılmış olma şartını koşar, yine Protestanlık da iyi işler yapmış olmanın üzerinde durur. Gnostikler ise bunların hiçbirine itibar etmezler, onlar için önemli olan, kişinin ruhunda ve yüreğinde ne yattığıdır. Gnostik için inanç aslında kıraç bir topraktır, çünkü inanan ile tanrı arasına mesafe koymaktadır. Gnostik piskopos Stephan Hoeller bu konuda şöyle demektedir:

> William James... insanların çoğu için inanmanın başkasının inancını giyinmek anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu anlamda pek çok dindar topluluk başka inananlardan edinilmiş ikinci el bir inancı sahiplenme durumunu yaşamaktadırlar. Ki bunların hemen hiç biri kendi inançlarının nesnesine dair en ufak bir deneyime sahip değillerdir.[37]

Peki kişinin bilincini kendiliğinden ortaya çıkan bir uyanış sonrasında devamlı olarak biçimlendiren *gnosis* nasıl gerçekleşmektedir? Gnosis; bir manzarayı izlerken, bir müzik parçasını dinlerken, ya da zihnin açık olduğu, sakin bir ortamda kendini dinlerken, kısacası olağan gündelik hayatı sürdürürken hiç beklenmedik bir anda bireye kendi varlığını duyuran bir oluştur. Bundan başka bir hocanın yardımıyla ya da bir takım ritüellere katılarak da gnosisi deneyimlemek mümkün olabilir. Veya tüm bunların bir arada yaşanması sonucunda da yaşanabilir. Nag Hammadi Kitaplığı keşfine değin Gnostikler'in izlediği çok az ritüel ve ibadet olduğu düşünülürdü ancak Philip İncili bizlere bunun o kadar da doğru bir varsayım olmadığını göstermiştir. Gnostisizm'in bu tarz törensel unsurlarını bu kitabın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı inceleyeceğiz.

Düalizm

Gnostik dünya görüşü, her dönem düalist bir karakter taşımıştır. Son derece başarısız propagandacılar olan Kilise pederleri, Gnostikleri dünyadan nefret eden kişiler olarak sunmaya çalışmışlardır. Kuşkusuz bu, Kilise'nin tehdit olarak gördüğü kişileri/toplulukları suçlu ve sapkın göstermeye çalışırken kullandığı çok tipik bir söylemdir, işin aslı ise çok daha karmaşık ve derindir.

Düalizm, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından önceki dönemlerde de varolmuştur, hatta kökeni yazılı tarihin başlangıcından bile daha eskidir denilebilir. Bu terim ilk olarak İngiliz Doğubilim uzmanı Thomas Hyde tarafından, şeytan ve tanrıyı mutlak anlamda birbirine karşıt iki varlık olarak kavrayan dinsel sistemleri tanımlamak için kullanılmıştır.[38] Terimin anlamı süreç içinde herhangi bir merkezi ikilik etrafında örgütleşen her tür sistemi içerecek biçimde genişlemiştir (örneğin Descartes'taki zihin/beden ya da Platon'daki ölümsüz ruh/ölümlü beden ikilikleri gibi). Tektanrılı (Hıristiyanlık, Musevilik, İs-

lam gibi...), çok tanrılı (Yunan pantheonları, Wicca dininin bazı formları...) ya da tekçi dinlerin (Tanrı, madde, insanlık gibi tüm varlık biçimlerinin tek ve aynı özsel bir varlıktan türediğini savunan dinler, Hinduizm'in, Taoizm'in ve Panteizm'in bazı okulları gibi...) hemen hepsinde düalist ayrımlar vardır. Örneğin dünyadaki pek çok şeyi şeytanın yaratımı olarak gören fanatik Hıristiyanlığın tipik biçimde düalistik olduğu söylenebilir (ona göre rock müzik, uyuşturucular, yeni akım felsefeler, Hollyood'un trendleri hep şeytanın işidir). Yine Fanatik İslami gruplar da, Müslüman olmayanları ya hakikati henüz anlayamamış kişiler ya da peygamberin dinini zaafa uğratmak için aktif bir biçimde çalışan kişiler olarak görmektedirler. Her iki durumda da 'biz ve onlar' mantığı egemendir ve size tek seçenek bırakılır. (Bu da İsa ve Muhammed Peygamberin yolunda inançla yürümektir.)

Yukardaki birkaç basit örneğin gösterdiği gibi dünya inançları içinde farklı farklı düzeylerde işleyen, sayısız farklı düalizm olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de tüm dinsel düalizmlerde ortak olan şey, dünyayı iyiyi ve kötüyü temsil eden iki karşıt prensip üzerinde kavramaktır. Yine düalist anlayış kendi içinde iki farklı düşünce geleneğini barındırır: bunlardan ilki mutlak ya da radikal düalizm iken, diğeri monarşik ya da ılımlı düalizmdir. İtalyan dinler tarihi uzmanı Ugo Bianchi düalizmin ayırıcı üç temel özelliğini ortaya koymuştur:

> 1. Mutlak ya da radikal düalizm iyilik ve kötülüğü ebedi ve eşit iki ayrı güç olarak görürken, ılımlı düalizm kötülüğü daha etkisiz ve ikincil bir güç olarak görür.
> 2. Mutlak düalizm iki gücün savaşının sonsuza kadar süreceğini savunur. Pek çok mutlak düalizm okulu zamanı döngüsel olarak algılar (bu düalizm ekolleri bu yüzden reenkarnasyona inanma eğiliminde olmuşlardır). Buna karşın ılımlı okul tarihsel zamanı sonlu bir süreç olarak görür; buna göre zamanın so-

nunda kötücül ilke iyicil ilke tarafından bozguna uğratılıp tasfiye edilecektir.

3. Mutlak düalizm maddi dünyayı temelinde kötülüğü barındıran bir yer olarak görürken, ılımlı düalizm yaratılanın özünde iyi olduğuna inanır.[39]

Bu parametreleri göz önüne aldığımızda maddeyi ve kötülüğü yaratıcı tanrı Demiurge'un yarattığı şeyler olarak gören Gnostiklerin ılımlı düalizmi izlediklerini söyleyebiliriz. Bu, Gnostikler'in her koşulda maddi dünyayı kötü olarak gördüğü biçiminde yorumlanamaz ancak çok daha münzevi bir yaşam tarzına sahip olan ilk Gnostikler'in çok daha katı bir tutum izlemiş olmaları da yine ihtimal dahilindedir. Gnostik görüşe göre, dünya kusurlu ve eksiktir ancak bu kusur kişinin, dünyada ve içimizde iyiliklerin de bulunduğunu farketmesine engel olmamalıdır. Dünyada iyi şeylerin de olması aslında hepimizin kurtuluşa erebileceğinin bir işareti olarak görülmelidir. Bu bakış açısı aslında Gnostik Yaratım mitleriyle derinden ilişkilidir.

Gnostik Yaratılış Mitleri

Gnostik mitlerin karmaşık düzeni bu konuyu anlamayı biraz güçleştirmektedir. Kilise pederleri bunu bir zaaf olarak görerek Gnostisizm'in deli saçması bir takım masalsı kurgulardan ibaret olan anlamsız bir öğreti olduğu fikrini her fırsatta işlemeye çalışmışlardır. Elbette, dönemin koşulları göz önüne alındığında Kilise'nin, Gnostikler'in yapmaya çalıştığı şeyi doğru anlamasını beklemek saflık olurdu. Gnostikler için tarihin ve dogmaların altında yatan derin gerçekliği açığa çıkardığından mit ve yaratıcılık çok özel ve kutsaldır. Dolayısıyla son derece zengin olan Gnostik mitolojiyi basitleştirici genellemeler üzerinden anlamaya çalışmak daha doğru olacaktır.

Daha önce de belirtiğimiz gibi Gnostikler'in; daha etkisiz ve niteliksiz bir tanrı olan yaratıcı tanrı Demiurge ve yaratılan her şeyi aşan bir varlığa sahip olup insana hakiki tanrısallığın ne olduğunu gösteren Gerçek Tanrı olmak üzere iki tanrıları vardır. Demiurge çoğunlukla Eski Ahit'in tanrısıyla özdeşleştirilir ancak her zaman için kötücül bir tanrı olarak sunuldu-

ğu da söylenemez. Onu kusurlu kılan şey aslında kibri ve kabalığıdır, ona göre evrende ondan başka tanrı yoktur. Gerçekte Gnostik yaratım mitlerinin, asıl yaratıcı tanrının "gerçek tanrı'nın bilgeliğini temsil eden Sophia olduğunu işaret etmesine karşın bu konudaki belirsizlik sürmüştür. Demiurge aslında yaratıcı tanrı bile değildir, o bundan ziyade varlıklara, daha önceden yaratılmış olan nesnelerin havasını vererek bununla övünen, kibirli bir sanatçıyı andırmaktadır.

Zaman ve mekan bugünkü anlamıyla henüz bilinmezken, Gerçek Tanrı, düşünceyi temsil eden dişil tanrısal ilke Ennoia ile birlikte özsel yoğunluk anlamına 'Pleroma' ülkesinde yaşardı. O aslında nesneleri yaratan değildi, bundan ziyade onları kendisinden türeten ve oluşturan bir varlıktı. Başka bir deyişle, Eski Ahit'in tanrısında olduğu gibi iradi ve kasıtlı bir biçimde 'şimdi de ışık olsun' dendiğinde ışık olmuyordu, bundan ziyade oluş 'Gerçek Tanrı'nın nefes alış verişi gibi rutin ve olağan bir biçimde gerçekleşiyordu. Varlık katlarının gelişip örgütlenmesi neticesinde,'ulaşılması imkansız sonsuzluk', 'erişilmesi imkansız ideal durum' anlamına gelen, 'aeon' adıyla anılan tanrısal figürler ortaya çıktı. Biraz önce bahsettiğimiz oluş ilkesi gereği, olan oldurandan bir seviye aşağıdaydı, bir su birikintisinin tam ortasına atılmış olan bir taş düşünün, doğal olarak gölcüğün tam ortasında oluşan su dalgacıkları, gölcüğün kıyısındaki dalgacıklardan çok daha sık aralıklı ve hareketin merkezine (taşa) çok daha yakın bir durumda olacaktır. Tanrısal bilgeliği temsil eden ve tanrıların en genci olan Sophia bu nedenle Gerçek Tanrı'dan daha ileridir, onun gerçek tanrıyı bilme tutkusu neticesinde doğuş ve oluş söz konusu olur. Tüm bu süreç kocasının bilgisi ve katılımı olmadan kendiliğinden gerçekleşir. (Heraeon'un, yani tanrı/tanrıçanın bir hayat arkadaşı vardır.) Oluş neticesinde sonradan maddeye dönüşecek olan karanlık kaos ortaya çıkar; ancak bu kaos evresi oldukça cansız ve yavaş ilerleyen bir süreçtir; 'çok derin

sular ve sonsuz bir karanlık'tır.[40] Gnostik metinler bu olayı çocuğun ölü doğuşuna benzetmektedirler. Karanlıktan çok rahatsız olan Sophia sonunda onu altedecek bir varlık yaratmaya karar verir; 'dünyanın yaratıcısı, 'Çocuksu Tanrı' anlamına gelen *laldaboath* isminde yüzü aslan yüzüne benzeyen bir hermafrodit yaratır.

Tabi ki bu *laldaboath* isimli yaratık yaratıcı tanrı Demiurge'den başkası değildir, annesinin kim olduğundan dahi haberi yoktur. Sophia ona defalarca kendisinden daha yüce güçler de bulunduğunu anlatmayı dener ancak *laldaboath* hiçbir biçimde bu sözlere kulak asmaz ve göğü, yeryüzünü yaratarak bu dünyanın başkan Arkhon'u olur. (Yunanca kökenli olan bu sözcük 'sıradan görevli' anlamında kullanılmaktadır.) Sonrasında Demiurge başka arkhonlar da yaratır, bunlardan her biri, yedi kat olan gökyüzünün bir katına hükmeder ancak başkan arkhon dahil olmak üzere tüm arkhonlar göğün sekizinci katında ikamet eden Sophia Hükümranlığı altındadır. Demiurge'un ülkesine en uzak olan Gerçek Tanrı'nın mekanıdır. (O kadar uzaktır ki bilinmeyen ülke olarak tabir edilmiştir.)

Laldaboath ve arkhonlar zamanlarının büyük kısmını birbirleriyle savaşarak geçirirler. Lucifer'in bozguna uğradığı anaakım Hıristiyan efsancsi, Gnostik mitolojide 'Gökler Savaşı' adıyla bilinmektedir. Zamanla *laldaboath* 'benden başka tanrı yoktur' diyecek kadar ileri gitmiştir ki onun Eski Ahit'in tanrısıyla ilişkilendirilmesi aslında bu nedenledir, çünkü Eski Ahit'in tanrısı da aşağı yukarı aynı sözleri söylemiştir. Bu sözleri duyan Sophia ona 'yanlış yapıyorsun Samael' der. (Samael kör, anlayışsız tanrı anlamına gelmektedir.) *Laldaboath* da ona evrende kendisinden daha üstün bir güç olmadığını, varsa da mutlaka kendisine gösterilmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine göğün en yüksek katlarından yeryüzüne bir ışık hüzmesi düşer ve *laldaboath* bu ışık halesi içinde belli belirsiz bir insan sureti görür ve çok utanır. Bu insan İlahi Nur'un Ademi ola-

rak bilinen kişidir, hasetten deliye dönen *laldaboath*, arkhonlarına talimat vererek kendi Adem'lerini yaratmaya soyunur ve sonunda o da bir Adem yaratmış olur. Ancak yaratılan insanın ruhu eksiktir. Bunun üzerine Sophia nasıl *Laldaboath*'a nefesiyle yaşam verdi ise, Adem'e de yine nefesiyle ruh üfler ve Adem ile Havva'nın Hikayesi ismiyle günümüze kadar gelmiş olan efsaneye geçilmiş olur.

İncil'deki Cennet Bahçesi miti, tanrının topraktan Adem'i yaratarak ona ruh üflediği biçiminde anlatılır. Sonrasında Adem derin bir uykuya dalar ve tanrı onun kaburga kemiklerinden birini çıkararak bundan Adem'in karısı olacak olan ilk dişi insanı yaratır. Adem ile Havva, Tanrı'nın Cennet bahçesinde son derece mutlu bir hayat sürerler, ancak bu mutlulukları -çoğunlukla şeytanla özdeşleştirilen- yılanın, Havva'nın aklını çelerek, onu Bilgelik Ağacı'nın yasak meyvesini yemeye teşvik etmesiyle birlikte bozulur. Başlangıçtaki bu mükemmel ahenk Şeytanın işin içine girerek her şeyi mahvetmesiyle birlikte bozulur: Mutluluk uykusundan uyanarak iyinin ve kötünün ne olduğunun farkına varan çift, bir süre sonra da çıplaklıklarının farkına varıp utanırlar. Cennet Bahçesi'nde dolaşırken tüm bu olup bitenlerin farkına varan Tanrı çifti sürgün eder. Eski Ahit'teki ilk anlatıma göre Tanrı onların arasına hiç bitmeyecek bir nifak, bir düşmanlık da koyar; yine Havva'ya her çocuk doğuruşunda acı çekeceğini ve ömür boyu kocasına itaat etmek zorunda olduğunu söyler. Adem de dik yamaçlarda meşakkatle çalışarak hergün sil baştan hayatını kazanmaya mahkum edilir.

Ancak Adem'e yaşam verenin Eski Ahit'in her an kavgaya hazır Tanrısı değil, Sophia olduğunu söylemek dışında Gnostiklerin hikayenin olay zincirine herhangi bir itirazları olmayacaktır. Yılana ve Havva'ya olan bakışları, anlatıyı bir hikaye olarak değil bir efsane olarak görmeleri de yine onları anaakım Hıristiyanlık'tan ayırmaktadır. Gnostiklere göre yılan şey-

tani bir varlık değil, yaratılan tüm varlıkların en akılısıdır (bazı kaynaklar onun Sophia'nın hidayetiyle davrandığını iddia eder). Yine insan türünün cennetten kovulmasına neden olan şey de Adem ve Havva'nın yasak meyveyi yemesi değil, bunun onlarda yarattığı farkındalıktır. Gerçekte Adem ve Havva'nın meyveyi yiyerek kazandığı şey *gnosis*'tir, meyveyi yemelerinin ardından uyuyacaklar, uyandıklarında da onları cennetten süren tanrının aslında Gerçek Tanrı olmadığının ayırdına varacaklardır. Yine gnosis'e ilk sahip olan kişi Havva olduğundan Gnostik metinler çoğunlukla onu Adem'den daha üstün bir varlık olarak resmetmişlerdir. Hatta Nag Hammadi Metinleri'nden biri olan *Evrenin Kökeni* adlı metinde olduğu gibi, bazı Gnostik metinlerde, Havva'yı kocasını uykudan uyandırması için uyaran Sophia, Havva'nın kızkardeşi ve akıl hocası olarak sunulmuştur.

Söz sanatlarına ve mitolojiye son derece düşkün oldukları bilinen Gnostikler'in, Adem ile Havva'yı varlıkları Ahit'in ilk kitabı olan Genesis'teki anlatımlarla kanıtlanmış olan ilk insanlar olarak değil, bundan ziyade tinsel ve ruhsal yapımızın kişileştirilmiş ifadeleri olarak gördükleri bilinmektedir. Adem en yerleşik anlamıyla akıl ve heyecanlara karşılık gelen ruhu temsil ederken, Havva tanrısal özle kurulan ilişkinin en yüksek bilinci anlamına gelen tinselliği temsil etmektedir. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda Cennet Bahçesi Efsanesi'ni, insanın en yüksek tarafı olan tinselliğin (Havva) daha aşağı olan tarafına (Adem) *gnosis*'i göstermesinin hikayesi olarak da okuyabiliriz. Dolayısıyla bütünleşmiş olan insan (birbirini tamamlayan Adem ile Havva androjin bir bütünlüktür.) Gerçek Tanrı'nın göğün yedinci katının da üzerinde olan ikametgahına, tanrısallığın ebedi diyarına doğru olan uzun yolculuğuna çıkmaya hazırdır artık.

Peki Gnostikler metaforu ve mitolojiyi neden bu denli yüceltmişlerdir? Entelektüel temeli olan bir kişi, bunu İsa'nın

doğumunu takip eden ilk yüzyıllardaki entelektüel ve felsefi iklimin edebiyat ve mitolojinin gelişimine son derece elverişli olması ile açıklayacaktır. Bu Gnostisizm'in Antik Helen Kültürü'nün etkisinde gelişmesiyle de ilgilidir. Bilindiği gibi Antik Helen Kültürü'nde özellikle '*Platon'un Fikirleri*' adlı eserden bu yana büyük hocalar ve filozoflar öğrencilerine bir fikri aşılamak için hikayeleri çok yoğun olarak kullanmışlardır. Bu, söz konusu fikrin metaforlar ve imgeler aracılığıyla içselleştirilmesini ve bilinçaltına işlemesini sağlardı. Bugün elbette her birimiz '*Platon'un Mağarası*' adlı hikayenin gerçekte yaşanmadığının, yaşanamayacağının farkındayız. Aslında bu tarz öyküler gerçekçi ya da inandırıcı oldukları için değil, metaforik olarak insanlık durumunu temsil ettikleri için çağları aşan bir etkiye sahiptirler, yine içlerinde arketipleşmiş pek çok karakter ve çok sayıda mitsel öğe taşırlar. Aslında bu öykünün (*Platon'un Mağarası*), savunduğu ana fikir itibariyle Gnostik bir öykü olduğu söylenebilir, bu anlamda çözümlemeye biraz ara verip öykünün ayrıntılarına inmek, bu noktada çok daha doğru olacaktır.

Çocukluklarından itibaren bir mağaraya kapatılmış olan mahkumlar, bulundukları zifiri karanlık içinde yalnızca mağaranın taş duvarlarını izleyebilmektedirler. Tam arkalarında, bulundukları mağaranın orta yerinde aniden bir ateş yanmaya başlar ve ateşin ışığı mahkumların tam önlerindeki duvarlara bir takım gölgeler düşürür. Bu gölgeler gerçekte gardiyanların ateşin öteki tarafına taşımış oldukları bitki ve hayvanların gölgeleridir. Yıllardır bu oyukta hareketsiz kalmış olduklarından canları çok sıkılan mahkumlar, gölgelerin her birini isimlendirmeye çalışarak bu durumu bir oyuna dönüştürürler. Gölgelere seslenen mahkumlar, gardiyanların cevaplarını duyduklarında, gölgelerin konuştuğunu zannederler. Sağa, sola dönemeyecek kadar dar ve sıkışık bir durumda kalan mahkumlar elbette seslerin ve gölgelerin gerçekte ne olduğunu kestirebi-

lecek bir durumda değillerdir. Burada Platon aniden araya girerek 'Mahkumlardan biri ayağa kalkıp arkasını dönerse neler olur peki?' diye bir soru ortaya atar. Arkasını dönen mahkumun ilk elde ateşin ışığından gözleri kamaşacaktır çünkü o güne kadar en fazla gölgeleri görmüştür, hata bu yüzden ona gölgeler ışıktan daha gerçek, daha sahih gelecektir. Peki bu talihsiz mahkumlar hep birlike dışarı çıkmaya karar verirlerse neler olur? İlk elde gün ışığı onlarda sersemletici bir etki yaratır. Dışarı çıkan mahkum zamanla, o güne kadar yaşamaya mecbur kaldığı küçücük yerin, karşısındaki devasa gerçeklik yanında bir hiç olduğunu farkına varır. Ve nihayet insanın hakikate ulaşmak için yapması gereken ilk şeyin tutsaklık zincirlerini kırmak olduğunu anlar.

Gnostikler'in Platon'u anlamalarına olanak veren mitsel duyarlılıkları, Eski Ahit'i okurken de onlara rehberlik etmiş olmalıdır. Gnostikler'e göre, hikayelerin temelinde yatan derin hakikati anlamak için bu hikayelerin mutlaka gerçekçi ya da gerçek hikayeler olmaları gerekmez (bu ilke İncil'deki kıssalar için de geçerlidir). Philip İncili, *gnosis* hakikatlerinin derinlemesine anlaşılabilmesi için, onların şiirsel/mitsel dile tercüme edilmesi gerekiğini iddia eder:

Hakikat insana açık seçik kendini göstermez.
O bir takım suret ve imgelerin aynasından görünür,
Hakikate ancak böyle ulaşılır.
Yenidendoğuş ve bir de onun imgesi vardır
O (yenidendoğuş) kendi imgesiyle yeniden doğurulmalıdır.[41]

Gnostik Dünya Görüşü

Kötülüğün varlığı, filozofların ve din adamlarının zihnini her dönem meşgul etmiş bir konudur. Anaakım Hıristiyanlık kötülüğün varlığını insanın kusurlu ve eksik bir yaratık olmasına bağlar. Havva'nın ilk günah temelinde yoğun biçimde itham edilmesi, Kilise'nin daha ilk yüzyıldan itibaren kurumlaşmış ve amansız bir kadın düşmanlığı içinde olduğunu açığa vurmaktadır. Görüldüğü gibi insanlığın alnındaki en büyük kara leke olan Havva'nın düşürülüşü, kökü oldukça derinlere uzanan bir olgudur. Kurumsal Hıristiyanlık ise İsa'nın fedakar misyonu sayesinde bu ayıbın aklandığını ileri sürmüştür. Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi, Havva'yı yüksek bir mertebede gören Gnostikler, İsa'nın bu fedakar misyonunun gerçek anlamını, Kilise'den epey farklı bir biçimde yorumlamışlardır. Yine kötülüğün varlığı ve kökeni noktasında da tahmin edilebileceği gibi Kilise'den oldukça farklı açıklamalar getirmişlerdir.

Dünyada kötülük vardır çünkü 'habis ve haris' *laldaboath*

onu kasıtlı olarak yaratmıştır.[42] Daha önce de bahsettiğimiz gibi, kötü olmaktan ziyade insan toplumunun geçirdiği tüm felaket ve karışıklıkların sorumlusu olan Demiurge, Gnostikler tarafından diğer tanrılardan daha aşağı ve değersiz görülen bir tanrıdır (bu, Azrail'in katil melekten ziyade canların alınmasından sorumlu melek oluşunu andırır). Eski Ahit'te veba salgını ve fırtınaların çoğunluğu Demiurge ile ilişkilendirilir; o, tenefüste okulun bahçesini birbirine katan, okulun en kabadayı çocuğu gibidir. Gerçek Tanrı yaratmaz, yine doğrudan bir müdahalede de bulunmaz, ne ki kötülüğe göz yumarak aslında Demiurge'nin kusurlu yaratımını ıslah etmiş olur.

Terry Williams'ın '*Zamane Gangsterleri*' adlı filminin sonunda kötücül cinler (şeytanın yardımcıları) dumanlar saçan ateş korları görünümündedirler. Bu, ana akım Hıristiyanlıkta yerleşikleşmiş klişe bir şeytan imgesidir, ancak başka bir gelenekten gelenler ve Gnostikler için bu saçma ve komik bir görüntüdür. Gnostikler kötülüğü bir şeytan işi olmaktan ziyade cehaletin kaçınılmaz bir sonucu olarak görme eğilimindedirler. İnsanlar kötülük ederler çünkü 'yaptıklarının ne demek olduğunu'[43] kendilerinde ve başkalarında ne türden yıkımlar yaratacağını bilmemektedirler.

Kötülüğün kaynağına ilişkin başka bir yorum da kötülüğü 'kararmış, kirlenmiş madde'ye benzetmektedir; maddenin tanrısal özü aslından uzaklaşarak kirlenmekte ve kararmaktadır: sonuca ulaşan her başarılı yaratımda, madde çok daha somut bir nitelik kazanmasına karşın tanrısallığını ve öz niteliğini kaybeder. Maddi dünyanın gerçek/güncel kötülüğüne ilişkin tartışmalar hâlâ sürse de Gnostik düşünce sisteminde kötülükle madde arasında çok güçlü bir bağ kurulduğu da açıktır. Örneğin çağdaş Gnostiklerden olan Stephan Hoeller, maddeyi, ancak kişiyi özsel ve birincil gayesinden saptırması durumunda bir kötülük kaynağı olarak görmektedir. Birincil gaye, insanın yaratılmış olan dünyadan adım adım uzaklaşarak tan-

rısal kökenlerine dönmesidir. Geçici sapmalardan daha kötü olansa kişinin bu birincil gayeyi tamamen unutmasıdır. Ona göre artık evren kendinden ibarettir, ne ise odur ve hiçbir ereksellik/anlamlılık taşımaz.

Bu söylemler kulağa biraz karamsar gelebilir. Gnostikler dünyayı sefil bir hapishaneye benzetseler de, her insana, tanrının sonsuz nurundan bir pay verildiğine de inandıkları için temelde yatan umudu hiçbir zaman yitirmezler. Bu anlamda Gnostikler'e göre; *gnosis*'i kazanmak tanrısal ışığı içselleştirmek anlamına gelir. Süreç içinde giderek tanrının bizimle beraber olduğunu ve onun bir parçası olduğumuzu duyumsamaya başlarız. Gerçek doğamızın bir kere farkına varmaya başladıktan sonra da hepimizde eve/tinsel köklerimize dönme isteği oluşur. En azından her birimizde, maddi dünyadaki bu sürgünlüğümüze son vermemiz gerektiğine dair belli bir irade gelişmeye başlar. Ne var ki, *laldaboath* ve arkhonları; bizleri hakiki doğamızdan uzak tutmak ve tutkular, tensel zevkler ve dünyevi zenginlik/güç hırsıyla ayartmak için her an hazırda beklemektedirler.

Dünyayı bir sürgün, bir hapishane olarak gören Gnostikler, onu ilahi dramanın oynandığı bir sahne olarak da görürler, ki bu klasik evren anlayışıyla temelden bağlantılıdır. Yani onun temelde dünya merkezli bir yaratım kuramına sahip olmasıyla da ilgilidir, öyle ki Dünya; Ay, Venüs, Merkür, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn olmak üzere toplamda yedi olan göksel siferin ekseninde durmaktadır. Tüm bu siferler arkhonların hakimiyeti altındadır ancak sekizinci sifer bir çekişme ve belirsizlik alanıdır. O bazen *laldaboath*'ın hükmettiği bir alan, bazen de maddi varoluşun dışında ve ötesinde bir alan olan Pleroma* haline gelir. (Gnostik dönüş yolculuğu, tanrısal nurun, gerçek tanrının ülkesi olduğu düşünülen yer. çn)

Gnostikler; klasik evren modelini yeniden uyarlayarak (geleneksel anlamda yedi olarak bilinen göksel siferlere yeni si-

ferler eklemişlerdir) sonraki dönemlerde yerleşikleşecek olan bir uygulamanın temellerini de atmış olurlar (her ne kadar Gnostik gelenekte yerleşik bir öğeye rastlamak çok zor olsa da). Hatta Gnostisizm üzerinde belli bir Pers etkisi olduğunu varsayan tezleri de haklı çıkaracak biçimde astrolojiye de ilgi duymuşlardır. (Dönemin Bağdat'ı astrologların ve astrolojinin merkezi durumundadır.) Öyle ki astroloji haritalarını kendi tarzlarında yeniden biçimlendirerek, arkhonların dünyaya, gezegenlerin her birine ve gezegen sistemimize olan etkilerini anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır.

Gnostikler, doğrusal bir zaman anlayışına sahip olmalarına karşın reenkarnasyona da inanmışlardır. Gnostiklerin, ruhun bedeni terk ettikten sonraki durumunu ve akıbetini açıklamaya çalışan *Oyun Kitabı* gibi metinler yazdıkları da bilinmektedir. (Bu metin Tibet kökenli bir metin olan *Ölüm Kitabı* adlı kitabın batılı muadili olarak da düşünülebilir.) Kişinin Pleroma'ya gidişi arkhonlar tarafından engellenebilir ancak o yeniden, yeniden doğarak bu yolculuğu sürdürecektir. Bazı Gnostikler, tüm ruhlar Pleroma'ya ulaştığında, arkhonların alanı olan yaratılmış dünyanın sonunun geleceğine inanmaktadırlar. Hatta bazıları maddenin tanrısallığı ayartmak/alıkoymak için yaratıldığını dahi ileri sürmüşlerdir.

Bu dünyadan uzaklaşmak, tanrının bilgeliğini temsil eden Sophia'nın muktedir olduğu bir konudur, her zaman için bu arayış içinde olanlara dönüş yolunda yardımcı olmaya hazırdır. Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz Gnostik Okullar ve geleneklerin tümünde yüce ve kutsal kabul edilir.

İlk Öğretmenler ve Gelenekler

İsa'nın ölümünü takip eden dört yüzyıl, toplamda uyumlu bir bütünlük oluşturmayan pek çok Hıristiyan topluluğun ve kilisenin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur, öyle ki İrancus gibi başrahiplerin tüm bu toplulukları, inanç ve uygulamaya dair belli bir ortak çizgi etrafında örgütleyebilmek için çok yoğun çaba harcadığı bilinmektedir. Ancak Gnostikler'in bu yönde bir çabası olan herhangi bir 'öncü'ye, herhangi bir İraneus'a itibar ettiklerini söyleyemeyiz, hatta herhangi birinin inancının diğerleri için de kılavuz kabul edilmesi Gnostikler'in şiddetle reddettiği bir olgudur. *Gnosis*'e ulaşmak her zaman için özgül ve kişisel bir yoldan gerçekleşir, dolayısıyla kutsal kitap ve uygulama, kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterecektir. Bu anlamda Gnostisizm çok uzun bir dönem çok yüzeysel bir biçimde, İraneus ve benzerleri tarafından çok güçlü bir biçimde dayatılan egemen uygulama ve akidelere itibar etmeyen bir dinsel felsefe olarak düşünülmüştür. Ancak Nag Hammadi metinlerinin bulunmasından sonra

Gnostikler'in de belli ritüel ve ibadetleri uyguladıkları ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde öne çıkmış Gnostik okulları, bunların etkili öğretmenlerini incelemeye çalışacağız. Yine bir sonraki bölümde de Gnostisizm'in verimli toprağında boy vermiş olan iki dini inceleyeceğiz.

İlk Yüzyılın Gnostik Öğretmenleri

İsmi bugünlere kadar ulaşmış ilk Gnostik öğretmenin, çoğunlukla Latince ismi ile tanınan (Simon Magus) Büyücü Simon olduğu bilinmektedir. Muhalif Museviliğin yaygın olduğu Samara'da dünyaya gelen Simon, Şehit Justin'in anlatımına göre özellikle İmparator Claudius hükümranlığı döneminde son derece aktiftir. Buna göre etkin olduğu dönemi MS 41-54 olarak tarihleyebiliriz ki bu da onun havarilerin ve St Paul'un çağdaşı olduğu savını destekler. Nitekim *Havarilerin İşleri* adlı kitabında Simon, İsa'nın havarileri olan Peter ve John ile ciddi biçimde karşı karşıya gelir. Hatta sonradan *Peter'in Amelleri* adlı eserinde de onun bu havari ile bir sihir savaşına giriştiği görülür. Simon sihir yaptığı için pişmanlık duyduğunu defalarca beyan etmiş olmasına rağmen dönemin Kilise Başrahipleri onu sonraki yüzyıllarda da baş-sapkın ilan etmekten vazgeçmezler çünkü resmi Hıristiyanlığı temsil eden bu kişilikler, yüzyıllar sonra dahi takipçileri olan Simon'un ve Simoncu Gnostisizm'in baş düşmanıdırlar.

Simon'un Vaftizci John'un öğrencisi olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda Gnostikler de -tıpkı Ortodokslar gibi- öğretilerinin İsa'nın yaşadığı dönemlere kadar uzandığını, bu yüzden de en az Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri kadar doğru ve geçerli olduğunu iddia edebilmişlerdir. Simon'un aralarında, *Çürüten Tezler* ve *Dünyanın Dört Bölgesi* gibi ünlü eserlerin de bulunduğu pek çok kitap yazdığı bilinmektedir. İki kitabın da günümüze ulaşması maalesef mümkün olamamıştır, ancak ikinci kitapta Eski Ahit'in tanrısının sahte bir tanrı olarak ve yine cennet bahçesindeki yılanın da bilge bir öğretmen olarak sunulduğu bilinmektedir. Bundan başka öne çıkmış bir üçüncü eser olan *Apophasis Megale* ('Büyük İnkar' olarak çevrilebilir) ise yalnızca aktarımlarla kısmi olarak günümüze ulaşabilmiştir.[44] Bu metin parçalarının, Simon'un ölümünden sonra onun öğrencileri tarafından düzenlendiği düşünülmüştür. Yine de onun öğretisini bugün en doğru biçimiyle anlamamızı sağlayan şey eşi Helena'nın aktarımlarıdır.

Magdalalı Meryem gibi, Helena da çeşitli metinlerde hayat kadını olarak sunulmaktadır. Erken dönem Hıristiyanlığı üzerine uzmanlaşmış pek çok kişi, bu söylentilerin Helena'nın ve Magdalalı Meryem'in itibarlarını lekelemek için, Kilise tarafından çıkarılmış asılsız iddialar olduğu konusunda uzlaşmaktadır. Helena hakkında, yapılan tüm araştırmalara karşın çok az şey bilinmektedir; dolasıyla her zaman için hayatı bir parça efsane konusu olacak gibi görünmektedir. Hatta Gnostikler'in bu hususta mitsel gerçekleri tartışmasız benimsiyor oluşu dahi sessiz bir anlaşmanın ürünü olabilir (herkesin bildiği ancak kimsenin açıkça ifade etmediği). Simon'un ona Tyre'daki bir genelevde rastladığı ve onu Sophia'nın cisimleşmiş, vücut bulmuş bir sureti olarak gördüğü anlatılmaktadır. Ancak bu hikaye Kilise pederleri tarafından, Simon'u ve öğretisini itibarsızlaştırmak için de çıkarılmış olabilir. İraneus yazılarından; Simon'un erken dönemlerden beri varolan bir ilksel tanrının

varlığından söz ettiğini, bu tanrının ilk yaratımının da düşünceyi temsil eden Ennoia isimli bir dişi olduğundan bahsettiğini anlıyoruz. Zamanla Tanrı'nın eşi/yardımcısı haline gelen Ennoia, tanrıya planlarında yardımcı olmaları için melekler ve başmelekler yaratır. Simon kozmolojisi'nde geçen 'Cennetteki İsyan' adlı anlatı yerleşikleşmiş Cennette Savaş fikrini güçlü bir biçimde çağrıştırır. Anlatıya göre zaman içinde bazı başmelekler Ennoia'ya karşı birleşirler. Hapsedilen, her türlü zulme maruz kalan Ennoia'nın sonunda bir kadın bedeninde dünyaya gönderilmesine hükmedilir. Geçirdiği reenkarnasyonlarla pek çok farklı bedeni yaşayan Ennoia, bir keresinde de Tyre şehrinde, bir fahişenin bedeninde yaşam bulur, ancak bu defa Tanrı onu kurtarmak için harekete geçer ve Ennoia'yı kurtarmak için bir avatar* olarak Tyre'a gider (çn). Karşıtları, Simon'un, kendisini burada sözü geçen avatar yerine koyduğunu, dolayısıyla kendisine tanrısallık atfettiğini iddia ederek onu küçük düşürmeye çalışmışlardır. Ancak bu söylentilerde de muhtemelen Kilise pederlerinin parmağı olmalıdır. Görüldüğü üzere Helena'nın gerçekte ne olduğu ve kim olduğu konusu epey tartışmalıdır. Ancak bu hikaye sınırları içinden düşündüğümüzde, onun bilinen en eski Sophia arketipine karşılık geldiğini ve cehalet kuyusuna düşmüş ruhlar için yakılmış kurtarıcı bir ağıt olduğunu söyleyebiliriz.

Ölümünün ardından Simoncu okul, öğrencileri olan Saturninus ve Menander tarafından sürdürüldü. Menander de (MS 80), Simon gibi sihir ve büyü sanatına -başka bir deyişle *gnosis*'le gelen kurtuluşa- ilgi duyan bir kişiydi. Saturninus ise yaratılmış dünyanın üstünde ve ötesinde varolan ancak bilinmeyen bir Tanrı'yı insanlara anlatmaya çalışan bir sofu olarak tanınmıştı. Saturninus dünyanın ve hatta insanın ikincil güçler tarafından yaratıldığını öne sürmüştür. Sonrasında da bu güçler, tanrısal nuru insanların bedenine hapsettiler, bu öyle bir nurdu ki ancak insan suretinde karşımıza çıkacak ve bizlere *gnosis*'in kur-

tuluşunu bahşedecek olan bir kurtarıcı aracılığıyla içimizdeki hapislikten kurtulduğumuz ölçüde açığa çıkabilirdi.

Erken dönemde öne çıkmış olan bir başka öğretmen ise, ilk yüzyılın sonlarında ve ikinci yüzyılın başlarında etkin olmuş olan Cerinthus'tur. Aziz John'un çağdaşı olan Cerinthus'tan ve öğretisinden John tutkuyla nefret etmektedir. Hatta yaşadıkları bu husumete dair İraneus'un anlatımıyla günümüze kadar ulaşmış olan çok ünlü bir hikaye de vardır. Bir gün Aziz John yıkanmak üzere Efes Hamamı'na gider, bu sırada tesadüfen aynı hamama gelmiş olan Cerinthus ise Aziz John'un düşmanca tavrını bildiğinden hamamın arka bölümünde sessiz sedasız yıkanmaktadır. Cerinthus'u gören Aziz John aniden bağrışarak koşmaya başlar: 'Açın kapıları! Cerinthus, hakikatin baş düşmanı burada, hemen çıkmak lazım! Hemen çıkmazsak başımıza yıkılacak bu hamam!'[45] Yine İraneus'un, Aziz John'un kendi adını taşıyan İncil'i (Yuhanna İncili), Cerinthus'un İsa anlayışını çürütmek ve kendi 'İsa' anlayışını yerleştirmek için yazmış olduğu ileri sürülmektedir. Cerinthus'a göre İsa vaftiz edilmesinden çarmıha gerildiği güne kadar belli bir tanrısallık taşımış bir peygamber olarak görülmelidir, ancak bunun dışında hepimiz gibi ölümlü bir insandır. Yine her birimiz gibi o da, dünyanın son gününde tüm insanlıkla aynı anda ölümsüzlük mertebesine erişecektir, bu anlamda da herhangi bir ayrıcalığı yoktur. Aziz John'un İsa'sı ise tam tersine, daha doğduğu ilk günden itibaren tanrısallığa sahip üstün bir kişidir; yine dünyevi hükümranlığının son gününde de cennete yükselip ölümsüz bir varlık olarak aramızdan ayrılmıştır.

Basilides

İkinci yüzyılla birlikte Gnostisizm'in belli bir gelişim ivmesi kazandığı görülür. Bu dönemde öne çıkan ilk ve en önemli öğretmen Basilides'tir. Özellikle Roma İmparatorları Hadrianus ve Antonius Pius'un (MS 117-161) hüküm sürdükleri dö-

nemde ciddi anlamda etkili olmuştur. Basilides, kendisini hem bir Hıristiyan Gnostik ve hem de bir tanrıbilimci olarak tanımlaması bakımından da önemli bir kişiliktir. Onun Aziz Peter'in öğrencilerinden biri olan Glacias'ın öğrencisi olduğu düşünülmektedir, yine Menander ve Saturninus'un öğrencilerinden biri olması da muhtemeldir. Eğitime başlamadan önce öğrencilerini beş yıl gözlem altında tutan, son derece ciddi, disiplinli öğrenciler bekleyen Basilides'in hakkında, günümüze ulaşabilmiş yansız ve gerçekçi bilgiler oldukça sınırlıdır. Diğer Gnostik öğretmenler gibi, onun hakkında da tek bilgi kaynağı Resmi Kilise Pederleri'nin söylemleridir. Ancak şaşırtıcı biçimde Kilise pederleri İraneus ve Hippolytus'un Basilides hakkındaki çözümlemelerine katılmamaktadırlar (ki bu iki yazarın yazıları Basilides hakkındaki en önemli iki bilgi kaynağıdır). Çoğunlukla bu iki yazarın; ya bulanık kaldıklarını ya da Basilides'in düşünce sisteminin inceliklerini kavramaktan uzak olduklarını düşünmüşlerdir. İreaneus, Basilides'in radikal bir düalist olduğunu öne sürerken, Hippolytus onun Yunan felsefesinden yoğun biçimde etkilenmiş olan monistik bir düşünür olduğunu iddia etmiştir.

İraneus'a göre Basilides öğretisinde, bilinmeyen gerçek Tanrı, nizamını aeonlar aracılığıyla sağlayan bir varlık olarak sunulmuştur. Akıl, İsa, Söz, Basiret, Bilgelik ve Hakimiyet olmak üzere belli başlı altı aeon'dan söz edilmektedir. Bu altı asli aeon'dan türemiş olan 365 ayrı aeonik güç vardır. Bunların her biri kendilerine tabi olan göksel siferlerde yaşarlar. Türeyiş kozmolojilerinin tümünde olduğu gibi burada da, her müteakip göksel sifer kendisini türeten bir önceki siferden daha maddi ve daha aşağı bir seviyede görülmektedir. En son ve en aşağı 365. aeonik güç insanı ve maddi dünyayı yaratmıştır. Bu dünya Eski Ahit'in tanrısıyla özdeşleştirilen Abraxas tarafından yönetilmektedir. Bunun üzerine gerçek tanrı, insanlığa kurtarıcı *gnosis'i* götürmesi için İsa'yı yeryüzüne göndermiştir.

Kendisi yerine Kalvari Haçı'na gerilmeyi kabul eden Simon de Cyrene sayesinde çarmıha gerilmekten kurtulur. Hippolytus'a göre ise, Gerçek Tanrı etrafımızdaki her şeyin kendisinden türemiş olduğu bir 'kök-evren' yaratmıştır. Her türeyişte Tanrı'dan bir adım daha uzaklaşılır. Türeyiş süreci üç farklı düzeyde tezahür eden, üç ayrı 'nesep'ten oluşmaktadır: bunlardan ilk ve en nurlu olanı türeyişle uzak düştüğü gerçek tanrıya kolaylıkla kavuşabilir, ikincisi aynı yolculukta Kutsal Ruh'un desteğine ihtiyaç duyar, üçüncüsü ise maddenin içinde tutsak kalmıştır. Aslında bu üçüncü unsur, her bir ruha kendinden bir pay verilmiş olan ve de dünyadaki sürgünlüğü İsa'nın kurtarıcı misyonu ile son bulacak olan tanrısal nurdur. İsa'nın bu misyonu ise her bir ruha dağılmış olan bu nuru bir araya getirip, onu ait olduğu yere yani tanrının yurduna geri götürmektir.

Marcion

Basilides'in öğretisi Mısır'dan öteye etki edememiş gibi görünmektedir. Ancak aynı şeyi Marcion için söylemek pek mümkün değildir. Henüz kurumlaşma sürecini tamamlamamış olan Kilise onu ve öğretisini o güne kadar karşılaştığı en büyük tehdit olarak görerek düşmanca bir tutum içine girmiştir. Hatta Kilise'nin günümüzde hâlâ onu sapkınların başı olarak gördüğü bilinmektedir.

Marcion, birinci yüzyılın sonlarında Karadeniz'de bir liman şehri olan Pontus'ta dünyaya gelir. Hıristiyan bir ailede büyüyen Marcion'un babasının peder ve deniz tüccarı olduğu bilinmektedir. Babasının ayak izlerini takip eden Marcion kısa sürede rahip ve zengin bir işadamı haline gelir. MS 140 yılı sıralarında Kilise'ye yüklü miktarlarda bağış yaptığı Roma şehrinde bulunduğu da bilinmektedir. Kilise'nin önde gelenlerine kendi fikirlerini anlatma/benimsetme yönündeki çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca, kendi kilisesini kurmaya girişir (M.S

144). Kendini sapkınların parasıyla kirletmek istemeyen Kilise yapmış olduğu bağışları Marcion'a iade eder.

Marcion dönemin teolojik tartışmalarının bilinen iki tanrısını (gerçek tanrı/yaratıcı tanrı) kendine özgü bir tarzda isimlendirmiştir; ehil sayılmayan yaratıcı tanrıya, Düzen Tanrısı ismini, gerçek tanrıya ise İyilik Tanrısı ismini vermiştir. Ona göre İsa insanlığı kurtarmayı başarmıştır, ancak onun, bahsedildiği gibi ölümsüz bir bedeni yoktur; bunu iddia etmek Hıristiyan'ı sapkın bir konuma götürecektir. Dağdaki Vaaz ve Luka İncili'nin, Musevi öğelerinin ayıklanıp atıldığı yeni basımı kutsal kitap olarak kabul edilebilecek yegane metinlerdir.[46] Marcion, Kilise'nin Eski Ahit'i ve onun kibirli tanrısını sahiplenme tavrını Museviler'i Hıristiyanlığa kazandırmak için düşünülmüş bir taktik olduğunu iddia etmiş ve Musevilik'ten bağımsız bir Hıristiyanlık oluşturmaya çalışmıştır. Ona göre İsa'nın misyonunu doğru olarak anlayabilen tek kişi Aziz Paul'dür, bundan dolayı Pauline'nin Yazıları'nı da kendi Kilisesinin sistemine dahil etmiştir.[47] Marcion'un Kilise sistemi oluşturmaya girişmesinin, Kilise'yi kendi Resmi Hukuku'nu oluşturmaya yöneltmiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim resmi Kilise Hukuku, İznik Konsülü'nde oluşturulup 325 yılında yürürlüğe konmuştur. Aradan geçen zaman zarfında, Greko-Romen coğrafyanın hemen her bölgesinde en az bir Marcioncu Kilise kurulmuştur, Resmi Kilise tarafından sapkın ilan edilen Marcionizm beşinci yüzyılda tümden tarihe karışmıştır.

İki tanrının varlığına inanmak, münzevi bir yaşam tarzını savunmak gibi Gnostik inançla örtüşen pek çok unsura sahip olsa da Marcioncu öğretinin Gnostik anlayışla ayrı düştüğü konular da vardır. Örneğin Marcion'un öğretisinde, kurtarıcı *gnosis*, içimizdeki tanrısal nur, mitolojik kozmoloji gibi kavramlara hiçbir biçimde rastlanamaz. O zaten kendini bir Gnostik'ten çok bir Kilise reformcusu olarak görmüş olmalıdır, bir gnostik olarak anılmasının nedeni, Resmi Kilise için-

deki düşmanlarının, "hakiki ve hak olan tek Kilise'nin temellerini aşındırmaya yönelik tüm kötücül girişimleri" tenkit/teşhir ederken, toptancı yaklaşarak onun adını tüm diğer Gnostikler'le beraber aynı başlık altında telaffuz etmeleridir. Marcion'un, 'Gerçek' İsa'nın öğretilerine dayanan daha saf ve öz bir Hıristiyanlık oluşturma çabası ile kolay kolay sönmeyecek olan bir ateş yaktığı söylenebilir. Öyle ki bugün dahi pek çok yazar ve tanrıbilimci sadece bu konuya odaklanmıştır. Marcion belki da tam da bu nedenle büyük oranda meşru görülmektedir.

Valentinus

İkinci Yüzyılın en önemli Gnostiği olan Valentinus, aynı zamanda Kilise'nin Marcion'dan sonra gelen en büyük düşmanıdır, ki aslında Kilise bu düşmanca tavrını sertleştirirken kendi açısından makul bir çizgi izlemiştir, çünkü bulunmaları diğer gnostiklere göre çok daha zor olan Valentinus ve takipçileri gizli kaldıkları ölçüde Kilise'ye çok daha zararlı olabilmektedirler. Marcion'dan farklı olarak Gnostisizm ile Kilise'yi uyuşabilir kılmaya çalışan Valentinus, 'dışarda ve içerde olan her şeyi kucaklayabilecek'[48] kapsamlı bir mitolojiye sahip olan çok daha sofistike bir Gnostisizm anlayışı geliştirmiştir. Bundan dolayı Valentinus ve takipçileri kendilerini gnostik olarak değil en yalın ifadeyle Hıristiyan olarak tanımlamışlardır ve yine kendilerini Hıristiyan topluluğun parçası olarak görmüşlerdir. Kendi aralarında toplanmalarının yanı sıra, 'anaakım' kiliselere katıldıkları da gözlenen Valentinus taraftarları yine de zaman zaman bir hafiye gibi cemaatlerini göz hapsinde tutan Kilise pederlerinin dikkatini çekebiliyorlardı.

İkinci yüzyılın başlarında Mısır'da dünyaya gelen Valentinus, eğitimini Basilides taraftarlarının etkili olduğu İskenderiye'de tamamlamıştır (ancak ikisinin tanışıp tanışmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur). MS 135 sıralarında Valentinus

buradan, o sıralar Marcion'un da yaşadığı Roma'ya geçer ancak yine bu ikisinin herhangi bir ilişki kurup kurmadıkları konusunda da herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Valentinus'un öğrencileri, hocalarının, Aziz Paul'ün öğrencilerinden olan Theudas'la beraber öğrencilik yaptığını ileri sürmektedirler. Hayatı ile ilgili çok sınırlı bilgiye ulaşılabilse de, yine de onun Kilise'nin saygı duyulan itibarlı bir üyesi olduğu, hatta MS 140 sıralarında papalık ünvanı almak üzereyken bu makamı I. Pius'a kaptırdığı bilinmektedir.[49] Bu başarısızlıktan sonra sapkın ilan edilmesine karşın, bir 20 yıl kadar daha Roma'da eğitim vermeye devam ettiği düşünülmektedir. Sonrası ile ilgili olarak da ya öldüğü ya da Kıbrıs'a geçerek burada çok ileri yaşlara kadar eğitim vermeye devam ettiği tahmin edilmektedir. Hakkında çıkan söylentilere ve birkaç pederin iddialarına karşın hiçbir dönemde resmi anlamda ve bütünüyle sapkın ilan edilmemiştir. Gnostik olduğu söylentisi, Kilise pederleri arasında Gnostisizm'e sempati duyan az sayıda pederden biri olan Peder Origen'in, Valentinus üzerindeki etkisinin bir sonucu olabilir.

Valentinus ve taraftarları; Yunan felsefelerini, Doğu mistisizmini ve Hıristiyanlığı çok yetkin biçimde harmanlayarak en detaylı ve en iyi yapılandırılmış Gnostik Sistemi oluşturmuşlar, adeta Gnostisizm'in kendi öz 'ortodoksisini' yaratmışlardır. Böylesi bir kurumlaşma, tek bir din bilgininin fikirlerinin mutlak kabul edilmesi gibi yaklaşımlar Gnostik geleneğe aykırı olduğundan, Valentinus'un takipçileri/öğrencileri, çalışmalarının önsözüne 'ustanın mirasını daha da geliştirmek için bu eseri yazdıkları' mealinde ifadeler eklemişlerdir. Kilise pederleri böyle bir şeyin dillendirilmesine dahi şiddetle karşı çıkmışlardır. Şüphesiz onlar Gnostisizm'in; yeni gelen her kuşakta ve kişinin algısal ve yaratıcı yeteneklerine göre hakikatin derinleşip değiştiği bireysel ve yaratıcı bir deneyim olduğunu kavramaktan çok uzak olduklarından bu kadar direnç

göstermektedirler.

Valentinus Düşünce Sisteminin, Gnostisizm'in en yetkin formu olduğunu bilsek de, birincil kaynakların yokluğu onun orijinal halinin gerçekte ne olduğunu anlamamızı güçleştirmektedir. Bazı pederlerin yazılarındaki kayıtlar, Hakikat İncili ve Nag Hammadi metinleri haricinde Valentinus'un yazı ve eserlerinin büyük bölümü günümüze ulaşamamıştır. Doğu ve Yunan düşününden etkilenmiş olan Valentinus'un, bu unsurları Hıristiyanlık'la harmanlayarak, hem gnostiklere, hem Hıristiyanlara hem de bu iki geleneğin dışında kalanlara hitap edecek daha kapsayıcı yeni bir sistem oluşturmaya çalıştığını söyleyebiliriz (elde bu kadar az kaynak varken bunları söylemek her ne kadar bazılarınca spekülasyon sayılabilecekse de). Diğer Gnostik kozmolojiler gibi; Valentinus da ezelden beri varolan bir bilinmeyen tanrının varlığını kabul eder, Pleroma'da yaşayan bu tanrı kendini açığa vurmayan ve henüz bozulmamış bir tanrıdır. Kendisinden türemiş olan 15 eril-dişi çift formunda olan aeonlar, aynı zamanda bir dyadic (hem anne hem baba olan anlamında) olan bilinmeyen tanrıyı yansılarlar. Bunlardan en önemlileri ilk dört çifttir; Bythos ('derinlik' anlamına gelir, erkektir) ve Ennoia ('düşünce', sessizlik anlamına gelen 'charis' olarak da anılır, dişidir) çifti; Nous ('anlayış' erkektir) ve Aletheia ('hakikat' dişidir) çifti; Logos ('Söz', erkektir) ve Zoe ('yaşam', dişidir) çifti, son olarak da Anthropos ('insan' erkektir) ve Ekklesia ('cemaat', dişil) çiftidir. Türeyiş, diğer sistemlerde olduğu gibi burada da sonuncu öğe olan Sophia'ya değin devam eder ('Bilgelik', dişidir) Bu aeonlar Pleroma'nın sınırı olan Horos'ta ('sınır' anlamına gelir) 'Kenoma'nın ('Aşağı Dünya', 'eksiklik' anlamına da gelir) yaratıldığı güne kadar mutluluk içinde yaşamışlardır.

Aeonlar uzun süre bu misyonu, yaratıcılarının ve Sophia'nın üstlendiğini düşünmüşlerdir ancak olanlardan ikisinin de haberi yoktur, ancak süreç düşünüldüğünden çok daha

kötüleşerek 'cehalet'in ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Cehalet ise sırasıyla 'madde'nin, Demiurge'nin ve 'maddi dünya'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Valentinus'a göre maddi dünya Pleroma'nın bulanık ve eksik bir yansımasıdır; bu, görünüşler dünyasındaki her şeyin, idealar dünyasındaki nesnelerin silik bir yansıması olduğunu öne süren Platon'u çağrıştırmaktadır. Kimi zaman Maddi dünya ve Pleroma'nın sırasıyla Hebdomad ('yedi' anlamına gelen bu sözcük maddi dünyanın yedi katına gönderme yapmaktadır) ve Ogdoad ('sekiz' anlamına gelen bu kelime sekizinci gök olarak da bilinen Pleroma'ya gönderme yapmaktadır) isimleriyle anıldığı da görülmüştür. Kimi durumlarda da efsanenin farklı biçimde anlatıldığı görülür: Buna göre Sophia, Hebdomad'ın yaratılmasından hemen önce ikiye ayrılmışır, yüksek benliği hemen sınırda durmayı ve Pleroma'ya dönmeyi başarmışsa da, alt benliği maddi dünyada mahsur kalmıştır. Demiurge olarak bilinen yaratım tanrısı da Sophia'nın bu alt benliğinden türemiştir. Bunun üzerine 'İsa' ve 'Kutsal Ruh'tan oluşan yeni bir aeon çifti Sophia'yı kurtarmak için maddi dünyaya gönderilmiştir.

Valentinus'un düşünce sistemi, insan türünü, Hebdomad'ın hakimi olan Demiurge'nin bir yaratısı olarak görmektedir. Yine ona göre üç tür insan vardır: fiziki, hilik, ve pnömatik.. .Hilikler kararlı biçimde maddeye yönelen varlıklardır, yalnızca dünyevi doyumlarla ilgilidirler: düşünce ve acıdan mümkün olduğunca kaçınarak, zevk ve konfora yönelirler. Fiziki insanlar dünyevi varoluşun acı ve zevkleri tarafından ele geçirilmemişlerdir, onlar dünyevi doyumlardan ziyade duygularla, düşüncelerle ve yabancılaştırıcı (dogmatik y.n) dinlerle ilgilidirler. Spiritüel farkındalığa sahip olan pnömatikler ise yapay ayrımların ve dogmaların ötesinde belli bir bilinç düzeyi yakalamışlardır; dolayısıyla bunlar *gnosis*'e ulaşabilecek kişilerdir. İnsan türünü böyle tipolojiler altında sınıflayan Valenti-

nus'un, Gnostik anlayışı elitist bir çizgiye doğru çektiği ileri sürülebilir. Hatta bu tavrı sürekli açığını kollayan Kilise pederlerinin de gözünden kaçmamış ve ağır eleştirilere maruz kalmıştır. (Gnostik Kiliseler de dahil olmak üzere Resmi Kilise'nin dışındaki tüm kiliseleri sapkın olarak gören, yalnızca Resmi Kilise'yi meşru sayan bu pederlerin herkesten fazla elitist olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.)

Bu eleştiriler karşısında Valentinus, insanların İsa'nın mesajına nasıl yanıt vereceğini ortaya koymak için insanları sınıfladığını söylemiştir. Bilindiği üzere Gnostik anlayış herkes için farklı olan bir *gnosis*'ten ziyade, tek bir kurtarıcı *gnosis* olduğu ön kabulüyle hareket etmektedir. Buna göre hiliklerin tinsel çekirdeği bozulmuştur ve ömürleri boyunca şuursuz bir biçimde yaşayacaklardır. Fiziksel olanların mesajı duyma ihtimali vardır ancak onlar da çok yönlü ve bütüncül olan kurtuluş kavramını fazlasıyla entelektüelleştirme eğilimindedirler, dolayısıyla yüksek ihtimalle dogma zırhına bürünerek kalplerini *gnosis*'e kapatacaklardır. Bunlar içinde İsa'nın sözlerini duyma ve bunları güncel yaşama uyarlama becerisine sahip olanlar yalnızca pnömatiklerdir. Bu anlamda Pnömatikler için potansiyel gnostiklerdir denilebilir, yine yalnızca onlar Pleroma'ya olan yolculuğu başarıyla tamamlayabileceklerdir.

Son derece görünür olan elitizmine karşın, Valentinus düşüncesi herkesin -köken itibariyle hilik ya da fiziki olsalar dahi- *gnosis*'e erişebileceğini savunur. Daha fazla sayıda insanın *gnosis*'e ulaşması Ogdoad ile Hebdomad arasındaki derin yarığın giderek kapanması anlamına gelecektir. Başka bir deyişle Valensiyanizm, tek bir kişinin dahi *gnosis*'e ulaşmasının, tüm maddi dünyayı Pleroma'nın saf/ideal durumuna yaklaştıracağını savunmaktadır. Dolayısıyla bireyin selameti, bütünün selameti ile doğrudan ilişkilidir.

Valentinus'un kristolojisi çoğunlukla yanlış anlaşılmıştır (İsa'nın öz doğasını konu edinen tanrıbilim dalı çn). Çok az

orijinal kaynağa ulaşılabilmesi, Kilise pederlerinin kasıtlı tahrifatı bunda rol oynamıştır. Maddi dünyanın Pleroma'nın ikincil ve basit bir kopyası olduğunu iddia eden Valentinus felsefesi, yine aynı biçimde göksel/yüce İsa ve onun dünyevi kopyası olmak üzere iki İsa olduğunu iddia eder. Göksel olan İsa aslında çarmıha gerildiğinde herhangi bir acı hissetmemiştir ve her ne kadar öyle görünse de etten kemikten bir varlık değildir (Bu fikri benimseyen eğilime, sonraki dönemlerde doketizm sapkınlığı adı verilecektir). Kilise içinde, İsa'nın öz doğasına ilişkin birbirinden farklı pek çok eğilim olduğundan ciddi karışıklıklara yol açacak kadar sert tartışmalar yaşanmıştır: örneğin İtalyan Okulu, İsa'nın vaftiz edildiği andan itibaren pnömatik (Sophia'nın bilgeliğiyle donanmış) bir insan olduğunu iddia ederken, Anadolu Okulu (Suriye hatta Mısır'a kadar yayılmış bir eğilimdir) onun doğuştan pnömatik karakterli bir insan olduğunu savunmaktadır. Anaakım Kiliselerden farklı olarak, Gnostikler içindeki düşünce farklılıkları zulme ve kitlesel katliamlara neden olmamıştır. Tartışmalarda herhangi bir anlaşmaya varılamaması doğal karşılanmış hatta teolojik çeşitlilik teşvik edilmiştir.

Valensiyanizm içinden çıkan iki düşünce akımının yanında, Valentinus'un halefi olduğunu iddia eden çok sayıda kişi olmuştur, bunlar içinde en dikkat çekenler Ptolemaios ve Herakleion'dur. Her ikisi de İtalyan Okulu'na yakın olup, ikinci yüzyılın son yarısında yaşamışlardır. Gnostisizm Ptolemaios'un elinde adeta fiziksel insanların kurtuluşuna güdümlenmiş bir düşünce sistemine dönüşmüştür, çünkü ona göre İsa esas olarak onların kurtuluşu için gönderilmiştir. Öz itibariyle doğru kavranan bir gnostisizmin kurtuluşu getireceğini savunan Herakleion ise felsefesini aeonlar ya da Sophia'nın düşürülüşü üzerine yazılan mitler üzerinden biçimlendirmiştir. Bir diğer Valensiyanist olan Marcus ise Yunan gizemciliğinden izler taşıyan yeni bir gnostisizm formu yaratmıştır. Yine

Pythagoras ve takipçilerinin ve sonraki dönemlerde de kabalistik Museviler'in kullandığı bir yöntem olan harflerin mistik spekülasyonuna dayanan gematria'yı eksen alan bir mitoloji kurmuştur. Bu eğilimleri Kilise Pederleri'ni çok rahatsız etmiş, onlar tarafından sürekli olarak bir satanist ya da bir putperest olmakla suçlanmasına neden olmuştur. Eldeki orjinal kaynakların çok az olması nedeniyle Marcus'un Kilise Pederleri hakkındaki düşüncelerini kesin olarak bilemiyoruz, ancak hislerinin karşılıklı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonraki Dönemlerde Gnostikler

İkinci yüzyılda dikkat çeken başka Gnostik bilginler de vardır. Örneğin Marcus'la aynı dönemde yaşamış olan Monoimus, tıpkı Marcus gibi, sayı mistisizmi ve gizemci geometriyi merkez alan yeni bir Gnostisizm yaratmıştır. Monoimus arkadaşına yazmış olduğu bir mektupta, ona gerçek Tanrı'yı nasıl bulacağına dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Kurdukları mitolojinin karmaşıklığına karşın Gnostiklerin yazılarında ve yazışmalarında son derece yalın bir üslup kullandıklarını göstermesi açısından mektubun bir kısmını bu bölüme almayı anlamlı bulduk:

> Tanrıyı yaratılmış olan şeylerde, örneğin maddi dünyada aramaktan vazgeçmelisin. Her şeyi kendinde ihtiva eden o varlığı daha yakından tanımaya çalış, onu kendi öz varlığında ara, kendine şöyle seslenebilirsin: 'Ey tanrım, aklım, zihnim, bedenim, ruhum.' Acı ve zevk, aşk ve nefret nereden gelmiştir? Birinin iradesini anlamak, birinin iradesine ayak diremek ve

> birinin iradesi karşısında aşkla kendinden geçmek ne demektir? Bu sorulardan da çok şey öğrenebilirsin. Tüm gücünle bu sorulara yoğunlaştığın takdirde onu kendi öz varlığında bulacaksın zaten.[50]

Aristokrat kökenli bir filozof olan Bardaisan (155-233), Urfa Kralı IX. Abgar'ın spiritüel danışmanlığını yapmaktadır. Bardaisan'ın, yakalandığı hastalığa çare bulması için İsa'ya mektup yazdığı söylenen V. Abgar'ın, yani Abgarların soyundan geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla spiritüel konulara olan merakının ailesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İsa V. Abgar'ın Urfa'ya geliş davetini reddetmesine karşın, Abgar'a bir mektupla cevap vermiştir. Yine yazdığı mektubun yanında bezden bir parça kumaş da göndermiştir. Rivayete göre kumaşın üzerinde bir İsa resmi vardır. Kumaşı alan Abgar'ın kısa sürede tüm ağrıları geçmiş ve bütünüyle iyileşmiştir.

Bardaisan IX. Abgar'ın maiyetinde önemli başarılar kaydetmiştir. Hıristiyanlık sanatında ilahi türünün yaratıcısı olan Bardaisan'ın 150 civarında ilahi bestelediği bilinmektedir. Dönemin Urfa Pederi olan Ephraim, gerçek bestecinin bir sapkın olduğunu ve bestelerin aslında kendine ait olduğunu iddia ederek, Bardaisan'ın tüm ilahi ve bestelerini sahiplenmiştir. Bundan başka çok sayıda bilimsel eser de yazmış olmasına karşın, yalnızca on dokuzuncu yüzyılda bulunmuş olan *ülkelerin Hukuku* adlı kitabı günümüze ulaşabilmiştir. Yaygın olarak bilinen bir gnostik metin olan *Gümüşi İlahi* adlı eserin de yine Bardaisan'a ait olduğu düşünülmektedir. Kral Abgar'ın mezhep değiştirerek Gnostisizm'e geçmesini sağlaması ise Bardaisan'ın en büyük başarısı olarak görülmektedir. Denilebilir ki tarihte görülen ilk ve tek gnostik devlet, Kral Abgar'ın hükümranlığı altındaki Urfa devletidir.

'Ahlaksız' Gnostikler

Bazı Gnostik Okullar, Kilise pederleri tarafından, ahlaksızlığı canavarlık raddesine vardırmış, Judas İscariot'u model alan haydut kişiliklerin yuvalandığı topluluklar olarak sunulmuşlardır. Öyle ki Resmi Kilise mensubu sıradan Hıristiyanlar da bu propagandanın etkisi ile onları her türden günahı işleyebilecek kişiler olarak görmüşlerdir. Örneğin Karpokrasyanlar, Kainitler ve Barboritler gibi Gnostik mezhepler böyle ahlaksız görülmüş olan topluluklardır. Kilise pederleri ya gnostikleri doğru kavrayamamışlar ya da bilinçli bir şekilde bu grupların pratiklerini abartmış ve çarpıtmışlardır. Bunlar arasında Karpokrasyan okulu, İskenderiye'de yaşayan Carpocrate tarafından birinci yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Basilides'in çağdaşı Carpocrate'ın derslerini eşi ile birlikte verdiği anlatılmaktadır ve yine tahmin edileceği üzere Kilise pederleri ile pek çok konuda anlaşmazlığa düşmüştür. Kurdukları Gnostik anlayış Platon'dan onun yüksek idealar dünyasından etkilenmiş gibi görünmektedir. Reankarnasyondan da bahseden Carpoc-

ratc, insanın maddi dünyadan ve onun arkhonlarından özgürleşebilmesi için yaşamın ona sunabileceği her şeyi deneyimlemesi gerektiğini savunmuştur. Yaşadığı deneyimlerle doyum noktasına ulaşan insan sonunda bu dünyevi/kısır varoluştan bıkacak ve Pleroma'nın nurlu topraklarına geri dönme isteği duyacaktır. Bu süreç insan ömrü içinde pek çok defa kendini tekrar edebildiği gibi, yalnızca bir kere de yaşanabilir. İraneus vaaz ettikleri şeyi uygulayıp, uygulamadıklarından emin olamasa da; günahı ruhun manevi gelişiminde bir aşama olarak gören Karpokrasyanların her türden günah ve rezillik içinde dlüşkünleştiğini öne sürmüştür. Ne var ki Gnostik topluluklar içinde şehvani ya da ahlaksız davranışın teşvik edildiğine dair bugüne kadar ortaya çıkarılmış herhangi bir kanıt yoktur. Ancak ne yazık ki aynı yargının Kilise için de geçerli olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Karpokrasyanlarla aynı dönemde ortaya çıkmış olan Kainitlerin ismi, bu topluluğun Eski Ahit'in önemli figürlerinden biri olan, aynı zamanda ilk katil olarak da bilinen Cain'e saygı duymalarından kaynaklanmaktadır. Anlatıma göre, Cain'in kardeşi Abel'i öldürmesi kıskançlık ve öfkesinden kaynaklanmaktadır; (Eski Ahit'in dünyanın yaratılışını anlatan bölümü) Genesis'in dördüncü bölümüne göre her iki kardeş de Tanrı'ya adak ve kurbanlar adamışlar ancak Tanrı anlaşılmaz biçimde Abel'in adaklarını kabul ederken, Cain'inkileri reddetmiştir. Kainitlerin yorumuna göre Cain'in bu eylemi Eski Ahit'in daha alt seviyede görülen yaratıcı tanrısı olan Kadiri Mutlak'a karşı bir isyandır. Kainitlerin çok saygı duydukları bir başka figür olan Judas İscariot da yine İsa'nın da Pleroma'ya olan yolculuğa çıkmadan önce itiraf ettiği gibi ihanete maruz kalmasına karşın son ana kadar sessizliğini korumuş bir kişiliktir. Kainitlerin kutsal kitabı olan Judas İncili de olayları aynen bu biçimiyle yansıtmış ve Judas'ı İsa'nın en aydın ve en bilge öğrencilerinden biri olarak sunmuştur. (Bu bahsetti-

ğimiz İncil'i bir sonraki bölümde daha detaylı olarak inceleyeceğiz.) Kainitler de tıpkı Karpokrasyanlar gibi bir insanın dünyevi yaşantıdan özgürleşebilmesi için, onu tüm aşamalarıyla deneyimlemesi gerektiğini savunmaktadır. Yine Karpokrasyanlar gibi, en aykırı görüşleri savunmalarına karşın, bu topluluğun üyelerinin ahlaksız ya da yasadışı eylemlere giriştiklerine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Her iki grup da Kilise pederlerinin kışkırtıcı dedikodularının en aşırı mağdurları durumuna gelmiştir, Resmi Kilise Pederleri'nin adeta el birliği ile giriştiği bu karalama kampanyası o kadar başarılı olmuştur ki bir süre sonra bu toplulukların isimleri, kötülüğü ve şeytanı temsil eden deyişler haline gelmiştir.

Pederlerin akıl almaz hayal gücü ya da en iyi ihtimalle Gnostisizm karşıtı dedikodulara kolaylıkla inanmaları en tipik biçimiyle Epiphanius'un Barboritler hakkında yazmış olduğu yazılarda görülebilir. Barborit ismi Yunanca kökenli bir sözcük olup balçık anlamına gelen 'mud' sözcüğünden türemiştir, buradan yola çıkarak düşünüldüğünde Barborit'in 'ahlaki ve fiziksel olarak kirlenmiş' anlamına gelebileceği düşünülebilir. Ephiphanius bu topluluğun üyeleri arasında yaygın olarak eşcinsellik yaşandığını, ayinlerde ekmek ve şarap tüketmek yerine vücutlarını adet kanı ve balçıkla sıvadıklarını iddia etmiştir. Bu suçlamaların halkı kışkırtmaya yetmediği durumlarda ise, biraz daha abartılarak bu topluluğun üyelerinin bebek cenini yediği dahi iddia edilmiştir. Bu ve benzeri suçlamaları, Kilise'nin ahlaki hegemonyasını tesis etmek için hiç düşünmeden kullandığı silahlar olarak görmek gerekir. (Kilise bu yöntemi Tapınak Şövalyeleri'ne[51], cadılara, Musevilere, hatta bazı papalara karşı dahi kullanmıştır.) Dolayısıyla son derece haksız biçimde Barboritler adıyla anılan bu topluluğun üyelerinin, hiç tereddüt etmeden bu sözü edilen şeyleri yapmadığını söyleyebiliriz.

Setyanlar ve Ofitler

Her şeyden önce Barboritler'in isim olarak kendilerine bu adı seçmedikleri açıktır. Büyük bir olasılıkla Barborit ismi; Barbelo, Barbeloites ya Barbelognostik isimlerinden birinin tahrif edilmesiyle oluşturulmuştur. Barbelo'nun bazı Gnostik metinlerde gerçek tanrıdan türeyen ilk şey olduğu söylenmektedir; (Barbelo haricinde Ennoia ya da Düşünce olarak tabir edildiği de bilinmektedir) ona her bakıldığında hem erkeksi, hem de kadınsı bir görünüm yansıtmaktadır. Barbaloitler'in kendilerini bu adla ifade etmemelerine karşın, gerçek isimlerinin ne olduğu konusundaki belirsizlik Pederlerin Gnostisizm karşıtı söylev ve çarpıtmalarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar gerçek isimlerini bilemiyor isek de, kendilerine 'kutsal' ya da 'faziletli' anlamına gelen bir isim verdikleri bir tahmin olarak öne sürülebilir, ki çoğu Gnostik topluluğun ismi bu ve benzeri anlamlar taşımaktadır. Barbeloitler'in metinlerine baktığımızda Barbelo'ya, özellikle maddi dünyanın yaratımı noktasında, özel bir vurgu yapıldığını fark ederiz. Bir mezhep gibi davranan Barbeloitler'in, toplum içinde diğer

Barbeloitler'i bulmak/kendilerini onlara tanıtmak için kendilerine özgü bir tarzda selamlaştıkları bilinmektedir. Yine bunun kendini Kilise zulmünden korumak gibi son derece pratik gerekçeleri de vardır.

Barbeloit topluluğunun, bilgelerinin 'Sethian' olarak anıldığı bir Gnostik okula bağlı oldukları bilinmektedir. Ancak bu okulun en önemli unsurlarından olan Setyanlar, Barbeloitler gibi kendilerine farklı bir isim seçme gereğini duymamışlardır. Setyanlar, Adem ve Havva'nın, Cain ve Abel'den sonra üçüncü oğlu olan Seth'i kutsal bir figür olarak görmektedirler. Kardeşlerinin Tanrı'ya sunulan adaklar konusunda bile karşı karşıya geldiğini gören Seth, Adem'in ona yol göstermesinin de yardımıyla *gnosis*'e ulaşır. Gnosis ile beraber gelen kurtuluş ve özgürlüğü deneyimler ancak bir süre sanki bunun bedelini ödercesine en ağır zulümlere maruz kalır.

Yaratıcı tanrı bir süre tufanlarıyla kasıp kavurduğunda, sadece Seth değil tüm Setyanlar (hatta tüm insanlık) ahdiatik zulme maruz kalır. Ne var ki Yaratıcı Tanrı Demiurge insan türüne bu cezayı işlemiş olduğu günahlar için vermemektedir (ki genelde çıkarttığı felaketler hep bu nedenledir), bu defa Seth ve soyundan gelenlerin *gnosis*'e ulaşması karşısında öfke ve kıskançlığa kapıldığından tüm bunları yapmaktadır. İnsanların Gnostik olmasını engellemek için ise bildiği tek bir yol vardır: herkesi öldürmek. Ancak Demiurge bu korkunç planlarını yaparken bir şeyi, gnostik bir kadını, Seth'in kızkardeşi olan Norea'nın öncülük ettiği direnişi hesaba katmamıştır. Norea gerçek bir ahmak olan kocası Nuh'la anlaşamamaktadır. (Ahmak ifadesi bir sonraki bölümde daha ayrıntılı inceleyeceğimiz Gnostik metinlerde aynen bu biçimiyle yer almaktadır.) Anlatıma göre bir süre sonra Demiurge, Nuh'tan Seir Dağı'nın tepesine konumlandıracağı bir gemi yapmasını ister. (En yerleşik yaratım mitlerinden olan Genesis'teki geleneksel anlatıma göre bu dağ Seir Dağı değil, Ağrı Dağı'dır.[52]) Kendi-

lerine tuzak kurulduğunu sezen Norea, kocası Nuh'u engellemeye çalışır ancak kocası ona aldırmaz. Kocasını bir türlü ikna edemeyen Norea, geminin yapımını engellemek için arka tarafından tutuşturarak gemiyi yakar. Çok öfkelenen Demiurge, asi Norea'ya haddini bildirmeleri için kasabaya arkhonlarını gönderir. Dehsete kapılan Norea gerçek Tanrı'ya yalvararak ondan yardım ister, bunun üzerine Tanrı Norea'yı korumak için Eleleth (Sağduyu) isimli aeonunu gönderir. Şefkatli Eleleth ona gnostik bilgeliğini bahşeder. Bir tufan ortalığı kasıp kavurmaya başlar, Nuh ve ailesi gemiye binerek değil ancak nurlu bir bulutun içinde göğe yükselerek kurtulurlar. Norea ve Seth'in manevi takipçisi olan Gnostikler süreç içinde 'Seth'in Yüce Soyu' olarak anılmaya başlamışlardır. Bu topluluğun oluşturduğu metin, hikaye ve efsaneler bir ölçüde Gnostik yazının temelini oluşturmuştur. Bu metinlerden bazılarını bir sonraki bölümde daha detaylı inceleyeceğiz.

Setyanlar gibi, Ofitler de kurucusu belli olmayan Gnostik okullar arasındadır. Bu topluluk *gnosisin* ilk kaynağı, onu insanlığa açıklayan ilk canlı olarak gördükleri Cennet Bahçesi'ndeki yılanı kutsal saymaktadır. Cennet Bahçesi adlı hikayenin pek çok başka versiyonunda görüldüğü gibi Ofitler'in anlatımında da *gnosis*'e ilk ulaşan Havva'dır, bu yüzden Adem'den üstün olduğu düşünülmüştür. Birinci yüzyılın sonlarında Suriye ve Mısır'da yaşamış olan Ofitler'in, yine aynı bölgede yaşamış olan Setyanları etkilemiş olabilecekleri düşünülmektedir. Birinci elden, orijinal kaynakların eksikliği gnostik hikayelere ulaşmamızı güçleştirdiği gibi, önemli kişilik ve topluluklara dair bilginin çok sınırlı olmasına neden olmaktadır. Stephen Hoeller bu konuyu şu cümlelerle açıklar:

> Gnostikler arkalarında bıraktıkları kayıt ve belgelerden ziyade, tarihin korkunç akışından kendilerini nasıl ayrıştırabilecekleri ile ilgilenmişlerdir. Dünyayı kendine sorun edinmiş, onun sorunları ile uğraşan ta-

> rihe malolamazlar, onların silik ve gönülsüz varoluşları en fazla gizli, baskılanmış karşı-tarihin konusu olabilir.[53]

Bu anlamda Gnostikler'i doğru anlamak için tarihin karanlık sayfalarını karıştırmak, toplumun karanlık bilinçaltını deştirmek gerekir, üstelik böylesi bir yönelim insana genel anlamda da nitelik katabilir. Toplulukların nerde nasıl oluştuklarından ya da herhangi bir öğretmenin sözlerinden ziyade, asıl incelenmesi gereken gnosisin varoluşu ve gerçek anlamda bir kurtuluşun/özgürleşmenin mümkün olup olmadığıdır. Gnostikler'e göre; resmi tarih kabul etse de, etmese de tarihin her döneminde böyle bir olasılık hep varolmuştur, bundan sonra da varolmaya devam edecektir.

Örgütlenme ve Ayinler

Ayrıntıda ve söylemde ciddi farklılıkları olsa da, tüm gnostik toplulukların (Kainitler, Valensiyanlar ya da herhangi başka bir topluluk...) uygulamada, ortak olan belli ana çizgileri izledikleri bilinmektedir. Her ne kadar Kilise pederleri tarafından elitizmle itham edilmiş olsalar da, Gnostikler'in diğer dinsel seksiyonlara kıyasla son derece eşitlikçi bir yaklaşım içinde olmaları, toplumun hemen her kesiminden sempatizan kazanmalarını sağlamıştır. Bu toplulukların belki de en ayırıcı niteliği, otoriteye ve her türden hiyerarşiye mesafeli durmalarıdır. Ayinlere/oturumlara başkanlık eden kişilerin rotasyonla periyodik olarak değiştiği, kadınların her türden ibadet ve ritüele rahatlıkla katılabildiği Valensiyan topluluğu her ne kadar bu konudaki en uç örneği oluştursa da, bu ve benzeri kuralların tüm topluluklar için geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu ve benzeri demokratik/eşitlikçi yaklaşımlar tahmin edilebileceği gibi Kilise pederlerini son derece rahatsız etmiştir, bunların başında gelen Tertullianus, Gnostikler'i şu cüm-

lelerle aşağılar: 'Acemi nedir, dindar kimdir, mümin kime denir gibi ayrımları yapmaktan aciz kişiler, biraya gelip dua ediyor, tümüyle kifayetsiz birinin sözde vaazlarını dinleyip kendilerinden geçiyorlar.'[54]

Sophia, Ennoia ya da Barbelo gibi tanrıça figürlerine sahip olmalarından anlayabileceğimiz gibi Gnostikler kadıncıl tanrısallığı kabul etmiş hatta bu tanrısallığa büyük saygı göstermişlerdir. Dolayısıyla Papaz olmalarının yanı sıra misyoner, öğretmen, hatta peygamber dahi olabilen kadınların, Gnostik topluluklar içinde çok etkin rol oynadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. İskenderiye'de kocası Carpocrates ile birlikte hocalık yapan Alexandra dışında, Marcus'un öğrencilerinden olup Roma'da öğretmen konumuna gelen Marcellina ve Ptolemaios'un spiritüel danışmanlığını yapan arkadaşı Flora gibi önemli konumlara gelmiş pek çok gnostik kadının olduğu bilinmektedir.

Gnostikler'in Kilise pederlerini rahatsız etmiş olan bir başka ortak özelliği ise, pederlerin 'düzensizlik, gayrinizamilik' olarak tabir ettiği şeydir. Nag Hammadi Metinlerinin Mısır'da bulunmasına değin Gnostikler'in yalnızca kendi özgün pratikleri ve mitleri ile meşgul olan kişiler olduğu düşünülmüş ve yerleşikleşmiş ibadet/ritüellerinin olmadığı varsayılmıştır. 'Nag Hammadi Metinleri'nin bulunması ile ortaya çıkarılmış olan Philip İncili gibi bazı metinler, Gnostikler'in son derece ironik bir biçimde anaakım kiliselere çok yakın olan ritüelleri izlediklerini ortaya çıkarmıştır. örneğin Philip İncili; vaftiz, kutsal su ayini, aşai rabbani ayini (ekmek şarap ayini çn), itfa ve birleşim odası olmak üzere belli başlı beş ibadet olduğunu öne sürmektedir[55]. Stephen Hoeller, Gnostik ibadet ve ritüellerin altında yatan niyet ve maksadı şu cümlelerle açıklamıştır:

> Bu ibadetlerdeki amaç Roma Katolikliğinde olduğu gibi yerleşik kutsalların, kutsiyetini düzenli aralıklarla

> yapılan ibadetlerle canlı tutmak değildi elbette. Bundan ziyade amaçlanan tanrısal özle ilişkilenerek bütünsel bir dönüşüm yaşamaktır. İdeal bir Gnostik gerçekte İsa'nın takipçisi değildir, o, günden güne tanrısallaşan insandır. Günün birinde kendisi de bir İsa haline gelecektir.[56]

Vaftiz pek çok anakım kilisede olduğu gibi, Gnostik inancın da ana ilkelerinden biridir. Her ne kadar İtalyan Valensiyanları gibi bazı Gnostik topluluklar, İsa'nın vaftizinin Vaftizci John tarafından yapıldığını iddia edecek kadar ileri gitmiş olsalar da, Gnostik topluluklar için taşıdığı önem çok da abartılmamalıdır. Aslında vaftiz kişinin önceki yaşamını bırakarak Pleroma'ya doğru olan uzun yolculuğa çıkışını temsil eden bir ritüeldir. Kutsal Su Ayini ise, kutsal sayılan bir takım yağların ve suların devreye girdiği, kişinin toplululuğa/kiliseye kabulünü yansıtan bir ayindir. Kişiyi en yüksek alem olan Pleroma'ya bağlayan kutsal yağın kullanıldığı bu ayinin anlamı çıktığı uzun ve meşakatli yolculukta Gnostiğe destek olmaktır. Ekmek ve Şarap ayini olarak da bilinen aşai rabbani ayininde ise amaç yaptığı fedakarlıktan dolayı İsa'ya şükran sunmaktır. Selamet getiren *gnosis* mesajını insanlığa bahşeden İsa'ya duyulan minnet bu yolla ifade edilir. Yine itfa (kurtuluş çn) isimli ibadet de anaakım kiliselerden farklı bir biçimde ve farklı bir maksatla yapılır. Katoliklik'te kurtuluşla kastedilen ilk günahtan kurtulmak iken, gnostisizm bunu cehaletten kurtulmak biçiminde yorumlamıştır. Gnostiklerin en ayırıcı ibadetlerinden biri olmasına karşın, en az bilinen ritüeli olan birleşimin anaakım kiliselerde herhangi bir karşılığı yoktur. Mistikler ruhun tanrı ile bütünleşmesini genel itibariyle tanrısal evlilik sözüyle ifade etmişlerdir. Dolayısıyla birleşim odası sözü bu kapsamda düşünülmelidir. Bu ibadet Gnostiğin tanrısal olanla bütünleşmesi ya da ruhbilimsel ifadeyle kişiliğin tam anlamıyla bütünleşmesi, insanın yüreğindeki karşıt eğilimlerin da-

ha yüksek bir bütünlükte uzlaşması olarak da yorumlanabilir. Birleşim odası, ölü odasında yapılan toplu dua töreni olarak da düşünülebilir. Gnostikler'e göre ölüme yaklaşan kişi yavaş yavaş maddi dünyanın tanrısı Demiurge'nin pençelerinden kurtularak Pleroma'ya yaklaşır, dolayısıyla da gerçek Tanrı ile *bütünleşmiş olur.*

Gnostikler'in, ritüellerinde tılsım ve muskalar kullandıkları da bilinmektedir. Bunlar çoğunlukla 'yabanıl sözler' olarak adlandırdıkları bir takım ses yığınlarıdır. Herhangi bir dilde, herhangi bir anlam taşımayan bu ses öbeklerinin, ritüellerde söylenmek üzere çoğunlukla sesli harf dizileriyle oluşturulmuş şarkı sözleri ya da Abraxas gibi arkhonların gerçek isimleri olduğu düşünülmektedir. Gnostik mitolojiye göre arınmış bir arkhon olan Abraxas maddi dünyanın yedi kat olan göğünün hemen sınırında yaşayan, Pleroma ile maddi dünya arasında alanı yöneten bir ara figür olarak bilinmektedir. Gnostik topluluklarda saygın bir figür olarak görülen Abraxas muska ve değerli taşlar üzerine yapılan süslemelerde, horoz başlı, gövdesi insana benzeyen ve bacakları karşılıklı bakışan iki yılan biçiminde olan bir varlık olarak resmedilmiştir. Bu figürün bir elinde kırbaç diğerinde ise kalkan vardır. Şüphesiz insan-hayvan karışımı böyle garip bir figürün seçilmesinin belli bir anlamı vardır, doğan günü selamlayan ilk hayvan olan horoz bilincin uyanışını ve sürekli bir uyanıklık haline karşılık gelmektedir. Vücudun ise vücut bulmuş bilgiyi, her daim gelişmeye açık olan insan kapasitesini sembolize ettiği düşünülebilir. Yine yılan yaşam enerjisi ve sezgiye karşılık gelirken, kırbaç ve kalkan sırasıyla yaşam güçlerinin dinamizmini ve bilgeliği (yaşamın baskısı karşısında en büyük kalkan olması itibariyle) temsil etmektedirler.

Gnostik Dinler

Mandeanlar

Bir önceki bölümde kısaca tanıtmaya çalıştığımız, tümü diyemesek bile en azından çoğunluğu (ilk Setyanlar'ın Musevi olduğu söylenebilir.) Hıristiyan olan Gnostik topluluklar kendi etki alanları içinde yaşamlarını sürdürürken, bir taraftan da bugün Irak olarak bildiğimiz bölgede, bir dinin alt mezhebi olmaktan ziyade bütünüyle Gnostik olan yeni bir din doğuyordu. İlk elde Mandeancılığın Hıristiyanlıkla hiçbir bağı olmayan ve bağımsız bir kurumlaşması olan bir din olduğunu belirtmek gerekir. Yine şimdiye kadar bahsetmiş olduğumuz ilk çağın Hıristiyan Gnostik topluluklarından farklı olarak Mandeancılık aynı dönemde ortaya çıkmış olmasına karşın kendini günümüze taşıyabilmiş bir gelenektir. Bunun nedeni bölgeye egemen olan Müslümanların, onları Müslüman olmasalar da kitaba ve tanrıya inanan kişiler olarak görerek hoşgörmeleri, Avrupalı misyonerlerin ise Vaftizci John'u kutsal saymaları nedeniyle, onları 'John'un İzindeki Hıristiyanlar' olarak isimlendirerek Hıristiyan saymaları olabilir. Yine Irak'taki di-

ğer halklara son derece kapalı yaşayan bir topluluk olmaları da bu kadar uzun ömürlü olmalarını sağlayan bir başka etken olarak düşünülebilir.

Kökenleri konusunda herhangi bir bilgi yoktur -her ne kadar kendini Musevi gelenekten ayrıştırmış bir din olduğu söylense de bu epey spekülatif bir iddiadır- hatta Mandean sözcüğünün ne anlama geldiği bile bilinmemektedir. Bir kuram bu sözcüğün Arami dilinde 'bilgi' anlamına gelen *manda* sözcüğünden türemiş olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka kuram ise bu adın, içinde Mandean ayinlerin yapıldığı, kendini bulunduğu çevreden çitlerle/paravanlarla ayrıştırmış olan yapının ismi olan *mandi* sözcüğünden gelmiş olduğunu iddia etmektedir. Mandean tapınağına verilen ad olan *bit manda* sözcüğü Arami kökenli sözcük olan manda'nın anlamını çağrıştırırcasına 'bilgelik evi' anlamına gelmektedir. Bu etimoloji üzerinden gidersek mandean sözcüğünün 'bilgelik evinde ikamet eden kişi' anlamına geldiği düşünülmelidir. Bir üçüncü teori de, bu ismin; İsa ile aynı dönemde Jerusalem'de yaşamış olan ve mitsel Mesih olarak görülen, ismi 'yaşam bilgeliği' anlamına Manda D-Hiia adlı kişinin isminden türediğini öne sürmektedir.[57]

'Bilgi', 'bilgelik' anlamına gelen *Gnosis* sözcüğü ile koşutluk kurularak, Mandean sözcüğünün de 'bilgelik' anlamına geldiği düşünülmüştür. Ancak araştırmacı Edmondo Luperi işin aslının bu kadar da basit olmadığını ortaya koymuştur; onun bulgularına göre Mandeanlar kendi aralarında *nasuraiia* ve *mandaiia* olmak üzere iki ayrı gruba/kasta ayrılmaktaydılar. Ve aslında *nasuraiia*, gnosisin bilgisine yani *nasurita'ya* sahip olan kişilere verilen bir unvanken, *mandaiia* sıradan inananlara verilen bir ünvandı. Her rahibin en azından *nasuraiia* olması gerekirken, her *nasuraiia*'nın koşulsuz rahip kabul edilmesi gibi bir kural da yoktur.[58]

Vaftizci John'u kutsal sayan Mandeanlar, Musa, İsa, İbrahim

ve son peygamber olan Muhammed'in sahte bilgeler olduğuna inanmaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi vaftiz törenine özel bir önem veren Mandeanlar; vaftizin gerçek Tanrı'nın konağından geldiğine inandıkları akan soğuk su ile yapılması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu nedenle bahar ve yaz aylarında yapılan vaftiz törenleri için tüm Mandean tapınakları şelalelerin ya da ırmakların kıyısına yapılmıştır.

Kendilerine özgü bir tarzda gerçekleştirdikleri defin törenleri de yine Mandeanlar'ın en ayırıcı ritüellerinden biridir. Mandeanizm'de kişinin dünyevi fiziksel varlığı, içindeki tanrısal öze göre önemsizdir, bu yüzden ölen kişi bilinmeyen bir yere gömülmekte ve mezarının başına da mezar taşı dikilmemektedir. Ölüm sonrası seremonilere kişinin vefatından kırk gün sonra başlanmaktadır, çünkü kişinin maddi dünyadan bütünüyle çıkıp nurlu/tanrısal evrene ulaşması için 40 günlük bir sürenin geçmesi gerekmektedir.

Mandeanist Kozmoloji de, diğer Gnostik toplulukların kozmolojileri gibi iki tanrının varlığı üzerine temellenmektedir. Gerçek Tanrı nurlu evrende yaşarken, yaratıcı Tanrı kör karanlıkta yaşamaktadır. Yine Hıristiyan Gnostisizmi'nde olduğu gibi Mandeancılık'ta da zincirleme giden, iç içe geçmiş bir dizi türeyişten sonra yaratıcı Tanrı Phalit'in etkisiyle ilc maddi dünya ortaya çıkmıştır. Nurlu evrenin bir yaratısı olan ruhlar haricinde insan türü Phalit tarafından yaratılmıştır. Mandeanizm, insanların içindeki bu ruhu ya da tanrısal nuru özgürleştirme arayışıdır, denilebilir. Hıristiyan Gnostisizmi'nden farklı olarak sadece gnosis'e ulaşmak kurtuluş için yeterli değildir. Defin, vaftiz ve toplu dua ayinlerine katılım da gereklidir.

Mandean Metinler

Mandeanizm'in kutsal kitabı hazine anlamına gelen 'Ginza' ismiyle bilinen bir metindir. İki ana bölümden oluşan bu metnin Sağ Ginza adıyla bilinen ilk kısmında ağırlıklı olarak mitsel ve tanrıbilimsel metinler vardır, ikinci kısım ise şarkılardan ve cenaze merasimlerinde okunan dualardan oluşmaktadır. Çoğu gnostik metinde olduğu gibi Mandean dua ve kutsal metinler de etkili ve şiirsel bir uslupla yazılmışlardır. Ginza Kozmolojisi'nde su nurlu evreni temsil eden bir metafor olarak kullanılmaktadır:

Muhteşem ürdün uyandı
Ab-ı Hayat onun içinden akardı
Ab-ı Hayattan da Ab-ı nur ortaya çıktı
Yaşam uyandı
Utralar (nurun çocukları) boşlukta süzüldüler[59]

Mandeanizm'in yaratıcı tanrısına karşılık gelen Ptahil'in yaşamı yaratması da yine su sembolizmiyle ifade edilmiştir:

> Bana parlak bir elbise giydirdi, ışıktan yapılmış bir kumaşa sardı (Ptahil'in Babası)
> Bana verdiği taçta tüm yıldızların ışıltısı vardı
> Sonra da bana şöyle dedi; 'Fizik dünyaya git oğlum,
> Ordaki tüm kara suları kurut ve katılaştır
> Fiziki dünyayı tümden katılaştır
> Sonra da ürdün'ün üstüne nehirler serpiştir[60]

Yine su, Vaftizci John ve İsa'nın karşıt özelliklerini yansılayan bir metafor olarak da kullanılmaktadır. Ginza'da, İsa 'insanların akmayan, durgun sularda vaftiz edilmesi gerektiğini söyleyerek vaftizi yozlaştıran'[61] bir büyücü olarak sunulurken, John 'Ürdün'ü pırıl pırıl sularda vaftiz etmiş ve onu nurlu türbanlara, nurlu kumaşlara sarmıştır.'[62] Ginza, İsa'yı çok ağır biçimde eleştirmektedir:

> John'un ölümünden sonra dünyaya yalan hakim oldu. Romalıların İsa'sı dünyayı hizip ve hilenin egemen olduğu bir yer haline getirdi. Ona bağlı olan on iki havarisi de dünyanın dört bir yanına dağılarak yalanlarla halkın zihnini bulundırdı. [...] Nurlu bir varlık olan Anosh [Bir Mesih/Kurtarıcı Figürü] geldi. İsa'nın yalanlarını teşhir ederek nurun meleklerinden biri oldu. İsa'nın aslında nurun soyundan gelmeyen kadının oğlu olduğunu açığa çıkardı.[63]

Ginza her ne kadar Mandeanlar'ın en önemli kitabı olsa da, tek kutsal kitapları değildir. Ginza'dan sonra en kutsal kabul ettikleri metin Vaftizci John'un yaşamını ve öğretisini konu alan 'John'un Kitabı' dır. John'un doğumu yıllar öncesinden Kudüs rahipleri tarafından öngörülmüştür, öyle ki bu rahipler John'u küçük bir çocukken öldürmeye çalışmışlardır. Büyü-

yüp bir yetişkin olan John, hem en büyük düşmanı büyücü İsa'nın, hem de Kudüs ruhban sınıfının oyun ve yalanlarını teşhis edebildiği için en büyük Mandean olarak kabul edilmektedir.

Maniheizm

Maniheizm İran kökenli bir peygamber olan Mani (215-277) tarafından kurulmuştur. Doğup büyüdüğü Bağdat'ta Musevi-Hıristiyan bir mezhep olarak bilinen Elşasait'in bir üyesi olarak yetişen Mani, yaşadığı mistik deneyimlerin ardından bu topluluk içinde bir dizi reforma girişir, ancak çeşitli suçlarla itham edilerek topluluktan ihraç edilir. Yaşadığı bozguna rağmen kararlı olan Mani, Elşasait dininin üç öncüsü ile birlikte (bu üç kişi arasında babası da vardır) Işık Dini olarak tabir ettiği dini yaymak için misyonerliğe soyunur. Mani ziyaretlerinde, kalabalığa yaptığı konuşmalarda Seth, Zerdüşt, Buda ve İsa'nın temsil ettiği gelenekten geldiğini ancak tüm bu manevi liderlerin hakikati bütünüyle açıklamaktan uzak kaldıklarını ileri sürmüştür. Ona göre yalnızca onun misyonu hakikati bütünüyle açıklığa kavuşturabilecektir. Kurduğu öğreti ile Mani; Hıristiyanlığın, Zerdüştçülüğün ve Budizmin temel ilkelerini, insanlığı çok daha kapsayıcı yeni bir inanç sistemi etrafında bütünleştirecek şekilde harmanlayarak, olabildiğin-

ce çok sayıda insana hitap etmeye çalışmıştır. Çeşitli geleneklerden esinlenerek çok daha kapsayıcı yeni bir senteze ulaşmaya çalışmak Gnostik eğilimin belirgin bir özelliğidir. Yine Maniheizmin daha pek çok başka Gnostik özelliği de vardır.

Tıpkı Bardaisan gibi Pers Kralı Şapur (241-272) ve oğlu Hormizd'in (273) himayesinde çalışmalarını sürdüren Mani, Şapur'un ölümüyle eski itibarını kaybetmeye başlar. Özellikle Hormizd'in erkek kardeşi olan Behram'ın tahta geçmesi ile birlikte, kendine özgü karizması olan bu peygamberin Zerdüşt'ün yerini alacağından endişe eden Zerdüşt Ruhbanlığı, Mani'ye karşı düşmanca bir tavır içine girer. Düzmece bir mahkemeye çıkarılan Mani ölüme mahkum edilerek tek kişilik bir hücreye konur. Ağır zincirlerle eli kolu bağlanan Mani, hücresinde acılar içinde can verir. Dehşete düşen Maniheistler, bu olaya 'Mani'nin Azaplı Yolculuğu' ismini verirler. Ölen Mani'nin başı vücudundan ayırılıp şehrin giriş kapısı üstüne konularak günlerce sergilenir.

Aydınlığın ve karanlığın ezelden beri varolan iki düşman krallık olduğunu ileri süren Maniheist Kozmoloji radikal biçimde düalist bir kozmolojidir. Aydınlığı her zaman kıskanmış olan karanlık, bir gün aydınlığa savaş açar. Kendini savunmaya kararlı olan aydınlık, ilk insanı (burada bahsedilen ilk İnsan kesinlikle Adem değildir) ve onun beş oğlunu karanlıkla savaşmaları için görevlendirir. İlk İnsanın çocukları olan hava, rüzgar, ışık, su ve ateşi temsil eden aeonlar, savaş alanına gelirler. Burada sırasıyla duman, ateş, karanlık, çöl kasırgası ve sisi temsil eden arkhonlarla karşı karşıya gelirler. Savaşı arkhonlar kazanır ve İlk İnsan'ın aeonik oğulları karanlığa dahil olurlar. Aydınlığın Tanrısı müdahil olarak İnsanı fiziksel anlamda kurtarmayı başarır, ancak onun tüm çabalarına karşın insan ruhu karanlık alemde mahsur kalır.

Aydınlığı karanlığa karşı savunmanın dışında yeni bir görev, yeni bir misyon daha vardır. Bu yeni görev ruhu ya da nur par-

çacıklarını hapsoldukları karanlık evrenden çekip almaktır. Bu maksatla Aydınlığın Tanrısı, kendi yaratısı olan ve Haberci ismiyle bilinen bir kişiliği görevlendirir. Haberci'nin karanlık alemde kalan nuru geri almak için zekice bir planı vardır. Arkhonları ayartmak için nurun 12 Meleğini Karanlık Alem'e gönderir. Melekleri gören arkhonlar hem meleklerin yüzündeki nurla aydınlanırlar, hem de günahların esiri olurlar. Böylece günah da maddi dünyanın her noktasına değin yayılmış olur. Bu arada Haberci ve melekler Karanlık Alem'de kalan nurun toplanıp Aydınlık Dünya'ya geri götürülmesi için harekete geçmişlerdir. Karanlıklar Kralı bunun üzerine Karanlık Alem'de kalan son ışık parçacıklarını elinden geldiğince toparlayarak bir araya getirir. Işığı sürekli olarak içlerinde muhafaza edecek olan Adem ve Havva adında iki insan yaratır.

Nurun elçisi 'İsa' da yine Adem ve Havva'da kısılı kalmış olan tanrısal kıvılcımı bir araya getirmek ve insanlığı uyandırmak için dünyaya gönderilmiştir. Misyonu bir anlamda Haberci'nin yarım kalmış misyonunu tamamlamaktır. 'Cennet Bahçesi' olarak bilinen hikayenin diğer versiyonlarından farklı olarak bu hikaye de Bilgi Ağacının meyvesinden ilk yiyen Adem olur. Havva'da ise bir takım değişimler vardır. (Karanlık dünyanın arkhonları onu her türden tensel zevkin kaynağı bir varlık olarak yetiştirmişlerdir.) Çok geçmeden dünyanın ilk çocukları, ilk insan yavruları olan Cain ve Abel dünyaya gelir. Haberci tüm çabalarına karşın insanın üremesini durduramaz. İnsan türünün aşırı ve hızlı üremesi karanlık dünyada kalan tüm ışığın toplanmasını çok daha zor bir hale getirir. Bunun üzerine Tanrı deyiş yerinde ise B planını devreye sokar, Haberci yarım kalan misyonunu sürdürmesi için İsa'ya el verir. İsa Haberci'nin misyonunu genişleterek, tüm insanlığı kurtaracak olan ve tüm zamanları aşan bir misyonu gerçekleştirmeye girişir.

Maniheist metinlerde bahsedilen İsa'nın, İncil'de sözü edi-

len Nasıriyeli İsa olmadığını, 'Göksel' veya 'Nurlu' İsa olduğunu belirtmek gerekir.[64] Manihcistler İsa'nın fiziksel varlığını bir peygamber olarak değil, sıradan bir insan olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Yine onun özel bir öğretiye sahip olduğuna da inanmayan Maniheist topluluk, Yeni Ahit'i ve ondan türeyen İncilleri meşru saymamaktadır. Ancak 'gerçek' İsa (Nurlu İsa) çok daha üstün ve farklıdır; örneğin o çarmıha gerildiğinde hiç bir acı duymamıştır, yalnızca dışardan öyle göründüğü için insanlar acı çektiğini düşünmüştür. (Acı çeken, gerçek İsa'nın ruhunda ikamet eden İnsan İsa ya da Fiziksel İsa'dır.) Bu Gnostiklerce de yaygın olarak benimsenen, İsa'yı ölümsüz ve insan üstü sayan doketik eğilimin Maniheist topluluk içindeki bir yansımasıdır. 'Nurlu' İsa'nın, aralarında Seth, Zerdüşt, Buda ve Mani'nin de bulunduğu en seçkin bilgelerden arasında olduğunu savunan Maniheistler, onun hâlâ devam eden, nuru maddeden ayırma mücadelesi nedeniyle doğanın her yanında bulunduğuna da inanmaktadırlar. Bu nedenle Mani'nin takipçilerine sürekli olarak, yolda yürürken böcekleri ezmemeleri, kazayla dahi olsa bitkilerin üstüne basmamaları yönünde telkinlerde bulunduğu bilinmektedir. Çünkü Maniheizm'de her canlının ilahi nurdan bir pay, bir parça taşıdığına inanılmaktadır.

Bu kadar sert ve sınırlayıcı bir öğretiyi herkesin eşit derecede, körü körüne uygulamasını beklemek elbette makul değildir. Dolayısıyla Maniheist topluluk, Dinleyenler ve Seçkinler olmak üzere kendi içinde iki ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Maniheizm'in bir anlamda Ruhban Sınıfı'na karşılık gelen Seçkinler; et, şarap, küfür ve seksin kesin bir biçimde yasaklandığı çok katı bir münzevi yaşam sürmektedirler. Topluluğun sıradan inananları olarak görülebilecek olan Dinleyenlerin de, geçimlerini bağışlarla sağlayan rahiplere düzenli olarak günah çıkarmak gibi uymaları beklenen çeşitli kurallar vardır. Mülk sahibi olmalarına ve evlenmelerine izin verilse de çocuk sahi-

bi olmaları yasaktır. Pek çok gnostik topluluklukta olduğu gibi, Maniheist topluluk içinde de her tür bedensel süreç ve bedensel zevk düşmanlık ve dirençle karşılanmaktadır. Onlara göre beden, içinde ilahi nuru saklayan kilitli bir kaptan başka bir şey değildir.

Maniheist Metinler

Kilise'nin son derece etkili olan karşıt propagandası hemen hemen tüm Maniheist yazının yok olmasına neden olmuştur. (Dokuzuncu yüzyılda da Çin'de benzer türden bir vahşet yaşanmıştır.) Yüzyıllar sonra 1904 yılında, Manihean Manastırının yıkıntıları içinde yapılan incelemeler sonucunda, o ana dek kaybolduğu düşünülen çok önemli Maniheist metinler ortaya çıkarılmıştır. Bu kitaplar 'Maniheizm'in Nag Hammadi Metinleri' olarak görülebilir. Sonradan 1929 yılında Mısır'da başka kitaplar açığa çıkarılmıştır, yine 1969 yılında çok sayıda metin bulundu. Bu yeni keşifler çoğunluğun Manihezim'e bakışını kökten değiştirmiştir. Bugünün Maniheistleri de yine bu sayede kendi gerçekliklerini keşfetme imkanını yakalarlar.

Bu metinler içinde *Kephalaia* adlı kitap, bu inancın ana ilkelerini yansıtan bir dizi öğretiden oluşur. Kitap boyunca öğrencisi Mani'ye bir takım sorular sorar, Mani de bu sorulara çeşitli cevaplar getirir:

öğrenci: Aydınlık zihin ne anlama gelmektedir?
Haberci [Mani] cevap verir:
Ben sana bu sorduğun şeyi anlatırsam,
İlgilendiğin şey ne ise onu doğru kabul edersin
Aydın olmadan aydın insanların tavrına bürünürsün
Sana görebilenlerin keskin bakışlarını vereceğim!
Sürekli akan bir çeşme yaptıracağım
Susayan herkes gelsin, içsin, yaşasın ve yaşatsın.[65]

Yine İsa'nın, Maniheist metinlerde, Mandeancı metinlere göre daha olumlu sunulduğunu görürüz:

İsa'nın etrafındaki nurlu haleyi görmemek mümkün değildir. Utangaç insanların onu görünce daha bir mahçup olması bundandır.

O aslında hep aramızda yaşamıştır ve yaşamaya devam etmektedir. Bizlerden, ailemizden, yaşadığımız mahalleden çok da uzak değildir. Hatta bir vaazında kalabalığa şöyle seslenmektedir: 'Size üstünüzdeki giysi kadar yakınım.'[66]

Mandeancı metinler gibi, Maniheist metinler de *gnosis'in* gelişini, kişinin gönlüne doğuşunu çok çarpıcı sözlerle betimlemektedirler:

Bizlere hakikatin ruhunu bahşeden İsa'yı kutsamalıyız!
O bizi dünyanın içine düştüğü sapkınlıktan çekip aldı.
Baktığında ona tüm bir evreni gösteren bir aynası vardı, onu bizlere verdi.[67]
Evren kapkara bir boşluktu ve o orada kazarak bir nehir açtı,
Çünkü onun hakikatten yapılmış bir kazması vardı.[68]

Hanok'un Kitabı'nın Maniheist versiyonu olarak da tanımlayabileceğimiz *Devlerin Kitabı* adlı metin de Maniheizm'in ö-

nemli kutsal metinlerinden biridir. İlk bölümde Mani'nin yaşamı ve tutkulu misyonu anlatılır. İkinci bölümde ise Maniheist Kozmoloji ve Kozmogoni'ye dair çok sayıda metin bulunur.

Hermetisizm

Hermetisizm, Hıristiyanlık-dışı Gnostisizm'in belki de en tipik formudur. Kökenlerine dair çok az bilgi vardır; kökenini eski çağların büyük bilgesi Hermes Trismegistus'un öğretisinden ve isminden aldığı düşünülmektedir. Milattan sonraki ilk yüzyıllarda İskenderiye'de yaşayan ve Corpus Hermeticum adıyla da bilinen Hermes'in el yazması pek çok eser ortaya koyduğu bilinmektedir. Pek çok Gnostik topluluk gibi, Hermetisizm de bir yaratıcı ve bir de gerçek tanrı olmak üzere iki tanrının varlığını kabul etmektedir. Ancak Hermetisizm'de herhangi bir kurtarıcı ya da geleceği öngörülen herhangi bir Mesih yoktur, bir hermetisist ancak ve ancak kendi çabasıyla özgürleştirici *gnosis'e* ulaşabilir. Doğa, kendilerini doğanın islahatçıları olarak gören hermetisistlerin müdahalesiyle tanrısal bir düzeye getirilebilir. Tanrısallık doğada gizil olarak vardır, doğal maddelerin üzerinde yapılacak titiz bir çalışma hem sanatçmm, hem de doğanın içinde potansiyel olarak bulunan tanrısallığın açığa çıkmasını sağlayabilir. Valensiyanlar'dan

farklı olarak Hermetisistler, *gnosis'e* ulaşan kişinin sadece kendi için değil tüm dünya için faydalı olduğuna inanmaktadırlar.

1945 yılında Mısır'da bulunan Nag Hammadi Metinleri'nin içinde, Minnet Duası, Asklepios, Sekizinci ve Dokuzuncu Arş üzerine Sohbet gibi bazı çok önemli Hermetik metinler de vardır. Bu bahsettiğimiz üç metin içinden özellikle son iki metin hermetisizmin kurucu ilke ve esaslarını içermesi bakımından çok önemlidir. Hermes Trismegistus ile öğrencisi Asklepios arasında soru cevap biçiminde devam eden diyaloglardan oluşan kitap, Puta Tapınma, Ruhun Doğası ve hatta Tantra Seksi gibi çok çeşitli konulara değinmesi açısından ilginç bir metindir. Bu kitabın özellikle ruhun doğası üzerine olan bölümü dikkat çekicidir; burada ağırlıklı olarak insanın tinsel gelişim potansiyelinden ve *gnosis*'ten bahsedilmektedir:

> 'Tanrılar insanın her şeyini görür ve yine insanlar da tanrıları görebilmektedir. Ancak ben burada bilgiye ve bilgeliğe ulaşmış insandan söz ediyorum Asklepios. İçi boş ve kibirli insanlara gelince Asklepios, sen bir kere kutsal meselelere eğildiysen, tanrısallığın ulvi dünyasına girdiysen sen artık başka bir evrende, başka bir dili konuşmaya başlamışsın demektir. Dolayısıyla o insanlara bir şey anlatmaya çalışmanın hiçbir anlamı yoktur.'[69]

Hermes öğrencisi Asclepius'u; tinsel gelişimin son derece meşakkatli bir süreç olduğu, maneviyatı aşağılayan ve kibrin egemen olduğu bir dünyada kişinin alay konusu olmasına neden olabileceği konusunda da uyarmaktadır:

> 'Onlar karanlığı aydınlığa, ölümü yaşama tercih edeceklerdir. Çünkü kimse uzun süre gözünü kırpmadan nurlu göklere bakamaz. Dinine bağlı kişi deli sayılırken, dinsizler en büyük bilge kabul edileceklerdir şüphesiz. Korkaklar en güçlü kişiler olarak saygı ve itibar

görürler. Yine en iyiler suçlu ve hain ilan edilerek hüküm giyerler.'[70]

'Sekizinci ve Dokuzuncu Arş üzerine Sohbet' adlı metin ise alt alta uzanan diyaloglar biçiminde devam eder. Ancak bu defa ruhun, evrenin siferleri boyunca yükselişi betimlenmektedir. Sekizinci sifer, Ogdoad ismiyle anılan Gerçek Tanrının Evreni'nin son sınırıdır, buradan ilerleyerek dokuzuncu sifere doğru çıkıldıkça ruhun giderek arkhonların etkisinden kurtulduğu, özgürleştiği hissedilir. Metinde Hermes bu defa isimsiz ve çok daha kuşkucu olan öğrencisine, aslında herkesin bu yükselişi başaracak yeterlikte olduğunu anlatmaya çalışır:

'İrfan senin içindedir aslında, yalnızca uyandırılmayı bekler. Kudret doğru kullanıldığında ne kadar da cömerttir? örneğin şurda akan hayrat çeşmesi nicelerine hayat verir, can verir, onlar da çevrelerine hayat verirler.'

'Hocam her şeyi çok güzel izah ediyorsunuz ancak, gücün hepimizin içinde saklı olduğunu söylerken ne demek istediğinizi anlayamadım.'[71]

Tinsel olgunluğun tanrının bahşettiği bir lütuf olduğunu belirten Hermes, öğrencisine, dua ederken sözlerini titizlikle seçmesini tavsiye eder:

'Hangi işle meşgul olursam olayım içimden hep bir ilahi söylerim. Sen de ibadet etmekte bir an bile duraksama, bütün gücünle rabbine hamd et. Kalbindekini görüp, onu sana er geç bahşettiği için Tanrıya şükret'

'Peki ama gönlüme doğduğu biçimiyle dua etmem daha doğru olmaz mı hocam?'

'Önemli olan senin tanrıya adadığın duanın ne olduğudur, ki o dua bu elimdeki ebedi kitapta yazıyor.'[72]

Hermes ve öğrencisinin söylediği dualar çoğu kez şarkılı ilahiler ya da 'yabanıl sözler' olarak bilinen, herhangi bir dile ait olmadığı gibi hiçbir anlamı da olmayan ses öbekleridir. Gnostik ritüellerde kullanılan bu ses öbekleri çoğunlukla yarı-melodik bir tonda ya da bütünüyle şarkı biçiminde söylenir:

> 'Bahşettiğin hikmetinle bana hayat verdin. Sana hamd ederim. Bende saklı olan ismini tüm kalbimle ikrar ederim:a o ee o eee ooo ,,, oooo ooooo ooooo uuuuu oooooooo ooooooo oo. Ruhlar yalnız seninle yaşam bulur. İlahimi hürmetle senin için söylerim.'[73]

Önemli hermetik metinlerden biri olarak görülen Poimandres de, zihin/beden düalizmini yansıtır. Zihin hakikat, aydınlanma, nihai kurtuluş ve sonsuzlukla ilişkilendirilirken, beden karanlıkla, görünüşün aldatıcılığıyla, geçicilikle ve ölümlülükle ilişkilendirilmiştir. Poimandres'te Demiurge'nin yaratısı olan maddi dünya eksik ve kusurlu olsa da, bunun sorumlusu Demiurge değildir. Evrene atılmış bir varlık olarak resmedilen insan için maddi dünya, insanın tanrısal köklerine dönüş yolculuğunda geçip gideceği bir köprüdür. Bu uzun yolculukta sekizinci sifere ulaşmış olan ruh tanrısallığa erişmiş sayılır:

> Orada sahip oldukları tüm güçlerden (aeonik güçler) feragat ederler ve tam da işte o zaman gerçek bir güç haline gelirler. Beklenen de budur zaten, gnosis'i arayanın amaçlaması gereken de budur: tanrılaşmak.[74]

Bu 'tanrılaşma' kavramının, ideal gnostiğin 'Bundan böyle bir Hıristiyan değil, bundan böyle İsa olunmalıdır, İsalaşmalıdır' sözleriyle tanımlandığı Philip İncili'nde de yansımaları vardır. Corpus Hermeticum'un on üçüncü kitabında, Hermes oğlu Tat'a *gnosis* kavramını şu sözlerle anlatmaktadır:

Hermes: İnsan yeniden doğduğunda artık bildiğimiz anlamıyla üç boyutlu bedene sahip olan bir varlık değildir. O artık tümüyle manevi bir varlıktır.

Tat: Evet evet haklısın Baba. Artık dünyayı sadece zihnimle görüyorum Hem gökte, hem yerdeyim. Hem havada, hem de sudayım. Hem hayvanım, hem de bitkiyim. Henüz anlayışı gelişmemiş, rahme yeni düşmüş bir bebeğim sanki. Yeniden doğmuş gibiyim.Her şeyim ve heryerdeyim.

Hermes: Yeniden doğuşun ne demek olduğunu işte şimdi anlamış oldun.[75]

Musevi ve İslami Gnostisizm

Dönemin Filistin'indeki bozulmalara ve Museviliğin yozlaştırılmasına bir yanıt biçiminde gelişmiş olan Setiyanlar'ın köken itibariyle Musevi olduklarını söylemek mümkündür. Nag Hammadi Metinleri'nin içinde, Arkhon'ların Doğası ve Dünyanın Kökenleri gibi metinler çok açık biçimde Musevi karakteristikler taşımaktadır ve dolayısıyla da Gnostisizm'e de gelişim zemini sunmuş olan Musevi geleneğin verimli havzasında gelişmiş olmalıdırlar. Hıristiyan olarak bilinen Gnostik toplulukların ortaya çıkışı ile birlikte, Musevi Gnostik topluluklar kaybolmaya yüz tutmuştur. Tıpkı Hıristiyanlığın Museviliğin içinden çıkan bir akım olması gibi, bu grupların da Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte Hıristiyan Gnostik topluluklara katılmış olmaları mümkündür.

Musevi geleneğin içinden çıkmış olan ilk Gnostik akımın on ikinci yüzyılda ortaya çıkmış olan Kabalacılık/Kabalizm olduğu söylenebilir. Bu akımın özellikleri en belirgin biçimiyle Kör İshak'ın yazı ve eserlerinde gözlemlenebilir. İshak tarafın-

dan yazıldığı düşünülen *Bahir'in Kitabı* adlı eser özellikle önemlidir. Gnosis'in bilgi anlamına gelmesi gibi Kabala da kavrayış anlamına gelmektedir. Tanrının tanımlanamayacağını, yalnızca deneyimlenebileceğini iddia eden Kabala öğretisi Gnostisizm'e çok yakın bir tanrı kavramına sahiptir. Bundan başka Kabala Tanrısı'nın, Shekinah adında dişi bir eşi de vardır. Bu yine bize Gnostisizm'in Ennoia'sını çağrıştırmaktadır. Maddi dünya eksik ve kusurludur ancak bu durum islahat ve şifa için çalışan kabalistlerce düzeltilebilir. (Hermetisizmin de buna çok yakın bir yaklaşım içinde olduğu bilinmektedir.) Gnostisizm gibi, Kabalacılık da yalnızca topluluğa kabul edilmiş olan üyelerle paylaşılan ezoterik bir öğretidir. Kabalacılarda kodlar ve şifreler çok önemli bir yer tutar. Bu bize gnostiklerin değerli taşlar üzerine işledikleri ve 'yabanıl sözler' olarak tanımladıkları ses öbeklerini çağrıştırır. Her iki durumda da topluluğun üyesi olmayan herhangi biri okuduklarının saçma ve anlamsız bir takım söz yığınları olduğunu düşünecektir, Dolayısıyla yalnızca bir gnostik ya da bir Kabalacı bu metinleri gerçek anlamıyla kavrayabilecektir. Kabalizm'in bu gizemli tarafı, kabalacıların bazı topluluklar tarafından 'sapkın' görülmesine neden olmuştur. Bu önyargılı topluluklar içinde, iktidara görece daha bağlı olan bazı grupların, Kabalacılara yönelik olan bu korkunun, giderek artan bir anti-semitizme dönüşmesinde rol oynadıkları bilinmektedir. Gnostiklerin de aykırılıkları nedeniyle, en azından Kilise pederlerinin gözünde çok olumsuz bir imaja sahip oldukları bilinmektedir.

Sapkınlıkla damgalanmak İslam içindeki Gnostik karakterli toplulukların da maruz kaldıkları bir durumdu. Şiilerinden içinden çıkmış olan, 'mübalağacı' ya da 'radikal' anlamına gelen Ghulat isimli topluluk bunlardan biridir. Abdullah ibn Saba bu eğilimin en dikkat çeken figürlerinden biridir, yaşam öyküsü ünlü Hıristiyan Gnostiklerden olan Büyücü Simon'a benzetilmektedir.[76] Saba'nın Gnostik uyanışını, Haşhaşiler,

Dürziler ve Sufiler başta olmak üzere Gnostik karakterli olan başka toplulukların ortaya çıkışı takip eder. Gnostik fikirlerin İslam Dünyası'na; İslam dininin geniş ve hızlı bir yayılım gösterdiği yedinci/sekizinci yüzyıllarda, bu dini kabul eden yabancılar üzerinden girdiği tahmin edilmektedir.

Sekizinci yüzyılın sonunda yazılmış olan *Kitapların Kitabı* adlı metnin, en önemli İslami Gnostik metinlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu kitap Cebir ve ustası Bekir'in kozmoloji ve kozmogoni üzerine yaptıkları sohbetlerden oluşmaktadır. Maddi dünyanın küstah ve kötücül hükümdarı burada Azazi'il ismini almaktadır. Onun bu ismi Musevilerin tanrı katından kovulmuş olan lanetli meleği Azazel'den almış olduğu düşünülmektedir. Hıristiyan Gnostikler'in aksine, İslami Gnostikler Gerçek Tanrı'nın bilinemeyeceğini öne sürerler ve onu perde arkasından saray divanını izleyen bir Sultan'a benzetmektedirler. İnsan onu yalnızca bilim ve ibadetle bilebilir:

> O tüm canları ve bütün ruhları
> Kendinden bir parça gibi tanıyan ve bilendir.[77]

Belli Başlı Metinler ve İnciller

Nag Ḥammadi Metinleri, Gnostik yazın üzerine bugüne kadar keşfedilmiş olan en iyi ve en geniş kapsamlı kaynaktır. Gnostisizm'in mitsel ve mistik dünyasını doğrudan kavramamızı sağlayan on üç el yazması eserden oluşur. Nag Hammadi Kütüphanesi toplamda elli iki kitaptan oluşmasına karşın bunların kırk tanesi kaybolmuştur. Bu külliyat; yaratım mitleri, ritüel ve ayinler, ruhun doğası, kadın tanrısallığı gibi gnostik temalar, havarilerin yaşamı, İsa'nın sözleri, birkaç Hermetik metin, Platon'un Devlet'inden yapılan alıntılar gibi birbiriyle doğrudan bağlantısı olmayan farklı pek çok konuyu içermektedir. Bu kütüphanenin kalanı günümüze ulaşamamıştır ya da okuyana en ufak bir fikir vermeyecek kadar yıpranmış/parçalanmış sayfalar halinde müzelerde saklanmaktadır. Bütün bir Nag Hammadi Kitaplığı'nı inceleyip çözümlemek bu kitabın sınırlarını zaten fazlasıyla aşacaktır. Dolayısıyla bu bölümde Nag Hammadi Kitaplığı'nın en önemli metinlerini incelemekle yetineceğiz.

John'un Gizli Kitabı

Bu metin Gnostik yaratım mitolojisinin günümüze kalabilmiş en ayrıntılı ve eksiksiz örneklerinden biridir. Erken dönem Musevi yazına dayansa da, kurtarıcı bir figür olarak ortaya çıkan ve anlatıcı konumundaki Yuhanna'ya yaratımın sırlarını söyleyen İsa'yı merkeze koyması bakımından hıristiyanlaştırılmış bir anlatı olduğu söylenebilir. Bu kitabın çok fazla el yazması kopyası üretilmiştir. Gnostik okullardan biri olan Setiyancılığın kutsal kitabı olan bu metin, aynı topluluk tarafından Yuhanna İncili'nin devamı olarak görülmüştür. Kitapta kötülüğün nedenleri, kötülükten kurtulmanın yolları ve Pleroma'ya dönüş konu edilmektedir.

Kitap İsa'nın çarmıha gerilişinin hemen ardından Yuhanna'nın Kudüs tapınağına girişiyle başlamaktadır. İçeriye bir sahte sofu girer ve Yuhanna'yla alay etmeye başlar. Ona göre Yuhanna'nın da beyni tıpkı diğerleri gibi İsa'nın yalanlarıyla doludur. Kindar ve alaycı bir yüz ifadesiyle Yuhanna'ya bakarak 'o hepinizin zihnini kararttı. Bu yüzden de anne babaları-

nızın soylu geleneğine sırt çevirdiniz'[78] der. Bu sözlere çok alınıp dağlara çıkan Yuhanna tefekküre yatar. Bir süre sonra önünde gökler kat kat açılmaya başlar. İsa Yuhanna'ya, önce bir çocuk, sonra yaşlı bir adam, ardından da genç bir adam olarak görünür. Yuhanna'yı teselli etmek için kulağına şu sözleri fısıldar:

> 'Ben her zaman sizinleyim. Hem ananız, hem babanız, hem de çocuğunuzum. Niceleri hatıramı kirletmeye çalışsa da en hakikatli ve en dürüst olanım.'[79]

İsa, gerçek Tanrı'yı parlak metaforlarla betimleyerek yaratım mitini anlatmaya başlar. Ona göre gerçek Tanrı 'kimsenin gözünü kısmadan bakamadığı saf bir nur'dur.

> Ondan evvel olup onu sınırlayacak hiçbir varlık olmadığı için o sınırsızdır.
>
> Ondan evvel olup onu idrak edecek hiçbir şey olmadığı için o anlaşılmazdır.
>
> Ondan evvel olup onu ölçebilecek hiçbir şey olmadığı için büyüklüğü ölçülemez.
>
> Kimse onu göremez, görünmezdir.
>
> Ezelden beri varolan ve de ebediyete dek varolacak olan sonsuz bir varlıktır.
>
> Ondan evvel olup onu isimlendirecek kimse olmadığından o adlandırılamayandır.
>
> [...]
>
> O tüm kralıkları taçlandıran en büyük krallık, tüm canlılara yaşam veren en büyük can, en kutsal olan, tüm evreni aydınlatan bilgelik, iyilik ve ihsan kaynağı olan sonsuz affedicidir.[80]

Kendinin yansısıyla büyülenen gerçek Tanrı Barbelo'yu yaratır. 'Barbelo'nun nuru da aynı Babası'nınki gibi parlak ve göz alıcıdır. 'Üstün bir güç olan Barbelo erişilmez bakirliğin tim-

sali, mükemmeliğin suretidir... Yeryüzündeki tüm krallıkları büyüleyen en büyük zafer, ilahi ifadenin timsalidir.'[81] Aeonların yaratılışı ve ilk insan Geradamas'ın ortaya çıkışının ardından, bebek İsa Barbelo'ya ilham olunur. İlk insanın ismi 'Yabancı Adem'dir, bu sözle Adem'in yaratılmış olan Maddi Dünya'ya yabancı olduğu anlatılmak istenir, o aslında köken itibariyle nurun sonsuz ülkesine aittir. Aslında işler Sophia'nın eşinin bilgisi ve onayı dışında bir varlık yaratmak istemesiyle karışmıştır. Dünyaya getirdiği varlığın adı *Ialdaboath*'tır. 'Annesine benzemeyen gerçek bir ucubedir. Vücudu yılan vücudu, kafası aslan başıdır. Gözleri gece lambası gibi ışımaktadır'[82]

Evrendeki tek tanrının kendisi olduğuna inanan *Ialdaboath* annesinin özel güçlerini çalarak, muhakeme yeteneği olmayan arkhonlarını yaratır ve arkhonlarını göğün katlarına yönetici olarak atar. Açıktır ki Demiurge'nin yaratısı kusurlu ve eksik bir yaratıdır:

> Işık karanlıkla karıştığında ortaya çıkan loş, koyu bir aydınlıktır. Karanlık aydınlıkla karıştığında ise ışığı karartır. Artık ne karanlıktan, ne de aydınlıktan bahsedilebilir, sadece kasvet vardır.[83]

Ialdaboath'ın hırsızlığından sonra bütün kudretinin, bütün ışığının tükendiğini hisseden Sophia pişman olur. Tanrılar ülkesi Pleroma'nın sakinleri ağlayan Sophia'nın yakarışlarına daha fazla duyarsız kalamazlar ve yüce bakireyi olan bitenden haberdar ederler. Yüce Bakire Sophia'nın pişmanlığını anlar ve onu affeder. Sophia'nın 'kendindeki eksikliği giderene kadar'[84] göğün dokuzuncu katında kalmasına karar verilir.

Bir gün Ialdaboath'ın ülkesinde kulakları sağır eden bir ses duyulur: 'Bundan özel bir yaratık olan insan ve insan soyu varolacaktır.' Demiurge annesinin kendisini çağırdığını düşünür. Onunla konuşanın gerçek tanrı olabileceği ihtimalini ak-

lına bile getirmez. Oysa ki gerçek Tanrı; insan şekline girerek küstah ve kötücül yaratıcı Tanrı Demiurge'nin karşısına çıkmıştır.

Tanrının bu yanıtından çok etkilenen Ialdaboath ve arkhonları, Adem'e can vermek için harekete geçerler. Arkhonlardan her biri özel bir mesnet verir. Örneğin başı Raphao tarafından yapılırken, ayak tırnaklarını Miamai yapmıştır. Ancak tüm bu yapılanlar yetersiz kalır. Çünkü Adem hala cansızdır. Adem'e can vermek için başka arkhonlar da göreve çağırılır. Bu defa da her biri vücudunun her bir parçasına can vermeye çalışır. Bütün çabalarına karşın Adem'e can vermeyi başaramazlar.

Derken bir grup aeon Sophia'nın ışığını geri almak için yeryüzüne inerler. Ialdaboath'a da Adem'e tek başına can vermesinin çok daha doğru olacağını söylerler. Ialdaboath da bu tavsiyeyi dinler ve aynen aeonların dediği gibi Adem'e bizzat kendi can verir. Bu sırada farkında olmadan Sophia'dan aldığı ışığı da Adem'e vermiş olur. Adem Sophia'nın gücünü almasıyla birlikte canlanır. Ialdaboath ve arkhonlar kendilerinden çok daha üstün ve zeki olan Adem karşısında kıskançlığa kapılırlar ve Adem'i maddi dünyanın en aşağı katına gönderirler.

Havva ise Adem'i Cennet Bahçesi'nde bulmuştur. İsa burada kartal biçimine bürünerek ikisini de Hayat Ağacı'nın meyvelerini yemeye teşvik eder. Havva'nın herkesten önce *gnosis*'e ulaştığını gören Ialdaboath kıskançlıktan deliye döner ve Havva'nın ırzına geçer. Havva'nın bu tecavüzden Cain ve Abel adında iki oğlu olur. Yalnızca üçüncü oğlu olan Seth Adem'den olan çocuğudur.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde İsa Yuhanna'ya insanlığın ve gnostiklerin kaderinden, 'kendisine de tanrının hikmeti bahşedildiği halde doğru yoldan dönmüş olanların'[85] geleceğinden bahsetmektedir. Gizli kitabın son bölümündeki ilahide ise İsa 'en derindeki hakikatleri duyan ve duyuran kişi' ve 'aydınlığın içinden gelen ışık'[86] olarak sunulmaktadır.

Nag Hammadi Kitaplığı içinde; *Arkhon'ların Doğası üzerine, Evrenin Kökeni, Adem'in Kitabı* gibi Gnostik kozmoloji ve kozmogoninin farklı varyantlarını barındıran metinler de vardır ancak incelemenin sınırlılığı bu kitapları ayrıntılı tartışmamıza izin vermemektedir.

Hakikat İncili

Hakikat İncili'ni Valentinus'un derlediği düşünülmektedir, hatta kimileri bu kitabı bütünüyle onun yazdığını öne sürmektedir. Bu kitabın varlığından ilk söz edenlerden biri olan İraneus da bu kitabın ikinci yüzyılın ortalarında yazıldığını söylemektedir ki bu da incilin Valentinus tarafından yazıldığı söylentilerini güçlendirmektedir. Bu metnin Nag Hammadi Kitaplığı'nın en değerli metinlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Bir anlatıcının İsa'nın manevi liderliğini ve yaşam öyküsünü anlattığı çoğu incilin aksine Hakikat İncili anlatıcının olmadığı tipik bir Gnostik İncil'dir. Son derece şiirsel bir metin olan Hakikat İncili'nde İsa 'sessiz ve bilge bir lider' olarak resmedilmektedir, o Büyük Baba'nın gizemli hakikatlerini insanlığa açıklayan bir kurtarıcıdır, yine onsuz hayat terör ve korkunun egemen olduğu bir cehennemdir. Kanunları çözümleyerek dünyayı anlamaya çalışmanın budalalık olduğunu iddia eden İsa tüm diğer bilgin ve yazarları şaşırtmıştır. Kanun metinlerine sarılarak kurtuluşa ulaşmak mümkün değildir, bi-

zi kurtuluşa götürecek tek şey bilgidir. 'Korkunun Karanlık Dehliz'lerini *gnosis*'in müjdesiyle aydınlatan İsa bunun bedelini çarmıha gerilerek çok ağır biçimde ödemiştir.

Kitabın aşağıya alıntıladığımız ünlü pasajı, cehaleti bir karabasan metaforu üzerinden anlatmaktadır:

> Ya kaçacak bir yer ararlar ya da kaçmak isteseler de kendilerinden kaçacak gücü bile bulamazlar. Onlara tüm bu saçmalıklar ya zorla kabul ettirilmiştir ya da kendileri bilerek bunlara inanmayı seçmişlerdir. Yüksek kayalıklardan aşağı düşerler veya onların da sonu er ya da geç kanatsız uçmaya kalkışanların sonu gibi olacaktır. Peşlerinde kimse olmasa da sürekli birilerinin onları öldürmeye çalıştığından söz ederler ya da bizzat kendileri kuşkudan dolayı etraflarındaki insanları öldürerek ellerini kana bularlar. Tüm bunları yaşayanların, uykudan uyanana kadar bildikleri ve gördükleri aslında bir hiçtir, çünkü rüyalar hiç değerindedir ve gerçek değildir.[87]

Dolayısıyla Hakikat İncili'ne göre, kişiyi maddi varoluşun kabusundan kurtaracak olan tek şey uyanış yani *gnosis*'tir.

Thomas İncili

Nag Hammadi Külliyatı'nın en bilinen metinlerinden biri olan Thomas İncili'nin Yunanca olan üç bölümünün 1897 yılında keşfedildiği bilinmektedir; bundan altı yıl sonra da kalan parçaları bulunmuştur. Ancak bu metnin bilim insanları tarafından tam anlamıyla kavranması 1945 yılında (tamamı Kıpti dilinde olan) Nag Hammadi Metinleri'nin bulunması ile mümkün olabilmiştir.[88]

Thomas İncili pek çok açıdan önemli bir metindir. Her ne kadar Kıpti dilinde yazılmış olan versiyon dördüncü yüzyıla ait olsa da, Yunanca olan orijinal versiyonun en geç ikinci yüzyılda yazılmış olduğu düşünülmektedir. Araştırmacı Gilles Quispel bu incilin MS 140'lı yıllarda yazılmış olduğunu söylese de, incilin aktardığı söz ve deyişlerin çok daha erken dönemlerde söylenmiş sözler olduğu bilinmektedir. Gerçekten de bahsettiği olaylar, içerdiği özlü deyişler itibariyle Thomas İncili'nin yazıya aktarılmamış sözlü formunun en geç MS 50-100 arası dönemde yazılmış olduğu kabul edilebilir. Bu du-

rumda (daha erken bir dönemde yazılmamışsa) Thomas İncili'nin Dört Meşru İncille aynı döneme ait olduğu söylenebilir. Eğer bu kadar erken bir döneme tarihleniyorsa onu geleneğe aykırı ya da 'sapkın' olarak nitelemek de gerçek dışı olacaktır, hatta buradan kalkarak bu incilin, İsa'nın Dört İncil'de yazmayan sözlerini içerdiği dahi iddia edilebilir. Bu durumda Gnostikler kökleri havarilerden de eskilere uzanan saygın bir tinsel –ve elbetteki Hıristiyan- geleneği temsil ettiklerini rahatlıkla öne sürebilirler. Roma Katolik Kilisesi'nin tek meşru kilise olduğu yönündeki iddialarını bu ve benzeri argümanlarla desteklediği düşünülürse, tanrısal bilgeliğin çok yalın, estetik ve şiirsel bir anlatımı olan Thomas İncili işin aslının çok daha tartışmalı olduğunu görmemize yardımcı olabilir.

Dört Meşru İncil'den farklı olarak, Thomas bu metinde İsa'nın manevi liderliğini ve tutkulu misyonunu yazıya döken bir anlatıcı konumunda değildir. Örneğin ilk bölümde 'Bu sözler İsa'nın sağ iken, bizzat söylediği ancak gizli kalmış sözlerdir ve Didymus Judas Thomas onları yalnızca kaleme almıştır'[89] gibi cümlelerle bir anlamda, İncil kendini okuyucuya tanıtmaktadır. Suriye Geleneğinde Judas Thomas, İsa'nın ikiz kardeşi olarak anılmaktadır ancak ikiz sözüyle kan bağına mı tinselliğe mi işaret edildiği pek açık değildir.[90] Daha ilk bölümde gizli olanı açığa çıkaracağını iddia eden Thomas İncili'nin gnostik bir nitelik taşıdığı açıktır. 'Söylenenler İsa'nın gerçek öğretileridir ve ancak yalnızca onu 'duyabilecek olan kulaklara' hitap etmektedir. İncil'de İsa'ya ait olduğu düşünülen 114 kadar söz, özlü deyiş ve söylev vardır. Nag Hammadi Metinleri'nin orijinal kopyalarında bu sözlerin aslında numaralandırılmadığı da bilinmektedir; bilgin ve araştırmacıların bu numerasyonları, metne belli bir düzen getirmek için sonradan ekledikleri düşünülmektedir.

Thomas İncili'nin belli bir yapısı yoktur: özdeyişler, kozmolojik hakikatler, etik/eskatolojik kıssalar herhangi bir mantık

ve düzen gözetilmeden alt alta sıralanmış gibidir. İsa yalnızca mucizeler yaratan bir kişi ve ölümün üstesinden gelen bir şifacı değildir, o aynı zamanda ruhlara rehberlik eden bir öğretmendir:

> Bırakın arayan aradığını bulsun. Onu bulduğunda aslında mutsuz olacaktır. Neden hayal kırıklığına uğradığını dahi anlamayacak, şaşıracak ve herşeye yeniden başlayacaktır.[91]

Thomas İncili ağırlıklı olarak tinsel yaşamın doğası üzerinde durmaktadır. Tinsel olgunluğa İsa'nın yardımıyla değil, inananın kendi çabasıyla ulaşılabilir. Yetmişinci söz tinsel gelişim sürecini şu cümlelerle anlatmaktadır:

> İsa: 'İçinizdeki erdemleri sakınmadan ortaya koyunuz, sizi koruyacak olan ortaya koyduğunuz değerlerdir.' diye cevap verir[92]

İsa'nın çarmıha gerilişi, dolaysız kurtuluşun bir işareti olarak görülmemelidir; Kurtuluş bazı spiritüel pratikleri eksiksiz uygulayarak, bazı ilkeleri disiplinli bir tarzda izleyerek mümkün olabilir. Örneğin altıncı söz bu ilkelerden bahsetmektedir:

> İsa'nın öğrencileri etrafını sarmış, ona 'Sizce oruç tutmalı mıyız? Nasıl dua etmeliyiz? Adak adamalı mıyız? Nasıl bir diyet izlememiz gerekir? gibi sorular sormaktadır.
>
> İsa da onlara şu yanıtı verir: 'Yalan söylemeyin ve kötü bildiğiniz, nefret ettiğiniz şeyleri yapmayın. Gökyüzünden bakıldığında aslında her şey sade ve benzerdir. Gizli kalanlar elbet bir gün kendini açıkça duyuracaktır ve yine ilk bakışta anlaşılamayan gerçekler elbet bir gün meydana çıkacaktır.'[93]

İsa Thomas İncili'nde, bir Zen Budist'ini anıştıran bir karakter gibi sunulsa da, bu incilin, dört meşru incille koşut olan pek çok öğe taşıdığı da bilinmektedir.[94] örneğin 'bütün sırlar elbet bir gün açığa çıkacaktır' sözü çok açık biçimde, Markos İncili'nin 4. bölümünün 22. sözünde geçen 'elbet bir gün gizlenenler de bilinecek, örtük olanlar tüm çıplaklığıyla açığa çıkacaktır' ifadesini çağrıştırmaktadır. Yine Thomas İncili'nin otuz üçüncü sözünde geçen "Sizin kendi kulaklarınızla duyduğunuz sözde başkaları için de bir öğüt, bir hikmet vardır. Işığını herkesten gizleyen, yeteneğini kendine saklayan insan elbetteki tasvip edilemez. Makbul olan ışığı yakıp etraftaki herkesi aydınlatacak bir yere koymaktır.' ifadesine çok yakın anlatımlar diğer dört meşru incilde de bulunmaktadır.[95] Bundan başka yüz yedinci sözde geçen kayıp koyun kıssası, yine Matta (18:12-14) ve Luka İncilleri'nde(15:4-7) farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.

Dört meşru incille olan tüm bu koşutluklarına karşın[96], Thomas İncili bütünüyle kendine özgü olan gnostik ve münzevi bir karakter taşımaktadır. Örneğin bu incilde İsa takipçilerine; kulaklarını *gnosis*'e tıkayanların ve sadece kendi sahte ahlaklarını aşılamaya koşullanmış olanların arasına düştüklerinde, oradan gelip geçen bir yolcu gibi (42. söz)[97] davranmalarını salık vermektedir. Dindarlığa dogmatik bir tarzda yaklaşan ve gerçekliği güncel pratikte yaşandığı gibi kavrayamayan dar görüşlü kişiler 113. sözde şu cümlelerle tasvir edilmektedir:

> Öğrencileri İsa'ya sorar: 'Baba'nın Krallığı nerdedir?' İsa da dönerek şöyle cevap verir: 'Siz sabah akşam bekleseniz de gelmeyecektir. Çünkü bu 'o buradadır' ya da 'o şuradadır' diyerek üzerinden geçip gideceğimiz bir husus değildir. Aslında Babanın krallığı tüm cihana yayılmaktadır, ne ki insanoğlu bunu görmekten acizdir.'

Yenidendoğuş Üzerine

Tıpkı Gnostik felsefenin sürekli olarak, kutsal metinleri gereği gibi okumaktan bile aciz olan sıradan insanın onların gerçek içeriğini anlayamayacağını tekrar edip durması gibi; sıradan insanın hakikati algılamakta yetersiz kaldığı düşüncesi de Gnostik yazının her noktasına sinmiştir. Kendilerini bu anlayış düzeyinde görerek, hem kendi İncillerini, hem de dört meşru incili yorumlamaya girişen Gnostikler, kısa sürede İraneus gibi figürlerin nefret ve düşmanlığını kazanmışlardır. Örneğin Damascus yolculuğu esnasında din değiştirerek İsa'nın dinini benimseyen Aziz Paul, Gnostikler'in kendilerine yakın gördükleri bir figürdür. Bunda elbette yaşadığı dönüşümü anlatış tarzı da etkili olmuştur. Paul yazılarında 'aniden göğün en yüksek katına çekildiğini' ancak 'gördüğünün gerçek mi yoksa hayal mi olduğunu anlayamadığını' yazmaktadır. Yine burada duyduklarını 'kimsenin kelimelere dökemeyeceği, insan türünün çıkaramayacağı sesler' olarak tarif etmiştir.[98]

Gnostik gelenekteki yeniden doğuş anlayışı tahmin edebileceğimiz gibi anaakım Hıristiyanlıktan ayrılmaktadır. İznik Amentüsü'ne göre İsa 'acılar içinde defnedilmiştir. üçüncü gün göğe yükselmiştir.' Burada her insanın bir gün deneyimleyeceği bedensel bir dirilişten söz edilmektedir, yine aynı İznik Amentüsü'nde de 'ölülerin dirileceğini umuyoruz' ifadesi geçmektedir. Gnostik bir metin olan 'Yenidendoğuş üzerine' adlı metinde yeniden doğuş kesinlikle fiziksel bir süreç olarak değil, 'fiziksel ve nefsi hayattan daha yüksek bir hayata geçiş'[99] olarak sunulmaktadır. Aziz Paul, Korint'in on beşinci bölümünde okuyana dirilişin gerçek anlamını hissettirmek için kapsamlı bir diriliş yorumu yapmaktadır. Bu anlamda '*Yeniden Doğuş Üzerine*' isimli metin de aynı biçimde bu konuda neye inanacağına karar veremeyen bir gnostik için yazılmış gibidir. Kitabın adı bilinmeyen yazarı, Rheginos isimli öğrencisine, dirilişin zorlayıcı dahi olsa bir gnostiğin mutlaka geçirmesi gereken bir deneyim olduğunu anlatmaktadır. Ölmüş olan gündelik bilinçten çıkılarak gnosis'in yaşamına geçilmektedir:

> Yani diriliş nedir? O hiç yıkılamayacak olan en sağlam hakikattir. O şeylerin dönüşümünün ve yeniliğe geçişinin en sarih ifadesidir.[100]

Philip İncili

En ilginç ve en şaşırtıcı Nag Hammadi metinlerinden biri olan Philip İncili, bu diriliş anlayışını daha ileri bir düzeyde sentezlemiştir. Bu İncil spiritüel arayışçıya kabaca özetlersek 'bu dünyada yaşayıp, bu dünyada öleceğimize göre en iyisi dirilişi kendimizde gerçekleştirmektir' demektedir.[101] Yine bu İncil, dirilişin ne olduğuna dair ayrıntılı açıklamalar da getirmektedir:

> İsa'nın önce ölüp ardından göğe yükseldiği doğru değildir. Önce göğe yükselmiş sonra ölmüştür çünkü birinin ölmesi için önce dirimi/dirilişi yaşaması gerekir.[102]

İncil; dirilişin ölümden sonra değil ölümden önce gerçekleşen bir durum olduğunu en açık biçimiyle anlatabilmek için kendi diriliş fikrini, farklı dayanaklarla destekleyerek başka bölümlerde de tekrar etmiştir:

Önce ölüp, sonra dirilerek göğe yükseleceklerini söyleyenler büyük yanılgı içindedir. Eğer dirilişi hayattayken yaşamamışlarsa, öldüklerinde de hiçbir şey yaşayamayacaklardır.[103]

Aziz Paul'ün, *Korint 15* isimli eserinde ortaya koymuş olduğu bedensel diriliş fikri geniş ölçüde alıntılanmış olsa da, İncil'de fiziksel bedenin dirilişi düşüncesinin anlamsız ve saçma olduğu sık sık vurgulanmaktadır:

> Bazıları yükselirken çıplak olacakları endişesi yaşamaktadır, ancak bilmezler ki o gün çıplak kalacak olanlar yalnızca kıyafet olarak ten ve nefsi giyinmiş olanlardır. Kendilerini bunlardan soymayı başarmış olanlar aslında çıplak değildir. 'Ten ve kan' Tanrının Krallığı'nda yeri olmayan şeylerdir[104]

Thomas İncili gibi, Philip İncili'nde de zaman zaman devreye anlatıcı girse de, büyük ölçüde İsa'nın sözlerinden ve kıssalardan oluşmaktadır. Bazı araştırmalarda Zen Budizmi ile karşılaştırılan Thomas İncili'nin bu gelenekle önemli paralellikler taşıdığı anlaşılmıştır.[105] Bu anlamda Philip İncili ile ünlü Taocu bilge Chuang Tzu arasında da bu türden gizemli bir bağ olduğu düşünülebilir:

> İsa, Levi'nin boya malzemeleri satan dükkanına girer, yetmiş iki renk boyayı alarak boya fıçısının içine atar. Bunları başarıyla karıştırarak beyaz renge ulaşır.[106]

Doğu düşüncesi ile ciddi parlallelikler taşımasının haricinde bu İncil maddi dünyayı, insanı 'gerçekten gerçek dışına sürükleyen'[107] bir yanılsama olarak sunar. Metnin her bölümünde Pleroma ile maddi evren arasındaki fark ve karşıtlıkları anlatan sayısız söz vardır. Aşağıdaki cümleler belki de bunlar arasında en güzel olanlarıdır:

Kışın eken yazın biçer.
Yazın mahsul almak için
tüm toprakları ektiğimizi düşünelim bir.....
O zaman anlarız ki kış bu dünyadır, yaz ise öteki dünya...[108]

Bu dünyanın kasvetli ve soğuk kışından kurtulup gerçek dünyanın sonsuz yazına ulaşmak yalnızca İsa'nın insanlığa bahşettiği özgürleştirici gnosisi kazanmakla ve arınma, vaftiz, kutsal su ayini, aşai rabbani ayini ve birleşme odası gibi ibadetleri izlemekle mümkündür. Bu saydığımız ibadetler içinde 'birleşme odası' daha önce de belirttiğimiz gibi Gnostik deneyimin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Philip İncili de bu noktayı çeşitli bölümlerinde vurgulamaktadır. Philip'e göre İsa, Adem ile Havva arasında ezelden beri varolan anlaşmazlığı çözmüştür:

Adem ile Havva bir iken ölüm diye bir şey yoktu.
Ne zaman ki Havva Adem'den koparıldı ölüm ortaya çıktı
Adem olduğu gibi gelse ve Havva'yı her şeyiyle sarsa ölüm de ortadan kalkacaktır.[109]

Açık ki bu cümleler bize gnosise ulaşmak için, 'kadın' ve 'erkek' gibi kavramların ortadan kaldırılması gerektiğini söylemektedir. Hakikate susamış olan yalnızca kavrama yetisi olan bilinçtir, bilincin konağı olan beden ise bu anlamda önemsiz ve kapsamdışıdır. (Buna benzer bir düşünce Thomas İncili'nin 114. sözünde de ifade edilmiştir.)

Bu İncil'de de yine şiirselliği ve sunduğu imgeler itibariyle oldukça sarsıcı pasajlar da vardır:

Tanrı bir insan-yiyendir.[110]

İsa aslında insanlığı çarmıha germek için gelmişti.[111]

Bu dünyada insanlar sayısız tanrılar yaratmışlar, sonra da bu yarattıkları tanrıları putlaştırmışlardır. Tanrıların İnsanları idealleştirdikleri bir dünya çok daha güzel olurdu![112]

İsa aslında herkese rehberlik eden bir azizdir.
Her zaman, herkese doğal haliyle görünmez;
Büyükle büyük olur,
Küçükle küçük.....
Meleklerin karşısında o da bir melektir,
İnsanın karşısında o da bir insana dönüşür.[113]

İlk bakışta sarsıcı olan bu cümleler aslında Gnostikler'in şiire ve metafora olan tutkusu dahilinde düşünülmelidir. Tanrı'nın insanları yemesi elbette metaforik bir ifadedir, burada *gnosis*'e ulaşan insanın tanrı ile geri dönüşsüz bir özdeşleşme süreci içine gireceği anlatılmaya çalışılmaktadır. İnsan bir kere uyandığı zaman bir daha uyumasının imkanı yoktur. İsa da her insana aynı biçimlerde görünmez, çünkü herkesin *gnosis*'in mesajını alımlama kapasitesi farklıdır, bu yüzden de bazı insanların karşısına bir çocuk olarak çıkarken, bazılarının karşısına ise olgun bir bilge olarak çıkar.

Philip İncili'nde sadece tersinlemenin yoğun olarak kullanıldığı tartışmalı ifadeler yoktur elbette. Şiirsel anlamda çok estetik anlatımlar da vardır:

Yüz mil yol tepen eşek nihayet kurtulmuştur sırtındaki yükten
Bir gün onu serbest bırakırlar
Ne ki çıktığı yere döner yine
Bazıları da bu eşek misali çok yürürler
Ama hiçbir yere vardıkları yoktur
Sürekli bir alacakaranlıkta yol alırlar

Ne geçtikleri sokağı seçebilirler
Ne de vardıkları şehri...[114]

Suda su vardır
Kutsal suda ise ateş...[115]

Philip İncili'nin belki de en çok tartışma ve ihtilaf yaratan bölümleri, İsa'nın tabiatını konu eden bölümlerdir. Yine kadının konumu ve özellikle de Magdalalı Meryem'in özel durumu ile ilgili bölümlerde de tartışmalı ve dolaysız bir uslup kullanılmıştır:

İsa'ya uzun yolculuğunda eşlik eden Meryemdir:
Annesi, kızkardeşi ve eşi Magdalalı Meryem...[116]

İsa'nın eşi Meryem'dir. İsa onu çok sevmiştir.
Hatta havarilerinden bile çok sevmiştir.
Havarileri ile selamlaşırken, sıra Magdalalı Meryem'e geldiğinde,
Onu herkesten başka selamlamış, yüzünü defalarca öpmüştür
Öğrencileri 'Onu neden bizden daha çok seviyorsunuz?' diye sorduğunda
Mesih de onlara dönerek:'Sizi neden onun gibi sevmediğimi düşünün bu sorunun
Yanıtını da almış olursunuz' der.[117]

Magdalalı Meryem İncili

1896 yılında Yukarı Mısır'da bulunmuş olan Magdalalı Meryem İncili'nin yalnızca bazı bölümlerine ulaşılabilmiştir. Bulunan el yazması metinler içinde John'un Gizli Kitabı, Peter'ın Amelleri adlı metinlerin kısaltılmış versiyonları ve İsa'nın Hikmeti gibi metinler de vardır. Bulunmasından kısa bir süre sonra Berlin'e götürülen kodeks, bu tarihten itibaren Berlin Kodeksi olarak anılmaya başlamıştır. Magdalalı Meryem İncili iki ayrı bölümden oluşmaktadır (hatta bütünüyle ayrı iki metinden söz edilebilir). Bunlardan ilki, öğrencilerine bulutların üzerinden seslenen İsa'nın, günahın doğası üzerine verdiği derslerden oluşmaktadır. İsa'ya göre günah ve kötülük ahlaki bir problem değil maddesel ve kozmolojik bir problemdir; kötülük ruhla maddenin hatalı bir bileşim içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da öğrencilerine sürekli gezmeyi ve hakikatleri insanlarla paylaşmayı öğütler. Yine her zaman için sahip oldukları *gnosis'e* göre hareket etmelerini tembihleyerek, onları yolda karşılarına çıkan kötü niyetli sah-

te bilgelerin sözlerine kanmamaları konusunda da uyarır:'İnsanlığın kalbi içinizdedir, yalnızca ona kulak verin!'[118] Gnostik gelenekte yaygın olarak kabul gören bağımsızlık ilkesi de yine Magdalalı Meryem'in üslubuyla anlatılmaktadır: 'Siz bu yola kanun zoruyla çıkmadınız, dolayısıyla sizi ve çevrenizi sınırlayacak katı kurallar koymayın.'[119] öykünün bir yerinde İsa, vaazın tehlikelerini fark edip korkudan şaşkına dönen öğrencilerine arkasını dönerek aniden uzaklaşır. Kendi kendine 'Eğer bana kefil olamıyorlarsa, tüm insanlığa nasıl kefil olabilirler ki?'[120] diye sorar.

İncil'in ikinci bölümüne geçtiğimizde ise Magdalalı Meryem'in, İsa'nın tüm diğer kadınlardan daha çok sevdiği ve onun sırrına vakıf olan bir kadın olarak sunulduğunu görürüz. Havarilere sürekli olarak 'o bizim kalplerimizi iyiye çevirecek büyük bir kişidir'[121], 'o bizi gerçek bir insan olmaya hazırlıyor' biçiminde telkinlerde bulunan Magdalalı Meryem havarileri İsa'yı topluluğun lideri olarak kabul etmeleri yönünde teşvik eder. İlerleyen bölümlerde Peter Magdalalı Meryem'e açıkça 'Mesih'in bizlere söylemeyip sana söylediği şey nedir?' diye sorar. Burada da Magdalalı Meryem'in İsa'nın en özel bilgileri paylaşmaktan çekinmediği özel bir havari olduğu, okuyucuya en açık biçimiyle hissettirilir.

Sonraki bölümlerde de Magdalalı Meryem kendisini incitmiş olan İsa aleyhinde görüşler dile getirir. Yine İsa'nın öğretisinden çok daha farklı bir öğreti geliştirmeye başlar. İkinci bölümün bir yerinde İsa Magdalalı Meryem'e 'Yegane zenginlik akıldır, zenginlik de yine yalnızca aklın olduğu yerde olabilir.' der.[122] Bu söz sonradan Matta İncili'nin 6. bölümünün 21. sözünde farklı cümlelerle ve çok daha gnostik bir tonda tekrar karşımıza çıkar ('Sizin hazineniz nerdeyse, kalbinizi de orada bulacaksınız'). Ancak İncil'in bu bölümü eksiktir dolayısıyla metin Magdalalı Meryem'in öğretisini yansıtan görüşlerle devam eder. Ona göre ruh göğe, tanrıların katına yükse-

lirken düşürülerek, beden ve maddi varoluş tarafından tutsak alınmış bir varlıktır.

> 'Beni ayaklarımdan maddi dünyaya zincirleyen ne varsa yok olup gitti, beni çevreleyen hapishane duvarları yıkıldı, arzularım yok oldu ve cehaletim sona erdi. Bugüne değin yaşadığım dünyadan özgürleştim başka bir dünyadayım artık, şu an gördüklerim daha önce gördüğüm hiçbir şeye benzemiyor, baktığım her yerde cenneti görüyorum. Daha önce gördüklerim, zamanın egemen olduğu bir dünyada unutulmaya yazgılı, gelgeç görüntülerdi. Şimdi ise etrafımda yalnızca sessizlik ve aeonlar var, zamandan ve yaşlılıktan azade kendimi dinliyorum.'[123]

Meryem bu görüşlerini açıkladıktan sonra diğer havariler kendi aralarında tartışmaya başlarlar. Özellikle Peter ve Andrew onun bu söylediklerinin İsa'nın öğretisi olmadığını iddia ederler ve Magdalalı Meryem'e karşı öteden beri varolan şovenist ve saldırgan tavırlarını açıkça göstermeye başlarlar:

> Peter de tıpkı Andrew gibi Meryem'in söylediklerine şiddetle direniyordu. Diğerlerine şaşkınlıkla bakarak İsa hakkında sorular sormaya başladı: 'Mesih bir kadına bizim bilgimiz dışında bir takım sırlar mı vermiş gerçekten? Hepimiz onun söylediklerini böyle durup dinleyecek miyiz yani? Onu hepimize tercih ettiği anlamına mı geliyor şimdi bu?'[124]

Havariler içinde Magdalalı Meryem'i savunan yalnızca Levi'dir; İsa eğer bir takım özel bilgileri anlatmak için Meryem'i seçti ise bu durumda Peter'in de bunu kabul etmek zorunda olduğunu öne sürer. Levi'nin tüm bu çabaları sonuç vermez ve havariler öğretilerini yaymak üzere dağılırlar. Bu incil İsa'nın öğretisini gerçek anlamıyla anlayan tek kişinin Magda-

lalı Meryem (ve belki de Levi) olduğunu göstermiştir. Yine İncil 'Magdalalı Meryem'in üstün tinsel zekası sayesinde diğer havariler üzerinde liderlik kurduğunu açıkça kanıtlamaktadır... Magdalalı Meryem İncili bu anlamda üstün tinsel yeteneğe sahip olan kadının, lider de olabileceğini kanıtlamaktadır'[126]

Kadıncıl Gnostisizm

Kadının konumunu ve kadın bilgeliğini yücelten tek metin Meryem İncili değildir kuşkusuz. Nag Hammadi Metinleri'nin bazıları doğrudan kadınlara hitap eder ya da başkahramanları kadındır. *Şimşek: Mükemmel Akıl* adlı metin bu anlamda en şaşırtıcı örneklerden biridir. Burada konuşmacı Sophia'nın kendisi değilse de, onun mesajını taşıdığını iddia eden bir aeon'dur ve kadındır:

> Tanrıların katından aşağı atıldım
> Sürekli beni düşündüğün için sana geldim
> Beni arayan gözlerinde yeniden doğdum.[127]

Mısır ve Musevi düşün yazınından büyük ölçüde etkilendiği gözlemlenen bu şiir, şaşırtıcı hatta yer yer paradoksal tespitlerle dolu bir yükseliş anlatısıdır denilebilir:

> İlk ve sonuncuyum.
> Onurlu ve naçizim.

Fahişe ve azizeyim.
Kadın ve kızım.
Anneyim ve çocuğum [...]
Dillerden düşmeyen bir fikir
Ve kısır sessizliğim
Her yerden başka duyulan bir ses,
İsmimin aksisedası
Bin manası olan sözüm.[128]

Kim tarafından ve nerede yazıldığı bilinmeyen bu metin gnostik metinlerde yaygın olarak görülen şiirselliğin dışında, bizlere 'uzlaşma ve özür dileme alışkanlığı pek olmayan erken dönemlerin güçlü kadın'[129] figürünü yansıtmaktadır. Elain Pagels'e göre, *Şimşek: Mükemmel Akıl* gibi metinler, Gnostik topluluklarda kadının kurumlaşmış Hıristiyanlığa göre çok daha ileri bir konuma sahip olduğunu kanıtlamaktadır:

> Buraya kadar gördüklerimiz üzerinden dinsel öğreti ile toplumsal pratik arasında ciddi bir korelasyon olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Valensiyanlar gibi Gnostik topluklarda kadınların erkelerle eşit statüde kabul edildiğini biliyoruz, yine bazıları peygamber sayılmış, kimileri öğretmenlik yapmıştır. Gnostik kadınlar arasından şifacılar, gezgin evanjelistler, papazlar ve hatta psikoposlar bile çıkmıştır.[130]

Ruh üzerine Tefsirler adıyla bilinen bir başka Nag Hammadi metini, ruhu bir dişi olarak resmeder (hatta bu tasvire göre ruhun bir rahmi bile vardır). Ruh, ilahiyenin konağı Pleroma'daki Baba'dan ayrıldıktan sonra dünyaya inmiştir. Bir dişi bedenini mesken tutan ruh, sahte aşıklar tarafından defalarca suistimal edilir ve sonunda bir fahişe olur. Sonunda sevgisine inandığı bir adamın onu kirletip terk etmesiyle birlikte 'acınası, yoksul ve ezgin bir dul'a dönüşür. Aşık olduğu adamlardan olan bütün çocukları 'sağır, kör, hastalıklı çocuklardır.'[131] (Bu-

radaki ruhun düşüşü miti, Büyücü Simon'un kozmolojisini anıştırmaktadır. Daha önceki bölümlerde kısaca değindiğimiz gibi, Büyücü de ruhu maddi dünyaya inerek bir fahişe olan Ennoia ile simgeleştirmiştir, öyle ki Simon, Ennoia'nın bilgeliğini sonradan gizemli eşi Helena'da bulacaktır.

Metin, ilerleyen bölümlerde ruhun fahişeleşmesi konusunu Yeremyah, Hoze ve Ezekiel peygamberlerin hayatından verdiği örnekler üzerinden açıklamaya girişir. Hatta ibretlik olarak sunulan kişiler içinde Aziz Paul ve Ephesian gibi kişilikler de vardır: 'Bizim mücadelemiz tenle, nefisle değildir, bizim savaşımız karanlığın efendileriyle, kötücül ruhlarladır.'[132]

Ruhun bağışlanma isteğini ve azabını gören Baba arınma ve vaftiz için ruhun rahmini içeri doğru çevirir (normalde ruhun rahmi doğuştan dışarıdadır). Yine birleşme odasının sırlarıyla tazelenip güçleneceğini umarak, ruhun erkek kardeşini azap çeken ruhun yanına gönderir. 'Yalnız bu kesinlikle şehvani bir birleşme değildir bu iki hayatın kaynaşarak tek vücut olduğu bir evliliktir.'[133] Ruh önceki ilişkilerini, kötü eşlerini unutarak özüne döner ve tazelenir:

Ruhun gözleri parladı. Babasının yardımıyla gençleşmiş, tazelenmiş ve tanrısal özüne yeniden kavuşmuştu, artık kaldığı yerden devam edebilirdi. Çürümüş, ölü bedeni dirilmişti. Esaretten kurtulmuştu. Cennete yükselmişti.[134]

Başka bir pasajda okuyucuya bağışlanmak için yapılan dualarda fizik sesini değil iç sesini kullanmasını gerektiği telkin edilir:

> 'Bütün ruhumuzla, içerden en derinden gelen sesimizle, yaşadığımız hayatın beyhudeliğine hayıflanarak, günahlarımızı itiraf ederek, yüzeysel yaşayarak aslında hayal kırıklıklarını hakettiğimizi kabul ederek, arzularımızın boşluğunu ve heveslerimizin geçiciliğini kabullenerek, o zamana değin karanlık ve kargaşa içinde yaşadığımız için sızlanarak, kendimizden tiksinerek ve halimize acınarak dua edelim.'[135]

Peki sayfalar boyunca 'Ruhun Fahişeleşmesi'nden bahseden bu metin ne anlatmak istemektedir? Diğer Gnostik metinler gibi bu metin de mesajını mitsellik, şiirsellik ve simgeler üzerinden anlatmaktadır. 'Fahişeleşmiş ruh' ayartıcı vaatlerle yoldan çıkarılmış ya da mutluluk ve özgürlüğe dair bütün umutlarını yitirdiği için son moda heveslere kapılmış olan insanı anlatan bir metafor olabilir. Ya da en yalın ifadeyle içindeki *gnosis*'in ayırdına varamamış insan olarak da düşünülebilir.

Pistis Sophia'nın (Bilgelik-İnanç olarak çevrilebilir) *Şimşek: Mükemmel Akıl*'dan da önemli bir metin olduğu söylenebilir. Pistis Sophia, Nag Hammadi Metinleri'nin keşfedildiği yıl olan 1945 yılına kadar en önemli gnostik metinlerden biri olduğu kabul edilmiştir. 1784 yılında Yukarı Mısır'da Askew isimli İngiliz bir doktor tarafından bulunmuş olan metin 1795 yılında British Müzesi tarafından satın alınmasının ardından Askew Kodeksi ismini almıştır.[136] (Yine Nag Hammadi Metinleri bu metnin sadeleştirilmiş ve kısaltılmış bir versiyonunu içermektedir.)

Magdalalı Meryem İncili gibi Pistis Sophia da İsa'nın Çarmıha gerilişinden hemen sonra yazılmış olmalıdır. Bu metinde de Magdalalı Meryem'in başrolde olduğu görülür. Pistis Sophia'ya göre İsa, çarmıha gerilişinden sonra on bir yıl daha yaşamış ve havarilerini yetiştirmeye devam etmiştir. Bu sayede bu süre zarfında İsa ve Havariler sahip oldukları gnosis'i derinleştirmişlerdir. Metinde havariler kendi gelişimlerini şu sözlerle ifade ederler:

> 'Dünya üzerindeki herkesten önce takdis edildik biz, çünkü efendimiz onu bizimle herkesten önce paylaştı. Şimdi anlam hissiyle dolu eksiksiz birer varlığız.'[137]

Ancak tamamlandıklarını ve 'hakikati eksiksiz kavradıklarını' (ikinci blm.) söyleyen havariler yanılmaktadırlar. Tanrının

nuru İsa üzerine düşmüş ve onu göğe çıkarmıştı ki bu havariler için çok sarsıcı olmuştur (blm 4). Bir süre sonra geri dönen İsa onlara 'içinden çıktığım, doğduğum ülkelere gidiyorum' demiş (blm 6) ve onlara 'bildiği bütün hakikatleri baştan sona açıklayacağına' dair söz vermiştir.

'İçerdeki ve dışardaki' yolculuğunu ayrıntılı bir biçimde anlatan İsa, bu süreçte nurdan yapılmış koruyucu bir giysi edindiğini iddia eder. Göğün katları boyunca yükselen İsa, onlara İlk Gizemli Hakikatten -gerçek Tanrıdan-, katların hakimlerinden ve onları bekleyen meleklerden bahseder. Göğün yirminci katında ise zalim hükümdar Adamas'la karşılaşır, tanrısal nurdan çok rahatsız olan Adamas emrindeki adamları ile birlikte İsa'ya saldırır. İsa Adamas'ın adamlarından yarısını kendi tarafına çekerek onları bozguna uğratmayı başarır. Ardından da 'aeonların müdahalesiyle dünyaya atılırlar ve nefessiz kalarak can verirler' (15 bölüm).

Yine burada yani on beşinci bölümde Magdalalı Meryem'in bildiğini iddia ettiği özel hakikatlerden de söz edilmektedir.. İsa'nın ona cevaben söylediği sözler aslında ona ne kadar saygı duyduğunu göstermektedir:

> 'Meryeme şevkat ve merhametle bakan İsa ona şöyle der: Sen açık yüreklililikle her şeyi anlattığım, yücelerin sırlı hakikatlerini paylaştığım kutsal birisin, senin kalbin ilahi gökler ülkesine bütün din kardeşlerimizden önce ulaşacaktır.'[138]

Magdalalı Meryem'in İsa'ya çok sayıda soru sorduğu da bilinmektedir. Erkek havariler içinde yalnızca İsa'nın sözlerini yazıya geçiren Philip ona sorular sormuştur. Meryem'in hangi konularda sorular sorduğundan çok burada üstünde durulması gereken onun İsa'ya en çok soru soran kişi olmasıdır, ki bu da onun İsa'nın öğretisini erkek havarilerden (Philip dışında) çok daha iyi özümsediği yönündeki iddiaları desteklemektedir.

İsa, Pistis Sophia ile olan karşılaşmasını anlatarak devam eder: 'onu gördüğümde üzgün ve kederliydi, on üçüncü aeon'un bölgesine girilmesine izin verilmemişti.' (blm 29) Pistis Sophia aslında on üçüncü bölgede yaşamaktadır ancak İlk Gizem'e (gerçek tanrı) yönelik ihtirası onun bir aeon olarak görevlerini ihmal etmesine yol açar ve felakete sürüklenir. Sophia'nın rakibi olan Küstah isimli bir aeon ve diğer aeonlar bir olup nurlarını aşağı kata yansıtarak Sophia'yı büyülerler. Sophia bu ışığı İlk Gizem'in ışığı zannederek ışığın olduğu yere doğru ilerlemeye başlar ve kaotik maddi dünyaya düşerek orada mahsur kalır. Bu dünyanın hakimi olan Ialdaboath, düşkünleşen Sophia'nın kalan gücünü de elinden alır.

Azap çeken Pistis Sophia bunun üzerine pişmanlık ve tövbe ilahisini söylemeye başlar:

> Hakikat Nuru, bil ki bunu [kendi aeonundan inmek] kötü bir niyetle yapmadım, senin nurunu aslan başlının [lildaboath] suretinde gördüm. Günahsa bile bunu sana kavuşmak için yaptım.
>
> Azap çekmeye hazırım ama beni mahrum etme, Ooo efendimiz ben başından beri yalnızca senin nuruna inandım.Oh efendimiz, kudretin nuru, zulmet, azap et ama beni ışığımdan mahrum etme.
>
> Senin ışığına kavuşmak için yürüdüm ve tuzağa düştüm, şimdi utanç beni esir aldı.
>
> Işığının yanılsaması beni tüm din kardeşlerimden, görünmez kutsal varlıklardan ve Barbelo'nun eşsiz yaratılarından uzaklaştırdı.

Havarilere duyduklarının aslında daha önceden 68. ilahide haber verildiğini anlatmaya çalışan Magdalalı Meryem Pistis Sophia'nın ilahisini de yorumlamış, tefsir etmiştir. İsa anlatısında onun tefsirini de dikkate alır ve Sophia'nın ikinci tövbesiyle anlatısına devam eder. İsa konuşmasını bitirdiğinde, Peter Meryem'in İsa'nın öğretisiyle ve kendisiyle kurmuş olduğu

yakın ilişkiyi kıskandığını gizlemeye bile gerek duymaksızın 'bu kadına daha fazla katlanmayalım, bize tek söz etme fırsatı bile vermiyor, sürekli söze girerek bir şeyler anlatmaya kalkışıyor' (blm 36) diye çıkışır. Bunun üzerine İsa, Peter'in, Sophia'nın İkinci Tövbesi isimli bölümü tefsir etmesine müsaade eder, ardından da Martha üçüncü tövbeyi tefsir edecektir. (Toplamda on üç tanedirler.) John da dördüncüyü tefsir ederken Philip araya girerek konuşulanların hiçbir biçimde kayda alınmadığından bahseder. İsa ona henüz sözünü bitirmediğini söyler ancak bir yandan bunu da dikkate alır ve Matthew ve Thomas'ı yazmanlıkla görevlendirir.

İsa anlatmaya devam eder ancak bu defa bütün havarilerini sözlerini anladıkları biçimiyle tefsir etmekle görevlendirir. Öte yandan Meryem ve Peter'ın arasındaki ithilaf çok daha görünür hale gelmektedir.Meryem söz aldığı hemen her durumda endişeli ve ürkekçe konuşmaktadır:

> Sophia'nın ağzından çıkan her sözü anlamaya ve anlatmaya müktedirim ancak sözler dilimin ucuna geldiği anda Peter gözlerimin önüne geliyor ve duraksıyorum. Beni sürekli tehdit ediyor ve biliyorum ki cinsimizden nefret ediyor.[139]

Bunun üzerine İsa Peter'in kulak tıkayamayacağı kadar yüksek bir tonda Meryem'in hakkını savunur:

> Kimsenin söylediklerimi açıklamaya çalışan birini engellemeye hakkı yoktur. Unutmayın, hepiniz nurun ruhunu yüreğinize nakşetmek ve söylediklerimi en iyi şekilde açıklamak için buradasınız.[140]

Bunun üzerine Peter susar ve sinmiş bir biçimde yerine oturur.[141] Böylece Meryem metnin ikinci yarısından itibaren İsa'yı sorularla açan ve söylediklerini tefsir eden asıl kişi olur. Anla-

tının devamında Sophia, İlk Gizem'e övgü dolu bir ilahi söylemesinin ardından nihayet on üçüncü aeon bölgesine kabul edilir.

Metnin ikinci yarısında bazı hakikatlerin açıklamasına girişilir. Yine İsa'nın nurlar evrenine dönüş vakti geldiği zaman öğretiyi vaaz edecek olan havarilere bir takım ahlaki ilkeler aşılamaya çalıştığı görülür:

> Dünya aşkından vazgeçin. Sizi nurun gizemlerine götürecek olan budur. Köpek yüzlünün üzerinize savuracağı ateş toplarından, çirkeflerden sizi koruyacak olan budur. (blm 102)
>
> Kötülük ve ahlaksızlıktan vazgeçin. Sizi nurun gizemlerine götürecek olan, Ariel'in ateş denizlerinden koruyacak olan budur.(blm 102)[142]

İsa kaçınılması gereken alışkanlıkları sıraladıktan sonra havarilerine moral ve cesaret için şöyle seslenir: 'Us ve metanetle ilerleyin, eninde sonunda nurun gizemlerine erişeceksiniz. Er geç Nurun Krallığı'na ulaşacaksınız. 'Kozmolojiye, aeonların ve arkhonların hiyerarşik düzenine ve mistik ilahi/dualara geniş ölçüde yer veren Pistis Sophia'nın, anakım gnostisizmin belkemiği olduğu söylenebilir. Sonraki bölümlerde ölüm sonrası yaşamda günahkarın durumundan, ruhun bütünüyle temizlenip arındığı kerteye değin devam eden reenkarnasyon sürecinden bahsedilir. Mükemmel ruhlar her an kafi bir sayıya ulaşabilir. Bu andan itibaren de hiçbir ruh mükemmellik mertebesine ulaşamayacak ve hepimizin menşei olan Nur-Krallığı'na dönmek artık imkansız hale gelecektir, ki bu bildiğimiz anlamda zamanın sonu olacaktır. İsa bu konuda şöyle der: 'İlk Gizem'in dünyanın yaratılış gayesini ihtiva eden sırrı çözülmüştür; o sır benim.'[143]

Neşelenen ve Danseden İsa

İsa dört meşru incilde ve Hıristiyan sanatında hüzünlü bir adam olarak sunulmuştur ve hiçbir biçimde gülerken ya da tebessüm ederken betimlenmemiştir. Bilindiği gibi Resmi Kilise, gülmeyi günah sayan mizah duygusundan yoksun bir kurumdur.[144] Ancak tahmin edilebileceğimiz gibi gnostik yazar ve düşünürlerin bu konuya çok daha farklı bir yaklaşımı vardır.Belli başlı Gnostik İncillerden olan Philip ve Thomas İncili, bu bağlamda Budizm ve Taoizm gibi doğu felsefelerine koşut bir çizgi izlerken, diğer gnostik metinler İsa'nın Helenistik sunumuna daha yakın gibi görünmektedir. Başka bir deyişle bazı gnostik metinler Greko-Romen gizemci ekollerin etkisi altında yazıldığından, sundukları İsa portresi de yine gizemci bir cemaatin papazını çağrıştırmaktadır.

Yunanca versiyonu 1890 yılında Oxyrhynchus'ta bulunmuş olan *John'un Amelleri* isimli metnin, ikinci yüzyılda, Leucius Charinus isimli gnostik bir tarihçi tarafından yazıldığı

düşünülmektedir (ancak bu varsayım kesin değildir).[145] Leucius'un aziz John'un genç bir öğrencisi olduğu ve ondan İsa'nın gizli kalmış öykülerini ve sırlarını devraldığı düşünülmektedir. *John'un Amelleri* adlı metin, büyük ölçüde bu havarinin İsa'nın çarmıha gerilişinin hemen ardından Anadolu'da yaşadığı olayları anlatmaktadır ve 'Çarmıhta Dairesel Dans' isimli pasajı çok ünlüdür. Bölüm John'un (Yuhanna), Efes'te geniş bir kalabalığa hitaben yapmış olduğu söylevlerden oluşmaktadır. Kalabalığa seslenen John İsa'nın tutuklandığı gece yaşanan olayları anlatmaktadır. Resmi İncillerde İsa'nın o gece Gethsemane Bahçeleri'nde ibadet ettiği anlatılırken, John'un Amelleri'nde[146] gece İsa'nın, havarileri ile birlikte danslı bir şükran duası yaptığı anlatılmaktadır.

> Ardından bir ilahi söylemeye başladı ve şöyle dedi:
> 'Yüce Babamız hamd olsun sana!'
> Onun etrafında dönen bizler ise 'amen' diyorduk
> 'Ey Tanrı'nın Sözü Hamd Olsun Sana! Hamd Olsun Fazilete!
> 'Amen'...
> 'Oh Yüce Babamız sana minnet ederiz, ah karanlıktan azade nurumuz sana şükranlarımızı sunarız'
> 'Amen'[147]

Havarilerin her 'amen' deyişinde İsa daha coşkulu dans etmeye başlar ve onları da kendisine katılmaya çağırır:

> 'Tüm bir evrenin dansıdır bu'
> 'Amen'
> 'Dansetmeyen yaptığımızdan bihaber demektir'
> 'Amen'

Sonraki bölümlerde İlahi, aynı anda bütün ve parça, korkak ve cesur, yücelten ve yüce olduğunu söyleyen İsa'nın sıraladığı paradokslarla devam eder. İlahi güzel mistik özdeyişlerle sona erer:

'Bakanlara ışık saçan bir lambayım'
'Amen.'
Doğru anlayanı yansıtan bir aynayım
'Amen.'
Bana gelenler için bir kapıyım
'Amen.'
Sizler için açılmış bir yolum, yol arkadaşıyım
'Amen.'

İsa havarilerin ortasına geçip dansederek, dua ederek bir mesaj vermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla dansı doğru anlayan ve yürekten katılan söylenmek isteneneni de içselleştirmiş olacaktır. Bu Philip İncili'nde geçen 'gnosis'e sahip olan bundan böyle Hıristiyan değildir, o artık İsa'nın ta kendisidir'[148] sözünün bir temsili gibidir. Yine Thomas İncili'nde de İsa aynı mealde sözler söylemektedir:

Benimle aynı bardaktan içen bana dönüşecektir.
Yine ben de o insan olurum.
Ve gizli kalmış şeyler de böylece birinden diğerine geçer.'[149]

İlerleyen bölümlerde İsa 'size anlattığım gizemler bir sır olarak kalmalıdır' der, dolayısıyla gizemcilik çok daha belirgin bir hal alır. İsa yaşadığı şeyin ızdırabın gizemi olduğundan bahseder, ne ki onu izleyen havarileri süreç içinde doğallığıyla bu gizemi kazanacaktır. Bu sayede 'bilgeleşeceklerdir... ızdıraba katlanmayı öğrenin, bu sayede acı çekmeme becerisine de haiz olursunuz.'[150]

Dairesel Dans isimli bölümün ardından, Haçın Gizemleri isimli bölüme geçilir. İsa'nın çarmıha gerilişinin ardından havarileri 'ülkenin dört bir yanına dağılırlar'; John ise Zeytin Dağı'nda bir mağaraya saklanır. Burada İsa elinde nurdan yapılmış bir haçla karşısına çıkar. Haç gerçekte tüm unsurları bü-

tünleştiren söz gibidir, ona kulak verilirse tüm yüreklere dağılmış olan gizli ışık bir araya gelecek ve yaşamsallaşacaktır. Bunun dışında İsa John'a, Calvary'de çarmıha gerilen kişinin gerçekte kendisi olmadığını da söyler. Dolayısıyla Gnostik gelenekte yaygın bir inanç olan, İsa'yı sıradan bir insandan çok tanrısal bir varlık olarak gören yaklaşım burada da karşımıza çıkmaktadır. Yine İsa John'a başka konularda da bilgi vermektedir:

> 'Sana acı çektiğimi söylemişlerdir, oysa ki acı çekmedim, acı çekmediğimi söylediklerinde ise acı çekiyordum. Çarmıha asıldığımı da söylediler oysa ki asılan ben değildim. Etlerimin parça parça kopup döküldüğü de doğru değil yara bile almadım. Kanımın aktığını söylediler ancak kanım akmadı.'[151]

Başka bir Nag Hammadi metni olan *Peter Tefsiri*[152], İsa'nın çarmıha geriliş anında acı çekmediği, acıdan azade olduğu yönündeki söylentiyi son raddesine götürerek onun 'askılandığı kütüğün üstünde kahkahalar atan, mutlu'[153] bir İsa portresi çizmektedir. İsa çarmıha geriliş anıyla ilgili Peter'e de bir takım açıklamalar yapmıştır:

> 'Tahtaların üstünde kahkahalar atan kişi olarak gördüğünüz kişi, yaşayan gerçek İsa işte odur. Ellerinden, ayaklarından çivilerle çarmıha gerilmiş bir biçimde utanç ve ızdırapla kıvranan kişi ise onun fiziki suretinden başka bir şey değildir. Bir ona bakın, bir de bana bakın.'[154]

Gerçek İsa'nın sevinç içinde kahkahalar attığı, çarmıha çivilenenin ise onun fiziki sureti olduğu düşüncesinin anaakım öğretiyi temelden sarsan etkisi, Kilise pederlerini yergiler yazmaktan öte çok daha agresif müdahaleler yapmaya zorlamış olmalıdır. Ancak ana akım öğretiye aykırı olan şey elbetteki

çarmıha gerilişin gnostik yorumu değildir. Resmi Kilise öğretisi'ne aykırı olan şey bundan ziyade gnostiklerin çarmıha gerilişi (İsa'nın manevi temsilinin ve öğretisinin de yine) sarsıcı imgeler, şiirsellik ve paradoks üzerinden anlamaya ve anlatmaya çalışmalarıdır. Çarmıhtaki gülen İsa imgesi ancak gnostiklerin bu yönü göz önünde tutularak anlaşılabilir. Timothy Freke ve Peter Gandy'e göre, dünyada hem güzellikler, hem de acı ve kıyım vardır. Özgürleşmek ise yalnızca hem acıyla baş etmeyi, hem de başkasının acısıyla hem hal olmayı sağlayan gnosis (onlar bunu selim yaşam olarak tabir etmişlerdir) ile mümkündür:

> Selim bir yaşayış, herkesin acısını yüreğinde duymayı ve çevremizdeki her şeyi sevmeyi beraberinde getirir. Gnosis'in bu boyutu, son derece asil olan gülen İsa figürü ile simgeselleştirilmiştir.[155]

Judas İncili

Tüm Gnostik grupların cennet bahçesindeki yılanı selim ve bilge bir varlık olarak görmeleri, İsa'yı gülen ve dans eden bir kişilik olarak algılamaları en çok Judas İscariot'u memnun ederdi diyebiliriz. Judas Batı medeniyetinin en nefret edilen figürü olagelmiştir, ne ki Kainitler gibi bazı gnostik gruplar tarafından yüce ve kutsal bir figür olarak görülmüştür. Judas İncili'nin uzun süre kayıp olduğu düşünülmüş ve İraneus gibi Kilise pederlerinin el yazmaları bu metne dair tek bilgi kaynağı olmuştur. İraneus, Kainitler üzerine yazdığı yazılarda bu incilden de bahsetmektedir;

> 'Judas gibi bazı hain kişilikler gnosis'in gerçek mahiyetini bildikleri, kimsenin bilmediği bazı derin hakikatleri yalnızca kendilerinin anladıkları iddiası içindedirler. Oysa ki böylelerinin yerde ve gökte olanları birbirine karıştırmaktan öte bir şey yaptıkları yoktur. Yaptıkları şey en fazla Judas İncili'ndeki gibi, tarihi kendi arzu ve isteklerine göre yeniden yazmaktır.'[156]

Epiphanius Salamis isimli bir başka kilise pederi ise yazılarında, Judas'ın İsa'ya ihanet eden kişiyi bir anlamda yüceltiğini, hatta bu haini 'insanlığın selametine hizmet eden' büyük bir iş başarmış bir kişilik olarak lanse ettiğini iddia etmiştir.[157]

2004 yılında düzenlenen bir basın toplantısında, bu incilin bugün tam olarak deşifre edilmiş olmasa bile en azından bulunmuş olabileceği iddia edilmiştir. Nasıl ki Nag Hammadi Kitaplığı'nın keşfediliş sürecinde ölüm-öldürülme, kara borsa entrikaları ve kaçakçılık gibi sıra dışı pek çok olay devreye girmişse, Judas İncili de kara borsada satıldığı, akademik ihtilaflara neden olduğu ve çalındığı gibi çeşitli söylentilere konu olmuştur. Kahire'nin 120 mil güneyinde yer alan Maghagha'da 1978 yılında Tchacos Kodeksi isimli bir kodeksin bulunuşuna kadar bu söylenti ve rivayetler devam etmiştir. Nag Hammadi Kitaplığı'nın hiç biri okuma yazma bilmese de, metinlerin Kıpti dilinde yazıldığını bilen bazı köylüler tarafından antik kitap tüccarlarına satılması gibi, bu incilin keşfediliş sürecinde de benzer olaylar yaşanmıştır. Kodeks, Hana isimli Mısırlı bir tüccara satılmış ne var ki Hana bu kodekse herhangi bir alıcı bulmayı başaramamıştır. Zamanla kodeksin gerçek niteliği anlaşılmış ve Cenova'da, ABD'li bir kıptibilimci gruba satılması gündeme gelmiştir. Amerikalı akademisyen grup kodeksin fazla yıpranmadığını ve önemli bazı gnostik metinler içerdiğini görünce heyecanlanmış ancak kodeks karşılığında çok yüksek bir fiyat istenmesi nedeniyle evlerine eli boş dönmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Hana, kodeksi New York'ta bir ziynet kasasına koymuş ve kodeks burada 17 yıl boyunca beklemiştir. Kodeks nihayet 2001 yılında alıcı bulmuş hatta bu sene resmi olmasa da gayrı resmi olarak Judas İncili Yılı olarak kabul edilmiştir. Metin ziynet kasasında kaldığı on yedi yıl boyunca epey yıprandıysa da uzman bir ekibin meşakkatli çabaları sonucunda başarılı bir restorasyondan geçirilerek 2006 yılında günümüz İngilizcesine tercüme edilmiştir.[158]

Bugün Judas İncili herkesçe erişilebilir bir durumdadır. Hatta İraneus'un Judas hakkında, kendisini 'gnostik bilgi'yle donanmış biri, 'ihanetin sırrını ve bazı hakikatleri bilen' tek kişi olarak gördüğü yönündeki sözlerinin aslında biraz da iftira olduğu ortaya çıkmıştır. Bu İncil'e göre Judas on iki havari içinde İsa'nın öğretisini doğru anlayan tek kişidir:

> 'İsa da ona şöyle dedi: 'Senin nereden geldiğini biliyorum. Sen Barbelo'nun ebedi diyarından geliyorsun. Ne ki seni buraya gönderenin ismini zikretmeye yetkili değilim.'[159]

Her ne kadar metin Judas ve İsa arasındaki karşılıklı diyaloglardan oluşsa da anlatıcının devreye girdiği küçük bir bölüm de vardır, 'İsa'nın paskalyayı kutlamadan üç gün önce'[160] yaşadığı olayları anlatmaktadır. Aşai Rabbani ayini yapan havarileri gören İsa, alaycı bir şekilde gülerek onlara aslında gerçek Tanrı için değil yaratıcı Tanrı için ibadet ettiklerini söyler. Bu söze içerleyen havariler 'içlerinden İsa'ya hakaret etmeye başlarlar.'[161] Bunun üzerine Judas İsa'nın sözlerinden kalkarak kendi 'barbelosu'nu oluşturma yoluna gider, İsa'nın onunla özel olarak paylaştığı 'Gizem Krallığı' isimli bölümü bu kapsamda ayrı bir değerlendirmeye tabii tutar.

Ertesi gün tüm havariler aynı rüyayı gördüklerini söyleyerek İsa'nın karşısına çıkarlar; Kudüs Tapınağı'nda geçen rüyada rahip, havarilere sahte dindarlıklarının bir diyeti olarak adak taşının etrafına toplanıp tanrıya karılarını ve çocuklarını feda etmeleri gerektiğini söyler. Bu o sıralar yeni yeni kurumlaşmaya başlayan Hıristiyanlığa yönelik bir karşı-hamle olarak düşünülebilir. İsa havarilerini teskin etmek için 'her birinizin kendi yıldızı vardır' der, burada büyük olasılıkla 'kişi eğer iyi ve doğru yaşarsa öldüğünde kendisi için ayrılmış olan yıldıza geri dönecektir' diyen Platon'dan esinlenmiştir.[162]

Havariler içinde bu rüyayı görmeyen tek kişi Judas'dır. İsa'ya, görüşleri yüzünden diğer havarilerin kendisine cephe aldığını söyler ve arkhonların kendisine musallat olduğunu söyleyerek ağlamaya başlar. İsa da onun tinsel olarak tüm diğer havarilerden çok daha hızlı geliştiğini söyleyerek onu teskin ve teselli etmeye çalışır. Sonrasında da ikisi arasında kozmolojik bir sohbet başlar. İsa aeonları ve melekleri yaratanın aslında gerçek Tanrı olduğunu söyler. Bu meleklerden biri olan Saklas ise insanlığı yaratmıştır. ('budala' anlamına gelen Saklas, Ialdabaoth'un bir diğer karşılığı olarak düşünülebilir.) İnsanlığın kaderi ve akıbetine dair endişeleri olan Judas, İsa'ya bu konuda da sorular sorar. İsa da ona endişelenmemesini, Saklas ve arkhonlarının kendilerine tanınan mühleti doldurduklarında yok olup gideceklerini söyler.[163]

Judas bu durum karşısında gerçek bir dindarın ne yapması, nasıl yaşaması gerektiğini sorar. İsa da bunun üzerine yazgıya dair açıklamalarına devam eder. İsa'ya göre adaklarını Saklas için yapanlar -Saklas'ın burada anaakım hıristiyanlığı temsil ettiği düşünülebilir- kendilerinden çok daha ileri bir düzeyde olan Judas'tan daha aşağı bir mertebededir, onlar adaklarını 'benim suretim olan adam için yapmaktadırlar' der.[164] Başka bir deyişle üstü kapalı bir biçimde İsa, Judas'tan sırrını ifşa etmesini ister. Bunu yapmalıdır, çünkü İsa ölümcül bedeninden, 'sureti olan adam'dan ancak bu şekilde kurtulabilir. İsa bu sözler karşısında şaşıran Judas'ı 'yolculara rehber olan o parlak yıldız senin yıldızındır' diyerek teskin etmeye çalışır. Ardından da Judas'ın etrafında nurlu bir bulut halesi oluşur, ki bu da aslında aynı incile göre Judas'ın tinsel anlamda diğer havarilerden çok daha yüksek bir mertebede olduğunun göstergesidir.

İncil Judas'ın, İsa'nın kendisinden istemiş olduğu şeyi yapmasıyla sona erer: İsa'yı dönemin ruhban konseyine ihbar eder. Hikayenin geçtiği yer ise, Resmi İncillerin iddia ettiği gi-

bi Gethsemane Bahçesi değil, Hıristiyan yazında Son Akşam Yemeği olarak bilinen yemeğin yendiği oda olmalıdır.[165] Başpapazlar İsa'yı tutuklamalarının karışıklığa yol açacağını, yine dışarıda toplanan kalabalığın da onu peygamber kabul edebileceğini de düşünerek kaygılanmışlar ve bir süre kararsızlık içinde düşünmüşlerdir. İncilin son bölümleri ise Bresson filmlerinde yoğun işlenen dindarlık kavramını anıştırmaktadır:

> Judas'a dönerek şöyle derler (başpapazlar): 'Burada ne yapıyorsun? Sen de İsa'nın müriti değil misin?'
> Judas onların sorduğu bütün sorulara cevap verdi ve onu başpapazlara teslim etti.[166]

Ne çarmıha gerilme, ne de Judas'ın intiharı incilde anlatılmamaktadır. Bu anlamda Judas'ın önceki bölümlerde anlattığı rüyasında olduğu gibi diğer havariler Judas'ın ölümünü istemiş olabilirler. Önderine ihanet etmiş olmanın vicdan azabını taşıyamadığı için intihar etmiş olması da yine olasılıklardan biridir. Yine de bu metin, onun son isteğini yerine getirmiş olan Judas'ın İsa'nın en güvenilir ve en sadık havarisi olduğunu düşündürmektedir.

İznik Konsülü ve Athanasius'un Kitabı

Judas İncili'nin yazıldığı dönem olan ikinci yüzyıl sonları, aynı zamanda ana akım Hıristiyanlık ile Gnostisizm arasındaki ayrım çizgilerinin belirginleşmeye başladığı bir dönemdi. Ana akım Hıristiyanlığın yerleşikleşmesi çok ağır ve sancılı bir süreç sonunda mümkün olabildi hatta uzun bir dönem boyunca gnostik unsurlarla anakım öğeleri birbirinden ayırt etmek çok da kolay olmadı. Valentianus gibi pek çok gnostik kendini en yalın biçimiyle Hıristiyan olarak tanımlıyor ve savundukları inançların İraneus gibi başrahipleri neden bu denli rahatsız ettiğini anlayamıyorlardı. Hatta bir dönem Gnostisizm'le ana akım Gıristiyanlık arasındaki ayrımlar o derece belirsizleşti ki bazı Kilise pederleri Gnostisizm'e çok yakın görüşler ifade eder oldular. Clement Alexandria ve Origen belki de en dikkat çekici örneklerdi. Clement yazılarında sahte *gnosis* ve gerçek *gnosis* olmak üzere iki tür gnosis olduğunu iddia ediyor ve yalnızca tanrıyla bütünleşmiş bir yaşam süren kişilerin gnostik olabileceğini öne sürüyordu:

Gnostik yaşam dediğimiz şey efendimizin söz ve amellerinin temsil ettiği gelenekten başka bir şey değildir.[167]

Bilginin inanca üstünlüğünden söz eden Origen'e göre, ezeli ve ebedi bir varlık olarak ruh maddeden çok önce ortaya çıkmıştır, ne var ki maddi evrene düşerek burada hapsolmuştur ancak her ruh bir gün ait olduğu yere yani tanrının öz varlığına geri dönecektir. Bu ve benzeri görüşler dönemin koşullarında aykırı görülse de Origen sapkın olarak görüldüğü yaşlılık dönemlerine kadar görevinde kalmaya başarmıştır.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu içinde de yasallaşmasının ardından (M.S 313) anaakımın önde gelen savunucuları –İraneus, Hippolytus ve Tertullianus gibi kişiliklerin takipçileri– çok kısa sürede dinlerini İmparatorluğun 'kabul edilebilir' gördüğü çizgiye çekmişlerdir. Öğretiye dair konularda uzlaştırılamayan pek çok çatışma yaşandığından Hıristiyanlığı mezhepler üstü bir kurumsallığa taşımaya yönelik girişimler daha önce de söz konusu olmuştu. Toplantılarda ciddi tartışmaların yapıldığı da bilinmektedir. Örneğin Arian mezhebinin, Oğul İsa ve Baba Tanrı'yı birbirinden farkı iki bütünlük olarak görmesine karşın İsa ile Tanrı'yı kıyaslayarak İsa'yı Tanrıdan daha aşağı bir seviyede görmesi pek çok kişi tarafından çelişik ve tutarsız bulunmuştur.

325 yılında İmparator Konstantin sorunu çözmek için İznik'te bir konseyin toplanmasına karar vermiştir. 20 Mayıs 325 tarihinde başlayan konseyde üç yüz kadar Kilise papazı, Paskalya'nın tarihi gibi basit konulardan İsa'nın öz doğası gibi kompleks konulara kadar pek çok konuda fikir alışverişine girmiştir. Ancak tüm bu konular içinde en çok konuşulan başlık herhalde Arianizm'dir. Anaakım ve diğer mezhepler arasındaki kırmızı çizgileri belirlemek ve İsa'nın tanrısal doğası üzerine kurumsallaşacak bir yaklaşım geliştirmek için 19 Haziran'da İznik Amentüsü adıyla bilinen bir metin üzerinde uzlaşıldı. Aslında metin herhangi bir uzlaşıma dayanmıyordu,

niyet de zaten uzlaşmaktan ziyade anaakımca benimsenen merkezi ilke ve tutumlara belli bir çerçeve kazandırmaktı. Metin; 'Tanrı, babamız... yerlerin ve göklerin yaratıcısı'; 'İsa tanrının ilk ve tek oğludur... tanrı tarafından vücuda getirilmiş ebedi bir varlıktır, o tanrının tohumu değil, bizzat Tanrının bir parçasıdır.'; 'onu Bakire Meryem doğurmuştur, hepimiz adına kendini feda ederek çarmıha gerildi, ızdırap çekerek öldü ve defnedildi. üçüncü gün ise kutsal kitapların önceden haber verdiği gibi dirildi' gibi ifadeler içeriyordu. Bu zamana kadar İsa'nın izinden gidenler bundan böyle yalnızca 'papalık makamının sahibi mukaddes Katolik Kilise'sini[168] izlemeliydiler. İsa'nın konumu ve tanrısallığına ilişkin kilit bir gündem olan 'İsa Tanrı ile bütündür, onun bir parçasıdır' savı üzerinde uzlaşma sağlanamadığından oylama yapılmıştır. Oylama sonucunda kaybeden Arian mezhebi bu tarihten itibaren 'sapkın' mezheplerden biri olarak görülmüştür. Kilise aslında dışarıya en açık biçimiyle şu mesajı vermeye çalışmıştır: selamete ulaşmak isteyen insanın tek bir seçeneği vardır, o da Katolik Kilisesi'ni izlemektir.

Anaakımın kurumlaşması deyiş yerindeyse oldu bittiye getirilerek yaşama geçirilmeye çalışılsa da sistemin yerleştirilmesi epey sancılı, uzun bir sürecin sonunda mümkün oldu. Kendisi de bir Arianizm karşıtı olan İskenderiye Piskoposu 367 yılında, Paskalya vesilesiyle gayri meşru saydığı Yeni Ahit örneklerini yayınladı, ki bunlar bugün dahi yaygın olarak bilinen, okunan Yeni Ahit kitaplarıydı. Athanasius'un otuz dokuzuncu bayram pusulasında sözü geçen İnciller sapkın sayılmış, 'dört meşru İncil haricindeki İncillerin antikiteye ve azizlere dayandığı'[169] öne sürülmüştür. Kısa bir süre sonra da kitap yakmalar çok yaygın ve olağan bir hale gelmiş ve bunun en acı sonucu İskenderiye kütüphanesinin yakılması olmuştur.[170]

Athanasius'un Pusulası'nda sözü geçen İncillerden bazıları-

nın Kıpti dilindeki kopyaları Nag Hammadi Kitaplığı'nın keşfedildiği yere çok yakın bir kasaba olan St. Pachomius'daki bir manastırda bulunmuştur. Bu metinlerin tümünün manastır orijinli olup olmadıklarını bilinmemektedir ancak metinlerin manastır içindeki gnostik unsurlar tarafından kopya edilip manastır kitaplığına kazandırılmış olması güçlü bir olasılıktır. Nag Hammadi Külliyatı'ndaki on üç kodeksin de yine bu manastırın mührünü taşıdığı, gelecek kuşaklara kalması için Jabal Al-Tarif tepesinin dibinde açılan çukurlarda saklandığı düşünülmektedir. Kuşkusuz bu çözüm Athanasius'un baskı politikası nedeniyle düşünülmüştür. Bazı metinler kopyası çıkarıldıktan sonra hemen gömülmüş olmalıdırlar. Örneğin Mısır İncili, kitabın dağ yamacına gömüldüğüne dair bir referansla sona ermektedir:

> Bu kitabı yazan Büyük Seth'di... Yüce efendimizin, ona aşkla bakanların, görünmez ve yüce sonsuz ruhun, onun tek oğlunun, sonsuz nurun, sonsuzluğu kaplayan Pleroma'nın ve yüce Sophia'nın; kutsiyetlerinin ve faziletlerinin yüzyıllar sonra bile bilinmesi için yazdıktan sonra onu Chraxio Dağı'nın eteklerine gömdü.[171]

Gnostisizmin Mirası ve Etki Alanı

Nag Hammadi Kitaplığı büyük ölçüde gömütlere saklanmış olsa da Gnostik topluluklar ve hareketler geniş bir coğrafya boyunca etkinliklerini sürdürüyorlardı. Bu topluluklar içinde belki de en dikkat çekici olanı Maniheizm mezhebiydi.

Kilise'ye göre Maniheistler, Marcionizm'den bile kötü olan en sapkın gruptu. Ancak Aziz Augustine'in dokuz yıl kadar bu mezhebin bir dinleyicisi olmasından da anlaşılabilceği gibi batıda geniş bir kitleselliğe de sahipti. Augustine, Aziz Ambrose'un vaazını dinlerken Milano Bahçelerinde kendisine görünen bir epifaninin (tanrının tezahür etmesi çn) etkisiyle din değiştirerek tekrar Hıristiyanlığa dönmüş, ardından da Maniheizm'i eleştirinin de ötesinde yeren Maniheizm ve Sapkınlık isimli kitabı yazmıştır. Bu kitap uzunca bir dönem, sapkınlığa dair konularda ve sapkın olduğundan şüphenilen kişilerin teşhis edilmesinde kilise tarafından referans alınan bir metin olmuştur. Augustine'e göre Maniheist inanç temelde İncil hakikatlerinin çarpık ve yoz bir ifadesinden başka bir şey değildir,

rahipleri de yine dolandırıcı ve fırsatçı kişiliklerdir.

Augustine gibi cüretkar ve etkili düşmanlar kazanması ile birlikte Maniheizm yavaş yavaş yeraltına çekilmek zorunda kaldı. 372 gibi çok erken bir tarihte dahi Maniheistler'in bir araya gelip toplantı yapmaları yasaklanmıştı, çok geçmeden Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline getiren İmparator I. Theodosius, Maniheistler aleyhine kanunlar çıkardı (M.S 379). Beşinci ve altıncı yüzyıllar boyunca Roma İmparatorluğu Maniheistler'i ortadan kaldırmak için yoğun çaba harcadı, yine Bizans İmparatorluğu'nda da aynı türden bir kıyım politikası yaşama geçirilmeye çalışılıyordu. Bizans İmparatoru Büyük Justinian tahta geçtikten kısa bir sonra Maniheistler'e idam cezası verilmesine hükmetti ve o dönemde ışığın dinine inananlar yakılarak öldürüldü. Justinian'ın katliam politikası epey etkili olmuş olmalıdır ki, ölüm yılı olan 565 yılında bölgesinde tek bir Maniheist kalmamıştır. Anlaşılan o ki Kilise bu konuda çok tavizsiz ve katıdır. [172]

Maniheizm mezhebi Avrupa'dan bütünüyle silinmiş olsa da, Maniheizm, Maniheist sözcükleri, politik düşmanları, sapkınlığı ve felsefi dilde ikiciliği (düaizm) anlatmak için kullanılmaya devam etmiştir.[173] Pek çok Maniheist, katliamdan kaçabilmek için doğu ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır ki bu durum dinin Asya, Tibet ve Çin'e yayılmasını da sağlayacaktır. 843 yılında Tan'g China bölgesinde kitlesel katliamla yüzyüze gelinmişse de Asya'nın pek çok bölgesinde Maniheizm gelişme olanağı bulmuştur. Örneğin Uygur İmparatoru Maniheizm'i resmi din ilan etmiş, on üçüncü yüzyıldaki Moğol istilasına kadar da bu durum böyle devam etmiştir. Yine Marco Polo'nun, olası bir katliamdan korunabilmek için onyedinci yüzyıla kadar Çin'in Fukien kırsalında yaşayan Maniheistler'e dair izlenimlerini seyahatnamesinde yazdığı bilinmektedir. [174]

Kilise'nin Maniheistler'in neredeyse tamamını katletmesine

karşın, Maniheizm Avrupa'da ortaçağın sonlarına doğru tekrar ortaya çıkmıştır. Resmi Kilise ve iktidarlar tehdit olarak gördükleri bu durumu 'büyük sapkınlık' olarak isimlendirmişlerdir.

Büyük Sapkınlık

Avrupa'nın karanlık çağları yaşadığı dönemde kalan Gnostik topluluklar yeraltına çekilmişlerdir. Massalianizm ve Paulikanizm[175] gibi mezheplerin mirası zamanla Kilise'nin 'büyük sapkınlık' olarak tanımladığı durumun, Marcionizm'den beri gördüğü en büyük tehdidin gelişmesine neden olmuştur: Bogomiller ve Katharlar. Temelde özdeş sayılabilecek kadar benzeştiklerinden dolayı bu iki topluluğu tek bir başlık altında, tek bir fenomen olarak incelememiz daha doğru olacaktır.

Bogomiller onuncu yüzyılın başında bugün Bulgaristan olarak bildiğimiz bölgede ortaya çıkmışlardır. Tarih kayıtlarına ilk kez, Bulgaristan Çarı Peter'in ortaya çıkan yeni sapkın bir eğilime karşı İstanbul Baş Piskoposu Theophylact Lecapenus'tan yardım istemesiyle girmişlerdir. Katedralden çok evde vakit geçiren tembel biri olarak tanınmasına karşın Theophylact Bogomiller'i, Maniheizm'le Paulikanizm'in bileşimi olan yeni sapkın bir mezhep ilan etmiş, bunu tüm Bizans coğrafyasına duyurmuştur. Ne var ki başına gelen çok ciddi bir kaza

Peter'e daha fazla yardımcı olmasına engel olmuş ve oluşan boşlukta bu düalist inanç iktidarlara kaygı verecek ölçüde yayılmıştır. O kadar ki Bulgar Rahip Kosmas, bu dönemde, sadece Bogomilleri teşhis etmeye ve karalamaya yönelik olan '*Sapkınlar ve Sapkınlık üzerine Söylev*' isimli bir metin kaleme almak zotunda kalmıştır. (972)

Kosmas bu mezhebin Bogomil isimli bir rahip tarafından kurulduğunu söylüyor olsa da bu ismin onun gerçek ismi olup olmadığı ve ne anlama geldiği bilinmemektedir. Kimileri bu sözün 'Hak Dostu' anlamına geldiğini söylerken, kimileri de 'tanrıya yakaran kişi' ve 'tanrının merhametine layık olan kişi' anlamlarına geldiğini öne sürmüştür. Kosmas'a göre bu topluluk Kilise ayinlerini, Eski Ahit'i reddetmekte ve ibadet olarak da yalnızca Hz. İsa'nın ibadetlerini izlemektedir. Yine haçın İsa'ya yapılan işkenceleri temsil ettiğini düşündüklerinden ikonalara ve kutsal emanetlere çok fazla itibar etmemektedir. Onlara göre Kilise görünür dünyanın yaratıcısı ve İsa'nın kardeşi olan Şeytan'la ittifak eden bir kurumdur. Et, şarap ve evlilikten kaçınan Bogomiller son derece çilekeş ve münzevi bir inanç pratiğine sahiptirler.

Kendilerinden önceki Gnostik akımlar gibi Bogomiller de ılımlı da olsa belli bir düalizmi izlemişler ve ataları olan önceki Gnostikler gibi kutsal metinleri kendi bakış açılarına göre yorumlamayı seçmişlerdir. Aslında kutsal kitapları iyi bilmedikleri söylenemez, hemen tüm kutsal metinleri iyi bilmektedirler, zaten Kosmas'ı şaşırtan şey de onların din bilgisinden çok kutsal malzemeyi yorumlayış tarzıdır. Örneğin onlara göre Müsrif Oğulun Meseli (Luka İncili 15.11-32) adlı bölümde sürekli evde oturan büyük oğul İsa iken, küçük oğul Şeytan'dır. Yine Bogomillerin doketik olduğu, yani İsa'nın bedensel varlığını yalnızca bir görünüş, bir suret olarak gördükleri ve çarmıhtaki İsa'nın görünüşte acı çekmesine rağmen gerçekte acı çekmediğine inandıkları bilinmektedir. Bu Nag Hanıma-

di Metinlerindeki 'Gülen ve Danseden İsa' figürünü çağrıştırmaktadır.

Bogomil Topluluğu, Ermişler ve Müminler olmak üzere iki zümreye ayrılmaktadır ki bu Maniheizm'deki Dinleyici/İnanan ayrımına çok yakın bir ayrımdır. (Bogomiller'de müminlerin de altında dinleyici ismiyle anılan bir başka grup da olmasına karşın iki topluluğun ana ayrım çizgileri itibariyle benzeştiği söylenebilir.) Keşiş Konstantinopolis'li Euthymios'un anlatımlarına göre, bir Bogomil Dinleyicisi kafasının üzerinde İncil tutar bir pozisyonda vaftiz edilerek Mümin mertebesine geçer. Mümin mertebesinden ermiş mertebesine geçiş ise kişinin içsel öğretilerle, münzevi/çilekeş pratiklerle içli dışlı olduğu iki yıllık (bazen daha fazla) bir dönemin sonunda mümkün olabilen çok daha uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Geçiş seremonisi olarak da Dinleyicilikten Mümimliğe geçerken yapılan vaftiz törenine benzer biçimde kişi vaftiz edilir. Bu törenin adı ise avutmak anlamına gelen consolamentum ya da vaftizdir. Euthymios tüm bu törenleri 'bütünüyle sapkın ve kötücül' ve 'şeytana ve şeytanın gizli işlerine hizmet eden bir takım çirkin ibadetler'[176] olarak görse de Bogomiller kendilerini gerçek Hıristiyanlığın varisleri olarak görüyorlardı. İsa ve havarilerini model alan Bogomiller bir lider/on iki mürit modelinde örgütlenmişlerdir ve kilisenin rüşvetçiliğine, çarpıtılmış öğretilerine karşı bir tepki olarak da fakir ve sade bir yaşam sürmüşlerdir.

Tüm bunların ötesinde Euthymios'u endişelendiren şey Bogomiller'in kendini güçlü bir karşı-kilise olarak örgütleyebilmiş olması ve 'şeytanın sözünü' etkin ve hızlı bir biçimde yaymasıdır. Bogomiller'in nerede ve ne zaman ortaya çıktıkları hâlâ tartışmalı bir konudur ancak kesin olan bir şey varsa o da en azından Çar Peter'in zamanından beri kendi öz öğretisine sahip olan, ayrı bir topluluk olarak yaşadığıdır. Temelde Paulikanizm'den mi, Maniheizm'den mi yoksa Zerdüştçülük'ten

mi etkilendikleri tartışmalı bir konudur ancak misyonerlerinin son derece aktif oldukları, kıta Avrupası'nın büyük bir bölümünü dolaştıkları bilinmektedir. Öyle ki bu misyonerler Rhineland 'da (kuzey İtalya'da bir bölge), Fransa'nın bazı bölgelerinde ve bazı küçük ülkelerde o dönemde önemli sayıda mürit kazanmışlardır.

Aslında kıta Avrupası'nda dinsel sapkınlığın en popüler ifadesi Yunanca'da 'arınmış' demek olan *katharos* sözcüğünden gelen ismiyle Katharizm ya da Katharcılık olmuştur.[177] Katharlar ilk defa 1143 yılında Köln'de tanınmaları ile birlikte tarih kayıtlarına da girmişlerdir. Kathar Kilisenin kendi içinde üç ayrı alt gruba ayrılıyor olması (Dinleyenler, Seçilmişler, İnananlar) bu mezhep üzerindeki Maniheizm'in ve Bogomiller'in doğrudan etkisini göstermektedir. Vaftizi Begomiller'e benzer bir tarzda uygulayan Katharlar evlenmeyi yasak saymışlardır. Yine bu mezhep de kısa süre içinde Avrupa'nın pek çok bölgesinde yandaş kazanmış ve Kathar Papazları 'ilk şehitlerin verildiği günden beri varolduklarını'[178] iddia etmeye başlamışlardır [1143]. Köln'deki Kathar topluluk sonrasında tekrar Resmi Kilise'ye bağlanmıştır. İçlerinden yalnızca iki kişi direnmiş ve yakılarak öldürülmüşlerdir.

Katharlar ya da İyi Hıristiyanlar, Bogomiller'de varolan pek çok inanç ve ritüeli devralmışlardır. Yine düalist karakterli olan Kathar inancına göre şeytanın bir yaratısı olan maddi dünya kötücüldür. Gerçek tanrı insan varoluşunun kasvetli karanlığının üzerinde, sonsuz nurun evreninde yaşar. Hem Bogomiller, hem de Katharlar Resmi Kilise'yi şeytanın mabedi olarak gördüklerinden Resmi Kilise'yi ve Resmi Kilise'nin benimsediği ibadetleri reddetmişlerdir. Katharlar'ın tek ibadeti bir tür vaftiz olarak da görülebilecek consolamentum'dur (avuntu). Bu ritüelde ölüm döşeğindeki kişi deyiş yerindeyse kutsanır, takdis edilir. Yine her iki kilisenin de benimsediği tek dua, Hz.İsa'nın duasıdır, 'en üstün manevi besin' olarak

gördükleri bu tinsel besin her gün alınmalıdır. Hem Katharlar, hem de Bogomiller Eski Ahit'i -ve yine Eski Ahit'in tanrısını- şeytani saydıklarından[179] reddetmektedirler. Yine her iki hareket de şeytanın mabedi olarak gördükleri her iki resmi kiliseyi -doğudaki Ortodoks Kilisesi, Batıdaki Katolik Kilisesi- tümden reddetmişlerdir. Kiliseye bağlı yapılar (kiliseler, katedraller vs...) da diğer yapılardan farksız, özel bir kutsallığı olmayan yapılar olarak görümüş, ibadet ve ayinler içinse topluluğa bağlı kişilerin evleri, geniş ambarlar ya da tarlalar tercih edilmiştir. Haç ise her iki mezhepçe İsa'nın azabıyla özdeşleştirildiğinden kutsal kabul edilmez. Şarap ve Ekmek Ayini'ne alegorik yaklaşan Katharlar, İsa'nın doğası, mucizeleri ve dirilişi noktasında da İsa'yı insanüstü sayan doketik çizgiyi benimsemektedirler. Her iki mezhep de yine evliliği yüksek ruhları çocuk yapma vesilesiyle maddi dünya bayağılığına çekebilecek ahlaksız bir ilişki biçimi olarak görmektedir. Bogomiller'in kadını erkeğe eşit saydığı yönünde çok az bulgu varken, Katharizm'in kadına bu inancın her aşamasına katılma imkanı verdiği bilinmektedir.

Kathar Kilisesi'nin organizasyon modeli de yine Bogomil mezhebine benzemektedir. Topluluk üç alt gruba bölünmüştür: Dinleyiciler, İnananlar ve Ermişler. Dinleyiciler İsa'nın öğretilerini dinlemeye ve içselleştirmeye adanmış kişilerdir. Dinleyiciler eğer inanan konumuna geçmek isterlerse, resmen Kathar Kilisesi'nin üyesi olmalarını sağlayan convenanza isimli bir törene katılırlar. İnananlar hareketin çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Çoğunlukla da şehir ya da kasabalarda yaşayan sıradan insanlar görünümündedirler. Manastırda münzevi bir hayat yaşamadıkları gibi et, şarap ve evlilikten uzak kalmak zorunda değillerdir, ancak maddi dünya ile fazla içli dışlı oldukları da söylenemez. Katharcılık, müritlerine dünyada olmayı ama onun bir parçası olmamayı telkin eder, üyeler temel İncil öğretilerini izlemeye, başkalarını sevmeye, inanç ve

imanla dolu bir hayat yaşamaya ve sürekli tanrıyı aramaya teşvik edilirler. Ne ki düalist öğreti tüm ayrıntılarıyla paylaşılmaz, bu daha çok ermişlere özgü bir alan olarak görülmektedir. Ağırbaşlı yaşayışlarıyla dikkat çeken Ermişler, bir anlamda Katharlar'ın ruhban sınıfına karşılık gelmektedirler. Hem Bogomiller'de, hem de Katharlar'da son derece saygı ve itibar gören ermişlerin, kutsal ruhun cisimleşmiş bir sureti, canlı birer kilise olduklarına inanılmaktadır. Dindar bir Kathar, ermiş mertebesindeki bir kişiyi neredeyse canlı bir ikona gibi görmektedir.[180]

Katharcılığın hızla yayılması ve kitleselliği karşısında paniğe kapılan Kilise bu mezheple uzlaşma yoluna gider. Bu kapsamda 1204 -1206 yılları arasında Languedoc şehrinde halka açık bir dizi münazara yapılır. Tartışma ve müzakerelerde Katharlar açık biçimde üstün konumdadırlar. Katharlar'ın kitlesel desteğini, doktrinsel yetkinliğini (bu tartışmalar sırasında Kilise, o bölgedeki din görevlilerinin Katharlar karşısında ne kadar zayıf kaldığının farkına varmıştır) ve Languedoc aristokrasisinin politik desteğini gören Kilise, Katharlar'ı tasfiye etmenin küçük çaplı bir haçlı seferini gerektirdiğine kanaat getirir. Kısa bir süre sonra da haçlı seferi kadar geniş kapsamlı olmasa da bir din savaşı yaşanır.

1209 yılında da Albigen Seferi olarak anılan, gerçekte ise Kilise'nin işlediği bir insanlık suçu olan kitlesel bir katliam yaşanmıştır. Yaşanan barbarlık ve zulüm sadece günümüz insanı için değil, ortaçağın ölçütleri ile bakıldığında dahi dönemin en fanatik kilise savunucuları için bile dehşet verici düzeylerdedir. Yaşanan barbarlıkta Papalığın olduğu kadar, seferin piskopat komutanı Simon de Montfort'un da sorumluluk payı vardır. Tüm bir kasabanın ateşe verildiği, kılıçtan geçirildiği dehşet verici gaddarlıklar bu dönemde olağanlaşmıştır. De Monfort'un ölümüyle olaylar biraz durulmuşsa da, Languedoc siyasetinin Fransa Krallığı'na bu tarihten itibaren egemen ol-

duğu söylenebilir. Yerli aristokrasinin, güçlü kuzey orduları karşısında en ufak bir tutunma şansının olmadığını görmesiyle birlikte, 1229 yılında Güney bölgesi tam anlamıyla teslim alınır. 1230 yılında Katharlar'ı tümüyle yok etmek amacıyla Engizisyon mahkemelerinin kurulmasının ardından Katharlar Pirene dağlarına, kale duvarlarının ardına çekilirler. Montsegur'daki en büyük ve en iyi korunan Kathar kalesinin 1244 yılında düşmesiyle birlikte 255 Ermiş kazıklara oturtularak yakılırlar.. 1244 yılına kadar Avrupa'da etkili olan Katharcılığın bu tarihten itibaren giderek etkinliğini yitirdiği söylenebilir. Yine de bu inancın 1320'li yıllara kadar İtalya'nın bazı bölgelerinde (çoğunlukla yeraltında) varolmaya devam ettiği bilinmektedir.

Gnosis'ten çok gnosis üzerinden yaşanan consolamentum (avuntu, teselli ç.n) üzerinde durduğundan Katharcılığın tam anlamıyla gnostik bir akım olduğu söylenemez. Bu akıma göre kişiyi selamete götürecek olan gnosis değil, avuntudur. Çünkü ancak gnosis'e ulaşan kişi bu dünyanın şeytanın yaratısı olduğunu ve bu dünyaya ait olmadığının farkına varabilir, bu kavrayışa ulaşamadan da zaten avunmak gerekli/mümkün değildir. Katharcılığın ilk çağların gnostisizmiyle çok fazla ortak noktası vardır, bu anlamda yaşanan kırım ve katliamı doğru kavramak Gnostisizm'le, kurumsal dinler arasındaki yerleşikleşmiş ayrım çizgilerini anlamak açısından önemlidir.

Gnostik Rönesans

Katharcılığın tasfiyesi ile Gnostisizm sona ermemiştir. Türkler'in İstanbul'u almasıyla birlikte küllerinden yeniden doğduğu bile söylenebilir. Yaşanan işgalle birlikte çok sayıda bilgin ve rahip Kıta Avrupası'na özellikle de İtalya'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Yanlarında o zamana kadar Batı'da bilinmeyen pek çok önemli el yazmasını da götürmüşlerdir. Bu önemli metinler arasında *Corpus Hermeticum* da vardır. Kitap, Papalığın önemli finansörlerinden biri olmasının yanı sıra, o sıralar Avrupa'ya yeni yeni giren, yeni bilgilere son derece meraklı bir koleksiyoner olan Cosimo de Medici'nin ilgisini çeker. Medici o sıralar Platon'un yapıtlarını çeviren ünlü bilgin Marsilio'ya, tüm çalışmalarını bırakıp yalnızca kitabı çevirmesi için yüklü miktarda para teklif eder. Böyle cazip bir teklife hayır diyemeyen Marsilio süreç içinde çok sayıda hermetik metni İtalyanca'ya kazandırır.

Gnostik metinlerin etkisini yine de çok fazla abartmamak gerekir. Rönesans'ın doğduğu şehir olan Floransa'da, o dö-

nemde küçük çaplı bir devrim yaşanmaktadır. Bilindiği gibi Rönesans felsefesi, yaşamı ve insanı, ruhu kıstıran bir hapishane olarak görmekten ziyade onu onurlandıran bir yaklaşım içindedir. İnsan doğası düalist karakterlidir, bilinçli seçimlerle işlenirse insan doğası tanrısallığın gelişip serpildiği bir vahaya da dönüşebilir, yine içindeki tanrısal nuru atıl bırakması durumunda insan bütünüyle körelebilir de. Çevirisini Ficino'nun yapmış olduğu *Poimandres* isimli bir metin okuyucularına şöyle seslenmektedir:

> ...daha ne bekliyorsun? Herşeye sahip olduğun halde hak edenlere rehberlik etmekte neden bu kadar tutuksun? Unutma insanlık senin rehberliğin sayesinde tanrının bir lütfu olan selamete kavuşabilir.[181]

İnsanlığın yenileşmesine duyulan tutku ve bunun olabilirliğine dair kararlı bir iyimserlik bu döneme hakim olan ruh halidir denilebilir. Bu ruh hali, Pica Della Mirandola tarafından yazılmış olan *İnsanın Yüceliğine Dair Söylev* isimli eser başta olmak üzere güçlü gnostik etkiler altında yazılmış pek çok eserin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Rönesans hümanizminin Mozart'ı olarak da görülebilecek Pica genç ve parlak bir bilgindir, ömrü kısa olmasına rağmen son derece sarsıntılı ve hareketli bir hayat yaşamıştır. Yine Ficino'yu tanıdığı Cosimo de Medici'nin himayesinde çalıştığı da bilinmektedir. 900 küçük tez ve argümandan oluşan başyapıtı; aralarında yeni platoncuların, gnostiklerin, kabalacıların ve Aristoteles gibi felsefecilerin de bulunduğu Avrupalı bilginlerin olumlu birikimlerinin bir özeti niteliğindedir. Eserin başlığında geçen *Söylev* ise bu tezlere ek olarak yazılmış olan bir giriş metnidir. Söz konusu *Söylev* ile kitaptaki tezler arasındaki bütünlüğünü sağlayan şey ise gnostik espridir:

> Yeterince yüksek ve yüce bir mertebedeysek şayet buradan baktığımızda her şeyin sonsuz ahengin bir parçası olduğunu görebiliriz. Tüm bu şeylerin, içlerindeki tanrısal güçten gelen özgün bir güzelliğe sahip olduğunu anladığımızda ise bir daha eski halimize dönmemiz mümkün olmaz. Artık bizi yaratmış olan Varlığa dönüşür, onunla bütünleşiriz. Zerdüşt'ün de belirttiği gibi onu bilenler, kendi içlerinde her şeyin bilgisini yani o sonsuz ahengin bir suretini taşıdıklarından, her şeyi kavramaya müktedirdirler. Bu bilgiye sahip olmak demek Apollo'nun mutluluğuna sahip olmak demektir. Cebrail'in 'tanrının gücü' dediği şeyi tüm ağırlığı ile taşımaya muktedir olduğumuzda ise sonu gelmez bir manevi zenginliğe ulaşırız. Doğanın mucizelerini derinlemesine kavrar, baktığımız her yerde Tanrı'nın kudretini ve yüceliğini görürüz.[182]

Görülebileceği gibi Pico ve ardından gelen Rönesans aydınları insanı bir mucize olarak görmüş ve bu anlamda da onun tanrı olma potansiyeli taşıdığına inanmışlardır.

Gnostisizm ile büyü arasında, (ilk Gnostik olmasının yanı sıra bir büyücü olarak da tanınan) Büyücü Simon'un yaşadığı çağlara dek uzanan köklü bir ilişki vardır. Yaşadığı dönemde sayısız düşmanı olan Simon'un bir şarlatan olduğu ve 'şeytanın elçiliğini'[183] yaptığı düşünülmüştür. Ancak bu resmi kilisenin, hangi saikle yapılırsa yapılsın her koşulda büyüyü kötücül ve 'kara büyü' olarak gören derinliksiz kavrayışıyla ilişkilidir. Kimi zaman bireysel amaçlar uğruna bencilce kullanılabilme ihtimali olan tehlikeli bir güç olmasına karşın büyünün temelde olumsuz, kötücül bir niteliği yoktur. Örneğin büyüyü arkhonları baskılamak ve aeon güçlerini yardıma çağırmak için kullanan Simon büyüyü tinsel bir pratik olarak görmüş olmalıdır. Stuart Holroyd'un da belirttiği gibi 'büyü iktidarla derinden ilişkili bir olgudur, yine iktidar da bilgi üzerinden varlaşır'[184] Bu anlamda toplum olarak iktidarlaşmak için değil-

se bile, özgürleşmek için bilgi ve bilgilenmeyi sağlayan araçlar zorunludur, dolayısıyla büyüye dair her türlü bilgi ve pratik bu bağlamda anlamlı ve olumludur.

Büyü yapan insan ve büyü kavramları bu anlamda Rönesans'ta tekrar canlanmıştır. Platon ve Hermetic Corpus'un çevirisinden sonra Ficino; Cornelius Agrippa, Paracelcus, Giordano Bruno ve Jacop Boehme gibi dönemin önemli entelektüel figürlerinin yaptığı gibi 'doğal büyü' (ki bugün popüler kültür bu türden büyüleri 'beyaz büyü' olarak görmektedir) üzerine risaleler yazmaya girişmiştir. Büyü de dahil olmak üzere, Kilisenin boğucu prangalarından özgürleşmiş her türden bilgi dönemin aydınları için tek kurtarıcı esin kaynağı olmuştur.

Gnostik Aydınlanma

Aydınlanma dönemi olarak bilinen tarihsel dönem entelektüel özgürlüğün gelişimine sahne olmuştur. Bruno iflah olmaz bir sapkın olarak görülerek diri diri yakılmış ve yine Galileo Engizisyon tarafından çalışmasını bırakmaya zorlanmış olsa da Voltaire ve Gibbon dönemin koşullarına göre o kadar ileri yapıtlar ortaya koymuşlardır ki Bruno gibi kazığa oturtulmamış olmaları mucizedir. Roma İmparartorluğu'nun Yükselişi ve Yıkılışı adlı eserinde Gibbon 'Bulanık ancak soylu inançlara sahip olan Gnostikler Hıristiyan topluma göre fazlasıyla zengin ve bilge olmaları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmışlardır'[185] ifadesini kullanmaktadır. Gibbon'un revizyonizmi 'bir sapkınlık propagandasından çok anaakım Hıristiyanlığı ters yüz etmiş olan derinlikli bir eleştiri olarak' anlaşılmalıdır.[186] Gnostikler'e duymuş olduğu sempatiyi en açık biçimiyle yansıtmış olan Gibbon'un şeytanın avukatlığına soyunmuş olduğu da düşünülebilir ancak aynı şeyi Voltaire için söylemek mümkün değildir.

Voltaire, *Candide* isimli eserinde 'Mümkün olan en mükemmel dünyadaki her şeyi olabildiğince mükemmelleştirmek' ifadesiyle özetleyebileceğimiz Aydınlanma idealini hicvetmektedir. Hayatta çok bahtsız olduğunu düşünen Candide'in karşısına seyyah bir bilgin olan Martin çıkar ve ona kendisinin aslında bir Maniheist olduğunu söyler. Candide çok fazla düşünmeden cevap verir ve ona yeryüzünde artık bir Maniheist kalmadığını' söyler. Martin de ona dünyayı doğru anlamanın tek doğru yolunun bu olduğunu anlatmaya girişir:

> 'Şeytan dünya işleri ile çok meşguldür dolayısıyla benim de içime girmiş olabilir. Ben tanrının dünyayı şeytana ya da onun gibi kötücül bir yaratığa terk ettiğine inanıyorum.'

Voltaire'in '*Platon'un Hayali*' isimli hikayesi de yine Gnostik fikirler içermektedir. Hikayenin anlatıcısı, Demiurge'nin 'dünyayı insanlarla doldurduktan sonra' arkhonlar arasında düzenlediği yarışmayı anlatır. Arkhonlardan biri olan Déémogorgon 'Yeryüzü adıyla bilinen bir çamur yığınını' şekillendirerek onu bugün dünya olarak bildiğimiz şeye dönüştürür. Diğer arkhonlar Demogorgon'un eserini, özelikle de 'çok büyük tutkuları olmasına karşın çok az bilgeliği olan' insanı alay konusu yapınca, yaptığının bir başyapıt olduğuna inanan Demogorgon öfkeden deliye döner. Onlara 'öyleyse siz de kendi dünyanızı yaratın da görelim' diyerek meydan okur. Diğer arkhonların da kendi dünyalarını yaratmaları neticesinde zamanla bugün güneş sistemi olarak bildiğimiz şey ortaya çıkar. Yarışmanın sonunda Demiurge hiç birinin mükemmel bir eser ortaya koyamadığını, eserlerin kendi yaptıklarının yanında bir hiç olduğunu söyler.

Voltaire'in eserlerinde Gnostik fikirler, Aydınlanma Felsefesi'ne katkıda bulundukları ölçüde devreye girerler, zaten ken-

disi de bir gnostik değildir. Gnostik inançları dönemin yerleşik Hıristiyanlığını ve iktidar yapısını yıpratmak için kullandığı söylenebilirse de Voltaire bir Gnostik değildir. Ölümünden kısa bir süre sonra eserleriyle ismini duyuran William Blake tıpkı Voltaire gibi gnostik Felsefeyi dönemin egemen Hıristiyanlığını ve siyasetini eleştirmek için kullanmıştır. Üstelik gnostik bir Hıristiyan olan Blake bunu Voltaire gibi dışarıdan da yapmamıştır.

Blake'in Gnostik inancı nerede ve nasıl benimsediği bilinmemektedir. Blake, Mısır çöllerindeki gömülerin bulunmaya başlandığı, Gnostik mirasın yeniden keşfedildiği 18. yüzyıl döneminde yaşamıştır. Yine onun kitaplarını yayınlamaya başladığı sıralarda (1780'ler, 1790'lar) Askew ve Bruce Kodeksleri de keşfedilmiştir. Bir gün eleştirmen Crabb Robinson, Blake'i ziyaret eder, sohbet konusu ünlü İngiliz şair Wordsworth'a gelir. Blake'in bu şair hakkında etmiş olduğu sözler aslında inançlarına dair fikir de vermektedir:

> 'Doğa şeytanın bir yaratısıdır' Bu sözler karşısında şaşkına dönen Robinson, İncil'in ilk bölümünde geçen yaratılış tezini tekrarlayarak Blake'e itiraz edecek olur. Blake de 'yaratılış konusundaki Gnostik tezleri son derece ateşli bir tarzda savunarak' Robinson'a cevap verir. Robinson şaşkınlık içindedir.[187]

Blake *Urizen'in Kitabı, Vala* ya da *Dört Yaratık* ve *Kudüs* isimli kitaplarında yaratılış, evren vb..... gibi metafizik konularda karmaşık mitolojik tezler ortaya koymuştur. ünlü bilgin Kathleen Raine, bu tezlerin onun bireysel kurguları olduğu yönündeki yaygın argümana karşı çıkmaktadır:

> İnsanların çoğunluğu Blake'in bir mistik, yine yazdıklarının da spekülatif olduğuna inanmaktadır. Oysa ki o bir mistik değil gnostiktir. Yine felsefesi de misti-

> sizm değil gnostisizmdir. Eserlerinde ortaya koyduğu felsefenin derinliği vardır, bu anlamda üstünde durup düşünerek derinleşerek okunması gerekir.[188]

Diğer Gnostik sistemler gibi Blake'in kurmuş olduğu mitoloji de son derece karmaşıktır. Buna göre üstün bir varlık olarak Gerçek Tanrı, İsa ve Tanrısal Adam'ın da (burada Adem değil Albion'dur) içinde olduğu özel bir ailenin başıdır. Albion, içinde belli başlı dört öğeyi barındırır; bunlar Urizen (Akıl), Luvah (tutku), Tharmas (Duygu) ve Urthona'dır (içgüdü). Günün birinde Albion güçten düşer, Urizen egemen konuma geçer ve Urthona da onun kalan tanrısal yetilerini rehin alır. Blake'in mitsel evreninde Demiurge'ye karşılık gelen Urizen, insanın tanrısallığını boğan 'geniş bir açık hava hapishane'si olan maddi dünyayı yaratmıştır. Aslında bütünüyle şeytani olmayan Urizen de kendi öz yaratısı içinde tutsaklaşmıştır. Bu anlamda bildiğimiz dünyanın yaratıcısı olan insan türü de onu kendisi için bir hapishaneye dönüştürmüştür.

Kilisenin ve devletin dayattığı kanunları yazmış olan Urizen'dir, yine 'Aşk Bahçesinin kilisesinden içeri giremezsin' diyen de odur. Kurumsallaşmış dini insanlığın başına gelmiş en büyük uğursuzluk sayan Blake'e göre 'zihnin prangası' olan resmi dinlerin dünya algımızı çarpıtmaktan başka işlevleri yoktur. Bu miyobik tutukluktan kurtulmanın tek yolu ise kişinin hayalgücünü geliştirerek onu yaratıcı bir temelde kullanmasıdır; gnosis'e erişmenin de tek yolu budur. *Cennet ve Cehennemin İzdivacı* isimli ünlü eserinde de dediği gibi 'insanın algı kapıları açıldığında evreni tüm sonsuzluğu ile görebilir.'

Urizen hatasının kefaretini vermiş ve arınmış haliyle yeniden tanrısal aileye katılır. Felsefesindeki kefaret kavramı Blake'in aslında, Valensiyancılar ve Hermetikler gibi olumlu Gnostik akımların sahip olduğu türden belli bir iyimserlik taşıdığını düşündürmektedir:

Sonsuzluktaki her şey tezahür ve türeyiş halindedir
Saçtıkları tuhaf ışıklar ve suretleri Tanrının Tasavvurudur
Gözleri alan ışık Tanrının giysisidir, her ademoğlunun içinde bir Kudüs yaşar
Albion'un özgürlük isimli çocuğu,
Karşılıklı merhametin mabedi Kudüs...

Blake, İraneus'un 'hergün yeni bir incil' yazılıyor sözleriyle eleştirdiği gnostiklerin en bilinen yeteneği yaratıcı hayalgücüne özel bir önem vermiştir. Ona göre İncil sonu gelmez bir yapıttır ve okuyan herkesin dimağında her an yeniden yazılmaktadır. İncil okurlarını hep birlikte yeni bir Kudüs inşa etmeye çağırırır:

> Zihinsel melekeleri küçümseyenler, onları günah bencillik ve gururun ürünü olarak görenler; aslında cehalet sevdalısı ikiyüzlülerde yalnızca günah ve kurnazlık kılığında tezahür eden zihinsel melekelerin tümüne sahip olan İsa ile de alay etmiş olurlar. Zalimin gözünde günah olan hiçbir şey bizim tanrımızın gözünde günah değildir. Bütün Hıristiyanlar Kudüs'ü yeniden kurmak için seferberlik ilan etmelidir.[189]

Blake'in çağdaşı olan Goethe'nin iki bölümlük *Faust* isimli oyununda da yine yerleşik Hıristiyanlık hicvedilir ve düşkünleşen ruhun itfa ve kefaretle kurtuluşu anlatılır. Yaygın olarak bilinen bir hikaye olan *Faust*'un eski versiyonları (örneğin Marlowe'un yazdığı versiyon) *Faust*'un sonsuza kadar lanetlenmesi ile biter ve yine bu versiyonlarda temelde resmi Hıristiyanlığı olumlayan bir tavır vardır. Goethe'nin yazmış olduğu versiyonda ise *Faust*, tıpkı Karpokrasyanlar gibi lanetlenerek ahlaksızlık içine düşmüş sefih bir kişi olarak betimlenir (ne var ki Erken dönem Hıristiyanlığın Kilise pederleri haricinde onları ahlaksız sayan kimse olmamıştır). Lanetlenen Faust'u

ayartarak onu mümkün olduğunca maddi dünyada tutmaya çalışan şeytan Mephisto hile ve büyüyle Faust'u bakire Gretchen'e aşık eder. üstelik Faust'un hissettiği şey aşktan ziyade hastalıklı bir ihtirastır. Büyücü Simon'un eşi, Ennoia/Helena'nın yaşadığı korkunç düşüşe benzer bir biçimde Gretchen de düşürülerek fahişe olur ve kısa bir süre sonra da ölüme mahkum edilir. Faust, Gretchen'i kurtarmak için elinden geleni yapar, hatta ona manevi kurtuluş önerir. Ancak Mephisto'nun hileleri yeniden devreye girerek Gretchen'in bu teklifi kabul etmesine engel olur.

Oyunun ikinci bölümünde ise Faust zengin bir adamdır. Artık Gretchen'e olan bütün aşkını unutmuştur, dahası oyunun bu bölümünde şeytan Mephisto'nun, Faust'un ruhunu sonsuza kadar ele geçirdiği anlaşılır. Ne var ki Mephisto, adamları ile birlikte Faust'u infaz etmek üzereyken aniden beliren çok güzel melekler tarafından bozguna uğratılacağından haberdar değildir. Maniheist yaratılış mitindeki 12 nur meleğini çağrıştıran melekler, Mephisto ve yandaşlarının şehvetlerini uyandırıp dikkatlerini dağıtırlar. Melekler fırsattan istifade ederek Faust'un ruhunu kurtarırlar ve nurun ülkesine taşırlar. Yine birinci bölümün sonunda idam edilmesinin ardından Gretchen de nur ülkesine götürülmüş ve burada yaşamaya başlamıştır. Hikayenin son bölümlerinde Faust'un Gretchen'in duaları sayesinde kurtarıldığı anlaşılır. Faust'u kurtaran kadıncıl tanrısallıktır.

Varoluşçular

Gnostisizmle ilgileri olmadığını her fırsatta dile getirmelerine karşın varoluşçu felsefeciler eserlerinde gnostik unsurlara yer vermişlerdir. Bugün bildiğimiz anlamıyla varoluşçu okul, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Kierkegaard ve Nietzsche'nin çalışmalarıyla ortaya çıkmışsa da, bu felsefi akımın kökeni Fransız felsefeci Blaise Pascal'a kadar götürülebilir.

Pascal'a göre evren ve doğa, onun 'sonu gelmez düşünüş' olarak tarif ettiği insan kaderi karşında kayıtsız ve ilgisizdir. Yine deus abscondidus (mekanda olmayan ilah çn) olarak tabir ettiği tanrı da kendi yaratısı içinde herhangi bir etki ve etkinlik göstermez. Bu türden bir tanrı anlayışı aslında kişinin kendi manevi ve duygusal güvenliği için kurmuş olduğu bir savunma mekanizması olarak da yorumlanabilir; eğer tanrı yoksa hata yaptığımızda ödeyeceğimiz bir bedel de yoktur. Ona göre evrendeki varlıkları, her şeyi kuşatan tanrısal düzenin bir parçası olarak görmek bir yanılgıdır. Akımın öncülerinden Kierkegaard da yine tanrının olmadığını, varsa dahi

bütünüyle bilinemez ve gizil bir varlık olduğunu iddia etmiştir. İnsanla tanrı arasında çok ciddi farklar olduğunu öne süren Kierkegaard'a göre kendi kaderlerine terkedilmiş olan insanlar tanrılar gibi korunaklı bir konumda değillerdir, kendi değerlerini ve maneviyatlarını yaratmak da dahil olmak üzere dünya üzerindeki akıbetleri tamamen kendi becerilerine bağlıdır. ünlü sözü 'Tanrı ölmüştür' sözünden de anlaşabileceği gibi Nietzsche bu tavrı en uç noktasına taşımıştır. Bu sözüyle Nietzsche aslında tanrısallığın mekanı olan herhangi bir üstevrenin varlığından söz etmenin imkansız olduğunu, bu argümanı doğrulayacak rasyonel araçlardan yoksun olduğumuzu anlatmak istemiştir. Bilindiği gibi bu ruh hali kişiyi, anlam ve ahlak yitimine götürecektir. Öyle ki hiçbir gnostik felsefeci ve topluluk bu kadar ileri gitmemiştir. Açık ki bu; bir gnostiğin gözünde Gerçek Tanrının yaşadığı ve herkesin bir gün döneceği nur ülkesi Pleroma'nın gerçekte varolmadığını iddia etmekle eşdeğer olan, nihilist bir konumdur.

Eğer insanın tanrı ile olan ilişkisi sorunlu ise, dünya ile olan ilişkisi de sorunludur. Varoluşçular da tıpkı gnostikler gibi insanın kaosun orta yerine bırakılmış bir varlık olduğuna inanmaktadırlar. Yine hiliklerin kendi içlerindeki tanrısal ışıktan habersiz olması gibi, varoluşçuluğun insanı da kendi potansiyellerinin farkında olmayan bir varlıktır. Yirminci yüzyılın en bilinen varoluşçu felsefecilerinden olan Sartre, kendinde-varlık ve kendi-için-varlık olmak üzere temelde iki tür varlık olduğunu savunur. Bunlardan ilki hayvanların ve doğanın konumuna işaret ederken, ikincisi insan için idealize edilen varlık konumuna karşılık gelir. Ona göre insanların büyük çoğunluğu potansiyellerinden habersiz bir biçimde bitkisel hayat konumunda yaşamaktadırlar. Sartre ünlü romanı romanı Bulantı'da (1938) bu fikri temalaştırır. Romanın kahramanı Roquentin, dolu dolu yaşayabilmek için kişinin yaşam tarzı olarak kendi-için-varlık felsefesini benimsemesi gerektiğinin

farkına varır. Bununla birlikte de ciddi bir manevi krizin içine girer.

Daha önce de söylediğimiz gibi hiçbir varoluşçu yazar ne sohbetlerinde ne de yazılarında Gnostikler'den etkilendiğini dile getirmese de iki düşünce okulunun önemli benzerlikler taşıdığı görülür. Alman tarihçi ve felsefeci Oswald Spengler, gnostisizmin ortaya çıktığı ilk yüzyıllar ile yirminci yüzyıl arasında önemli benzerlikler olduğunu öne sürmektedir. Ona göre her iki dönemde de medeniyet, gelecek açısından belirleyici bir kriz evresine girmiştir. Daha açık bir ifadeyle söylersek, yaşadığımız dönem ile klasik gnostisizmin etkili olduğu dönem arasında çok fazla ortak nokta vardır. Günümüzde Gnostik dünya görüşüne her geçen gün daha fazla sayıda insanın sempati duyması da yine bununla açıklanabilir.

Benzerliklere karşın şüphesiz Gnostisizm ve varoluşçuluk arasında da bir takım farklar vardır. İkisi arasındaki en belirgin fark herhalde varoluşçulukta, maddi evrenin ötesinde yaşayan bir Gerçek Tanrı'nın olmamasıdır; yine nur ve nurun ülkesi Pleroma da yoktur. Gnostik bilgin ve piskopos Stephan Hoeller'ın 'modern ve post-modern insanlık için arınma ve kefaret ne yazık ki mümkün değilken, bir gnostik her zaman arınmışlık ve huzur duygusuyla doludur' sözü bu farklılığı çok güzel açıklamaktadır.[190]

Okültik Diriliş

Tüm benzerliklerine karşın gnostisizmle varoluşçuluğun her zaman kırılgan ve sorunlu bir ilişkisi olmuştur (bu varoluşçuların çoğunlukla ateist bir yönelime sahip olmasından kaynaklanmaktadır). Yine de modern dönemde (on dokuzuncu yüzyılda) ortaya çıkan bir başka akım olan yeni okültizmin, gnostisizmle bilinçli ve iradi bir ilişki kurmamasına karşın manevi arayışa çok daha sempatik yaklaşan bir hareket olduğu söylenebilir. Teosofinin kurucusu ve açık bir Gnostik olan Madam Blavatsky (1831-91) bu okültik uyanışın gerçekleşmesinde etkili olmuş önemli bir figürdür.

Ukrayna'da yaşayan Rus aristokrasisine mensup bir ailede dünyaya gelen Helena Petrovna Hahn hayatının büyük kısmını seyahat ederek geçirmiştir. Tibet'te, bir Budist rahibin yanında iki yıl kadar eğitim gördüğü de bilinmektedir. Burada bir takım tıbbi güçler edindiğine inanılan Hahn zamanla kendine bağlı kişilerden oluşan bir okul/tarikat kurar. Öğrencilerinin aktarımlarına göre, kayıp nesneleri geri getirebilmek,

nesneleri havaya kaldırmak gibi çeşitli olağanüstü yetenekleri de vardır. *İsis'e Dair* ve *Gizli Öğreti* en bilinen eserleridir. Çok sayıda kitap yazmasına ve sürekli ruhban sınıfından kişilerle birlikte görülmesine karşın Blavatsky'nin her zaman manevi bir arayışı olduğu, tutkulu bir biçimde 'kanunların kanununu' bulmaya çalıştığı inkar edilemez.

Dönemin teosofisinin bilinçli bir biçimde gnostik yönelimler taşıdığını söylemek mümkün değilse de, onun ancak gnostik bir ruh haliyle icra edilebilecek bir alan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Blavatsky'nin gnostisizme duyduğu yoğun sempati toplamda üç yüz sayfayı bulan analizler yapmasına neden olmuştur. Budist ve Hinduist öğretileri batı ezoterizmiyle, bilimi spiritüalizmle sentezlerken reenkarnasyon, dharma gibi doğu kaynaklı kavramları kullanan Teosofi kullandığı terminolojiyi büyük ölçüde Sanskrit dilinden almıştır. Teozofi cemiyetinin kurulduğu 1875 yılında doğan Jung, Teosofi'yi anlatmak için 'Hindu kostümüne bürünmüş Gnostik' benzetmesini kullanmıştır.[191]

Yine de 1945 yılına kadar gnostik akımlara dair eldeki tek kaynak Kilise pederlerinin yazıları olduğundan, Blavatsky'nin bu akıma dair bazı yanılgılı/spekülatif görüşleri olduğunu belirtmek gerekir. Dünyanın aşağı seviyedeki ruhsal varlıklarca kurulduğuna ve Eski Ahit'teki Yehova'nın şeytan olduğuna inanan Blavatsky'nin iyimserliği açısından Hermetiklere ve Valensiyanlara yakın olduğu söylenebilir. Bu anlamda çok daha katı olan, maddi dünya karşıtlığını aşırıya vardırmış Gnostik topluluklara mesafeli olduğu söylenebilirse de onun öz itibariyle Gnostik dünya görüşüne yakın durduğu söylenebilir. Judas İscariot'un ölümünden asırlar sonra tekrar gündeme geleceğini ve Judas İncili'nin keşfedileceğini sezinlemesi de yine dikkat çekicidir (ne var ki Judas İncili ölümünden ancak bir yüz yıl kadar sonra bulunmuştur).

Madam Blavatsky, dönemin alternatif spiritüalizmini ciddi anlamda etkilemiş ve o dönemde bu alana yönelmiş hemen herkesi bir ölçüde tesiri altında bırakmıştır. Blavatsky'nin yazmanlığını yapan ve o dönem Blavatsky'nin eline geçen tüm kutsal metinleri çevirmiş olan G.R.S. Mead bir süre sonra dindarlaşarak spiritüel arayışlara yönelir. Kısa bir sonra da özellikle döneminde epey popüler olmuş *Kayıp İnançtan Cüzler* (1900) isimli kitabı yazar. Gnostisizm'i yeniden canlandırmaya çalışan yazar Samael Aun Weor, Dion Fortune, Aleister Crowley, şair WB Yeats ve bilgin Blake gibi dönemin pek çok aydınının Blavatsky'nin öğretisinden etkilendiği bilinmektedir.[192]

Gnostik Jung

Görüldüğü gibi çok sayıda entelektüel, Madam Blavatsky'den etkilenmiştir, ancak onun özellikle de spiritüel anlamda bir halefi varsa eğer o da İsviçreli psikolog Carl Gustav Jung'dur. 1912 gibi çok erken bir tarihte dahi gnostisizme ilgi duyduğu bilinen Jung, Freud'a yazmış olduğu bir mektupta, psikanaliz sayesinde Gnostik Sophia'nın Batı kültüründe eskisinden çok daha önemli bir figür olacağına inandığından bahseder. Freud ise onunla aynı heyecanı paylaşmaz, hatta cevap olarak yazdıkları son derece heves kırıcıdır, kısa bir süre sonra da bu iki bilim adamının yolları ayrılır. Freud'a bu mektubu yazmasından yaklaşık dört yıl sonra Jung, son derece gnostik karakterli olan ruhsal bir krizin içine girer.

1916 yılına gelindiğinde ise Jung son derece atalet ve tıkanmışlık içindedir. Zamanla bu ruh hali bir perili evi andıran evine de yansır. Sabrının sonuna geldiğinde öfkeyle haykırır: 'Allah aşkına bu dünyada neler oluyor?' Jung evin salonunda kimse olmadığı halde, kendisine bir grubun koro halinde ce-

vap vermesiyle irkilir: 'Kudüs'ten, aradığımızı bulamadığımız o şehirden elimiz boş döndük.' Yaşadığı bu olayın etkisiyle, üç gecede tamamladığı 'ölüler İçin Yedi Vaaz' isimli ünlü eserini yazar. Düz yazı formunda ilerleyen bir şiir olarak görülebilecek eseri, Basilides'in *Yedi Vaaz* isimli eserini de çağrıştırmaktadır. Basilides'in bu vaazları İskenderiye'de yazdığını söyleyen Jung'a göre bir anti-Kudüs, Anti-Roma olarak nitelenebilecek İskenderiye 'doğu ile batının buluştuğu' gerçek bir Gnosis kentidir.

Jung daha sonra bu yazıların 'gençliğin çiğ boşboğazlığı'[193] ile yazılmış metinler olduğunu söyleyerek yayınlamaktan vazgeçer, yalnızca birkaç kopyasını bastırarak arkadaşlarına dağıtmakla yetinir. Yine bir takım bağnazların düşmanlığına hedef olmaktan da çekinmiş olabilir, nitekim eserin kopyalarından biri tanrıbilimci Martin Buber'in eline geçmiş ve Buber onu bir 'sapkın' olmakla suçlamıştır. Eserlerinde batı Ezoterizmi ile ruhbilim arasındaki ilişkileri açımlamaya çalışan ve özellikle de simya üzerinde duran Herbert Silberer'ın başına gelenler de yine Jung'u caydırmış olabilir. Silberer 1914 yılında incelemelerinin bir taslağını Freud'a göstermiş, Freud ise hiç ilgilenmediği gibi dosyasını herkesin gözleri önünde yırtıp çöpe atmıştır. Freud'un çok etkili olduğu Viyana psikanaliz çevresinden dışlanan Siberer bunalıma girmiş ve 1923 yılında da kendini asarak intihar etmiştir.

Bu ilk yazıları beğenmese de 'aslında tüm yaratıcı hayatını 'Yedi Vaaz'da ortaya koyduğu tasarımlara ve projeksiyonlara borçlu olduğunu, hatta orada geçen her şeyi, hayatının sonraki evrelerinde deneyimlediğini'[194] samimi dost sohbetlerinde itiraf etmiştir. 1975 yılında organize edilen Jung konulu bir konferansta 'Yedi Vaaz'ın gerçekte Jung'un toplamda ortaya koyduğu tüm çalışmanın 'özü ve orijini' olduğu öne sürülmüştür.[195] Vaazların her biri, ölülerin Basilides'e özel bir konuda sorular sorması ile başlar. Basilides de Dünyanın doğası,

Gerçek Tanrının doğası, kilise ve topluluk, insanın doğası gibi çeşitli konularda ölülerle konuşur.

İlk Vaazda Basilides ölüye, hem dolu, hem de boş olan ve aslında her birimizin içinde varolan Pleroma'yı anlatır. Pleroma'nın niteliklerini ancak tezat çiftler anlatabilir: 'doluluk ve boşluk, ayrılık ve aynılık, karanlık ve aydınlık, sıcak ve soğuk, madde ve enerji, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, çokluk ve teklik.'[196] Pleroma hepimizin içinde olduğundan her birimiz içimizde bu zıtlıkları taşırız. 'Sadece iyi ve güzelin peşine düştüğümüzde ise öz doğamızın ayrımlaştığının farkına dahi varmayız'[197] ki asıl sorun da burada yaşanır. Başka bir deyişle iyinin ve güzelin peşine düştüğümüzde kötü ve çirkin de onun peşi sıra gelecektir, karşıtı olmaksızın yalnızca birine sahip olmak mümkün değildir. Dolayısıyla 'Kurtuluşa ermenin tek yolu her birimizin özünde tezat çiftlerden meydana geldiğini kabullenmektir.'[198] Kendimizi doğru tanıyabilmek için içimizdeki tüm bu zıt unsurların birbiriyle özgürce kaynaşmasına, iç içe geçmesine izin vermemiz gerekir. Bu sayede tüm bu karşıt unsurlar birbirini çözdürür ve yaşamımızda etkisiz bir konuma gelirler. Tüm evreler toplamda Jungcu ruhbilimin temel kavramlarından olan, bireyselleşme sürecini oluşturur.

Ölüler İçin Yedi Vaaz isimli eser 1963 yılına kadar yayımlanmasa da, Gnostisizm'in Jung'un üzerinde her zaman belli bir etkisi olmuştur[199] Yine Jung'un, Gnostik imge ve kavramları bilinçaltı psikolojisinin süreçlerini aydınlatmak için kullandığı da bilinmektedir: Laldaboath örneğin kendi öz kökenlerinin, başka bir deyişle 'kendi bilinçaltının özgül bütünlüğünün'[200] bilincinde olmayan 'yabancılaşmış ego' karşılığında kullanmıştır. Bizi kendi öz varlığımızdan koparark psikolojik gelişim, duygusal olgunluk ve mutlu olma imkanından mahrum eden şey de işte bu yabancılaşmışlık durumudur.

Edebiyatta Gnostik Temalar

Yirminci yüzyılda Jung'la belirginleşen Gnostisizm ilgisi, yavaş yavaş edebiyatta da karşılığını bulmuştur. Jung'un kendi çözümlemelerini olgunlaştırmaya başladığı dönemde [1919] Herman Hesse de '*Demian*' ismiyle, edebiyatın ilk Gnostik romanı olarak tanımlayabileceğimiz eserini vermiştir. Romanın kahramanı Emil Sinclair kitapta Scheinwelt ismiyle anılan, zengin bir çevrede doğup büyümüştür; bir kelime oyunu olan *scheinwelt* sözü hem 'yanılsamalar evreni' hem de 'nurlar evreni' anlamına gelmektedir. Roman esas olarak Emil'in, esrarengiz okul arkadaşı Demian'ın yardımıyla yanılsamalar evreninden çıkarak nurlar evrenine gidişini anlatmaktadır. Demian Sinclair'i, toplumun tüm normallerini bir kenara koyarak, sınırlı olan görüş açısını 'abraxas' isimli Tanrıya ulaşana değin genişletmeye teşvik eder. Hesse sonradan bu hikayenin aslında Jungcu bireyselleşme süreci olarak isimlendirdiği şeyin metaforik bir temsili olduğunu ifade etmiştir. Gnostk temalar Hesse'nin diğer romanlarında da göze çarpmaktadır. *Stepen-*

wolf (1928) adlı romanı da bu açıdan dikkat çekicidir.Romanın kahramanı Harry Haller kendini acaip bir dünyada kaybolmuş biri gibi hissetmektedir, ona göre 'insanlık yaşamı ilk annenin, ana tanrıçanın düşük çocuğunu andırmaktadır, sanki insanlık doğanın vahşi ve ucube bir artığı gibidir'[201] Kendiyle mücadeleye girişen Haller, giderek öz doğasının aslında dizginlenmesi çok güç olan itkilerle ve gizil güçlerle dolu olduğunu fark eder. Hayat muhasebesinde derinleştikçe 'bu dünyayı terk etmesi gerektiğine ve zamanın ötesinde başka bir dünyaya yerleşmesi gerektiğine kanaat getirir. Bu farklı dünyanın ne olduğu açıktır. Bildiğimizin dışında bir gerçeklik barındıran tek yer içimizdir.

Elbetteki Hesse eserlerinde gnostik temaları kullanan tek yazar değildir. Daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi edebiyatta bu eğilimin kökenleri Voltaire'e, Goethe'ye ve Blake'e kadar götürülebilir. Bu üç yazar da, kendilerinden sonraki dönemlerde ürün vermiş olan diğer gnostik yazarlar gibi gnostisizme belli bir bilinçle yaklaşmış, gnostik temaları da yine bilinçli bir tarzda kullanmışlardır.[202] Goethe'den sonraki dönemde en dikkat çekici yazar *Moby Dick* isimli başyapıtıyla Herman Melville'dir denilebilir. Yazar kendi eserini 'muzip ve tuhaf bir kitap', 'bu bir sırlar kitabıdır' ifadeleriyle tarif etmiştir. Kökenleri itibariyle üniteryen (teslis doktrinine karşı gelen Hıristiyan mezhebi. çn) mezhebin bir üyesi olan Melville'in gerçekte gizli bir gnostik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eserde İncil'den alıntılanmış pek çok cümle vardır, örneğin kitabın başında geçen 've tanrı balinaları yarattı' cümlesi Kaptan Ahab'ın av nesnesine gönderme yapmaktadır ve İncil'in yaratılışla ilgili bölümü olan Genesis'ten alıntılanmıştır.

Franz Kafka'nın eserlerinde de gnostik temalar vardır. Köken itibariyle bir Musevi olsa da, onun 'ahlaki ve varoluşsal olarak desteklenen' her türden dinsel argümana sempati duyan bir ateist olduğunu söylemek daha isabetli olacaktır.[204]

Dönemin Prag çevresinde gelişen edebiyatına hakim olan ve 'Yeni Marcionistler' adıyla bilinen özgün bir topluluğun üyesi olan Kafka'nın evinde Gnostisizmle ilgili pek çok kitap olduğu bilinmektedir. Gnostisizm'in Musevi orijinlerinin olduğunu da bilen Kafka, Gnostisizm'in yeni yeni geliştiği dönemlerde ortaya çıkan Musevi akımları da araştırmıştır. Bir tür düalizmin etkisi altında olan Kafkaesk düşünce sisteminde insan hem göğe hem de yeryüzüne aittir; bu anlamda tam anlamıyla yeryüzünden kopması ya da tam anlamıyla göğe ait olması gibi bir olasılık yoktur. Dünyevi yaşam bir hapishanedir ve kişi ancak ölümün başladığı andan itibaren gerçek bir öğrenme süreci içine girebilir. Ona göre kişinin öğrenmeye başladığının ilk belirtisi ölme arzusudur.[205] 'Tek bir dünya vardır o da tinsel dünyadır. Duyusal dünya dediğimiz şey aslında tinsel olanın kötü bir suretidir'[206] Eğer her şey tinsel düzeyde gerçekleşiyorsa, bizi tinsel dünyayla bütünleştirecek yegane araçlar olan ahlak ve etik her zaman ön planda olmalıdır. (Sanat da yine Kafka için bu yönde kullanılabilecek başka bir araçtır.)

Tuttuğu defterlerin dışında, Kafka'nın yazdığı eserlerde de Gnostik temalara rastlamak mümkündür. *Şato* isimli eserinde romanın kahramanı tutkulu bir biçimde bir şatonun himayesine girmek istemektedir. Nihayet bir şato ona kadastro ve arazi ölçümü ile ilgili görevler verir, eğer görevi başarıyla ifa ederse şatonun himayesine girebilecektir. Tüm çabalarına rağmen başarısız olur. Başarısızlığının nedeni ise hayatı bütünüyle rekabetçi ve kötücül bir bütünlük olarak algılaması ve de beşeri olanla tanrısal olanın ilişkisini görememesidir.

İnsanın görevi aslında bu gerçekliği iyi çözümlemek ve nurlar evrenine ulaşmaktır.[207] *Dava* isimli eserindeki Hukuk ve Kapı Bekçisi adlı bölüm insanlık durumu üzerine gnostik görüşü tipik bir biçimde yansıtır. Ciddi bir mücadele alanı olan hukuk aslında Gerçek Tanrının bir veçhesi, bir ifadesi olarak görülmelidir, 'Gerçek Tanrının ışığı mutlak surette hu-

kuk ve adalettir.' Kapı bekçisi ise kapı önünde dikilerek büyük çoğunluğun hakka ve adalete ulaşmasına engel olur. İnsanlığın Gerçek Tanrı'ya ulaşmalarına engel olmak gibi bir görevi ifa ettiğinden onun bu hikayede arkhon'a karşılık geldiği söylenebilir. İnsan gerçek meskeni olan nurlar evrenine dönmeye kalkıştığı zaman, zamanın kötücül güçleri arkhonlar mutlaka karşılarına dikilecektir, dolayısıyla yeri geldiğinde tüm gücünü onları alt etmek için de seferber edebilmelidir.

Görüldüğü gibi edebiyat Gnostik temalara her dönem ilgi göstermiştir, ancak tüm bu yazarlar içinde Gnostik yaklaşımı eserlerinde en bilinçli kullanan yazar herhalde Philip K. Dick'tir. Eserlerini kurtuluş öğretilerinin kavram dünyası ve kurgusal yapay gerçeklik üzerine bina eden Dick'in anlatılarında zemin bir odanın duvarında beliren gerçeküstü resimler ya da gelişigüzel konumlanmış ıvır zıvırla dolu bir oda olabilir.[208] Hayatının her döneminde tanrıbilimsel ve felsefi sorunsallara ilgi duymuş olan Dick'in 60'lı yılların ortalarında Gnostisizm'i benimsediği bilinmektedir. Ne var ki gnostik temalar bir takım mistik deneyimler yaşadığı 1974 yılına kadar, yazmış olduğu eserlerde çok belirgin değildir. 1981 yılında yazdığı *B.A.B.Z.* ('Bütünüyle Aktif Bir Zihin'in kısaltması) isimli eserde 1974 yılında yaşadığı olayları kahramanı Şişman Atsever'in kalan sağlığını korumak için verdiği mücadele üzerinden anlatır. (Şişman Atsever ismi, Philip Dick'in kendi isminin çeşitli dillerdeki karşılığı olarak düşünülmelidir. Philip Almancada 'atsever' demek iken, Dick Yunanca'da 'şişman' anlamına gelmektedir.) Beyninden içeri pembe bir ışık hüzmesinin girmesiyle Atsever'in bilinç durumu aniden değişir, tanrısal imajlar görmeye başlar. Atsever'in gerçeklik algısında yaşanan bu keskin değişim, kendi tanrı kavramını geliştirdiği ölçüde artarak devam eder. Atsever romanın bir bölümünde, son derece sabırlı bir doktor olan psikiyatrist Maurice'e Gnostik yaratım mitini anlatmaya girişir:

Maurice Atsever'e dönerek sorar: 'İnsan Tanrının bir tasarımıdır, tam olarak bunu mu söylemeye çalışıyorsunuz?'

'Evet' der Şişman. 'Ancak asıl tanrı yaratıcı tanrı değildir.'

Maurice gözlerini kısarak: 'Nasıl yani' diye sorar.

'Bu yaratıcı tanrı laldaboath ismiyle bilinir, ona Samael diyenler de vardır. Kör, toy ve hidayet yoksunu bir tanrıdır. Bu yüzden de kargaşa ve kaos getirir.'

'Siz neden bahsediyorsunuz Allah aşkına?' der Maurice. 'Bunlar sizin kurgularınız mı? Ya da kimin?'

Atsever 'Aslında ben kendimi ikinci yüzyılda ortaya çıkmış olan Valensiyan mezhebine ait hissediyorum' diye cevap verir.[209]

Dindar bir Hıristiyan olan Maurice, Şişman'ın söyledikleri karşısında allak bullak olur ve bir sonraki seans için Şişman'a bir ev ödevi verir: Şişman bir sonraki seansa kadar İncil'in Genesis (İncil'in evrenin yaratılışını anlatan bölümü) isimli bölümünü okuyacak ve özetleyecektir. Bunun üzerine Şişman her fırsatta konuyu tanrıya getirmenin aslında çok da iyi bir fikir olmadığına kanaat getirir. Onun *B.A.B.Z.* dediği şeyin komik bir gövde gösterisine dönüşme riski her zaman vardır.

Şişman bu süreçte geliştirdiği gnostik inançları tuttuğu günlüklere yazar: Latince'nin kulağa çok daha iyi geldiğini düşünen Atsever, bu notlara 'gizli risaleler' anlamına gelen *Cyriptica Scriptura* adını vermiştir. Şişman bu müsvettelerde, kabaca söylersek 'iki boyutlu bir kozmogoni' ortaya koyar. Buna göre temelde iki prensibe göre işleyen bir zihin vardır: bu ilkeler yanılsama ve gerçekliktir. Bir tarafta yanılsamalar evreni varken (üzerinde gündelik yaşamımızı sürdürdüğümüz dünya) diğer tarafta gerçek evren vardır (laldaboath'ın kontrolünün dışında olan gerçek dünya). Şişman'ın 29. risalesinde ilk günahı ele alış biçimi de yine gnostik akımlarla benzerlik göstermektedir:

Bu tuzağa düşmemizin nedeni ahlaki yanlışlarımız değil, entelektüel yanılsamalarımızdır, çünkü olgusal dünyayı mutlak gerçeklik olarak kabul ederiz. Bu nedenle ahlaki olarak suçsuz ve masum sayılabiliriz aslında. Bizde bir hata olduğunu, sürekli günah işlediğimizi söyleyen ve sürekli başka kılıklarda karşımıza çıkan İmparatorluktur (Roma İmparatorluğu). 'Aslında imparatorluk hiç yıkılmadı."[210]

Atsever'in kurduğu kozmogonik sisteme göre, 'gündelik gerçekliğin yanılsamalı dünyası bugün hâlâ, İkhnaton'dan gelmiş olan gizli bir topluluğun hakimiyeti altındadır.' Atsever tüm bu çözümlemeleri aslında; anlayışı gelişmiş olanların *gnosis*'e erişebilmesi için sophia ve aeonların demiurge'nin yarattığı dünyaya bir ölçüde müdahale ettiğini anlatabilmek için yapmaktadır.

Kurtuluş öğretisinin, içinde yaşadığımız banal ve sıradan dünyaya tesir etmesi Dick'in anlatılarında sürekli tekrarlayan bir temadır, başta *Ubik, özgür Albemuth* ve *Haşhaş Şifacısı* başta olmak üzere yazdığı hemen her eserde bu tema göze çarpmaktadır. *Ubik*'te (Tartışmalı da olsa Dick'in başyapıtı olduğu söylenebilir) dünya hem bir yanılsama, hem de bir hapishane olarak sunulur, aynı temaya *Gökyüzündeki Göz, ölüm Labirenti, Akın Ey Gözyaşlarım* adlı eserlerde de rastlanır. Simulakra'da ise batı medeniyetinin suni/mekanik doğası, bir android olan A.B.D Başkanı ve ölümcül sıtma bulaştıran robot sinekler üretmekten çekinmeyen robotlaşmış şirketler üzerinden anlatılır. *Androidler Mekanik Koyun Tasarlayabilirler mi?* (Ridley Scott'ın Bıçak Sırtı isimli filmi bu romanın bir uyarlamasıdır) isimli eserde ise modern yaşamın anlamsız eğlenceleri ve gereksiz ürünleri (tanıtım broşürleri, TV, kapıya gelen satıcılar, alışveriş merkezleri) Dick tarafından yaratılmış bir kelime olan ve 'bok' anlamına gelen kiple sözcüğü ile anlatılır. Sahte olanı gerçek olandan, insanı androidden ayırt etmenin güçlüklerine karşın -hatta belki de bu güçlükler nedeniyle-

Dick'in eserleri iyimser sayılabilir. 'Ben ikinci yüzyılda ortaya çıkmış olan Valensiyan Mezhebine bağlıyım.' Bu iyimserliği görmek için Şişman'ın bu sözlerini hatırlamak yeterlidir. Yine günlük formunda ilerleyen *Risalelerin* bir pasajında gnosis'e sahip olan kişinin Hz. Musa, Hz. İlyas ve Hz. İsa ile aynı mertebede olduğunu söylemiştir ki bu çok tipik bir gnostik argümandır:

> İkhnaton'dan bu bilgi Musa'ya, Musa'dan da ölümsüzleşerek İsa olan İlyas'a geçmiştir. Tüm bu isimler özünde tek bir kişiye işaret eder ki, hakikati anladıysak şayet biz onlarla aynı ismi taşıyan aynı kişiyiz.[211]

Popüler Kültürde Gnostisizm

Medyayı ve teknolojiyi mutlaklaştıran bir kültürün süreç içinde baskın bir konuma geleceğini sezinleyen Dick'in yirminci -hatta yirmibirinci- yüzyılın en önemli yazarlarından biri olduğu iddia edilebilir. Son derece paradoksal biçimde modern kültürde aşkınlığa ve bilgeliğe duyulan özlem her geçen gün daha belirgin bir hale gelse de, gündelik yaşam bunun tam tersini düşündürmektedir. Dick'in Gnostik vizyonunun şekillenmesinde bilgisayar oyunları, filmler ve çizgi romanlar gibi farklı pek çok kaynak rol oynamıştır. Örneğin Neil Gaiman'ın yazmış olduğu *Sandman* isimli çizgi roman kozmolojik yapısı itibariyle açık biçimde gnostik bir eserdir, Alan Moore'un yazmış olduğu *The Watchmen* isimli çizgi roman da yine benzer türden gnostik nitelikler taşır. Bu çizgi romandaki Adrian Veidt/Ozymandias isimli karakter; insanları tetikte ve uyanık tutmak için sürekli olarak dünyanın yaratıkların istilası tehlikesi altında olduğu propagandasını yayar. Bu Voegelin'in 'Tarihin Sonu Çok Yakınmış Gibi Yaşama' yaklaşımını

hatırlatmaktadır. Moore'un grafik tabanlı çizgi romanı *Promethea*'da ise Gnostik temalar çok daha doğrudan yansıtılır; simya ile ilgili öğeler, kabalacı ve ezoterik unsurlar da yine çok yoğun kullanılır.

Final Fantasy ve *Xenosaga* isimli bilgisayar oyunları da tıpkı Dungeons & Dragons isimli oyun gibi Gnostik mitleri çeşitli düzeylerde kullanmaktadırlar. Tori Amos'un *Arıcı* isimli müzik albümündeki *'Arıcı'*, *'İlk Günah'* ve *'Denizlerin Meryemi'* adlı üç şarkıda gnostik ruh hali çok açık biçimde hissedilmektedir. *Adım Adım* isimli özyaşam öyküsünde de gnostik çözümlemelere yer vermektedir. Bundan başka *Doktor Who* ve *Yıldız Geçidi* isimli televizyon dizilerinde de gnostik öğelere çeşitli düzeylerde yer verilmektedir. *Truman Show* isimli film ise Philip Dick'in 1959 yılında yazmış olduğu *Ot Molası* isimli romanla ciddi parallelikler taşımaktadır. Filmde Jim Carrey, zorlanımlı bir biçimde yaşadığı dünyanın sahte ve gerçek dışı olduğunu düşünen, sabit fikirli bir karakteri canlandırmaktadır. Oysaki hissettiği şey gerçek dışı bir saplantı değil, ürkütücü bir gerçektir: kendinin sandığı hayat, küçük dünyası, reality şovda kullanılmak üzere bir televizyon kanalı tarafından yaratılmış yapay bir dünyadan başka bir şey değildir. (Bu anlamda reyting ve izlenme tutkusunun laldaboath'ın güncel bir hilesi olduğu düşünülebilir.) Gnostik kavramların en iyi yansıtıldığı popüler kültür eseri hiç şüphesiz Watchowski kardeşlerin yönetmenliğinde çekilen *The Matrix*'tir. Bu filmde de yine yazar Dick'in etkisi çok açık biimde görülür, genel itibariyle de gnostik bir dünya.görüşünü yansıtılmaktadır. Filmde bir bilgisayar Hacker'ı olan Neo'nun, dünyanın aslında dev bir bilgisayar simülasyonu olduğunu anladığı andan itibaren yaşadığı dehşetli bilinçlenme süreci anlatılmaktadır. Tüm bu simülasyonun temel işlevi, insanı ve insanlığı bu simülasyonu yapılandıran makinelere bağımlı bir kölelik konumunda tutmaktır. Filmin sonunda ise izleyici, bu makinelerin aslında in-

san tarafından yaratılmış yapay zekanın ürünü olan aletler olduğunu anlar. Ne ki sonradan yaratıcılarına isyan edecekler ve onları köleleştirip kendileri yararına kullanacaklardır.

Filmde ana akım Hıristiyanlığa dair çeşitli öğeler olsa da, filmin kurgusunda çoğunlukla gnostik kaynaklara başvurulmuştur. Film, bilgisayarın başında uyuklayan Neo'nun ekranında aniden beliren 'Uyan Neo' yazısı ile irkilmesiyle başlar. Filmin ana teması olarak da görülebilecek bu cümlenin gnostik karakterli olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Neo'ya uyanış sürecinde yardımcı olan Trinity (Carrie-Anne Moss) ve Morpheus (Laurence Fishburne) aeonlara karşılık gelirken, onu Matrix sınırları içinde tutmaya çalışan Agent Smith ise Matrix evreninin arkhon'udur denilebilir. Bundan başka filmde, gnostik yazında görüşün, uyanışın, bilişin ve aydınlığın karşıtı olarak kullanılan körlük, uyku, cehalet, düşleme ve karanlık gibi ifadeler de yoğun olarak kullanılmıştır. Baş karakter Neo da zaten uyku ve karanlıktan çıkıp uyanış ve aydınlığa varmaya çalışan güncel bir gnostiğe karşılık gelmektedir.[212]

İlk Hıristiyan Sapkınlar

Gnostisizm bugün giderek artan popülerliğini, çok ironik bir biçimde sömürgeci Hıristiyan batının onun doğduğu yerlere kadar yayılım göstermesine borçludur. Avrupa'nın özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren Asya ve Afrika'da yaygınlaşan sömürüsünün Berlin, Askew ve Bruce kodekslerinin bulunmasını sağladığı söylenebilir. Bu keşiflerin yapılması, külliyatın güncel dile çevrilmesiyle süreç içinde ilk olarak Fransa'da, ardından ABD'de ve giderek başka ülkelerde birbiri ardına gnostik kiliseler açılır. Günümüz Batı toplumlarında, insanların inançlarını istedikleri gibi yaşamalarına olanak veren daha özgürlükçü bir sosyal atmosferin oluşu da yine Gnostisizm'e yönelişi arttıran bir etken olarak düşünülebilir. Yine de Gnostisizm'in bugün eskisinden çok daha güçlü bir biçimde geri dönmesinin, yaşadığımız dönemle ilişkili sosyolojik bir açıklaması da olmalıdır.

Tam da bu noktada Mısır'daki gömülerden çıkarılan İncil'in sözlerine kulak vermek anlamlı olacaktır sanıyoruz: 'bu kitap

çağların, tarihin sonuna geldiğimiz güne kadar bu gömüde kalacaktır, o gün gelip çattığında ise insanlığa; sonsuz görünmez ruhu, aşkı ve onların çocuklarını, sonsuz nuru, ahlak timsali Sophia'yı, sonsuzluğu kuşatan Pleroma'yı anlatacaktır.' Nag Hammadi Külliyatı'nın insanlığın geçirdiği en kötü yıl olan 1945 yılında keşfedildiğini vurgulamak bu bağlamda anlamlıdır. O sene müttefik devletler, Auschwitz Kampı'na girmiş, kamptakilerin serbest kalmasını sağlamış ve insanlık dehşetli bir katliamla yüzleşmiştir. Yine aynı yılın temmuz ayında Meksika'da üçlü testin tatbik edilmesi ile nükleer çağ başlamış olur, 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya atılan 'küçük çocuk' isimli ilk bomba ise bu kenti adeta yok eder. üç gün sonrasında da aynı ölçüde etkili olan bir başka bomba Nagasaki'yi harabeye çevirir. Gnostisizm'in manevi hazinesinin, insanlığın en kötü döneminde keşfedilmesini özel bir işaret olarak düşünmek gerçekten gönül okşayıcıdır.

Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra dünyada tek tanrılı dinler (İslam, Hıristiyanlık, Musevilik) eskisinden çok daha bağnaz ve fanatik bir çizgiye çekilmişlerdir. Politik ve dini liderler de yine yalnızca kendi dinlerinin ve inançlarının doğru olduğunu savunan fanatik bir tavra bürünmüşlerdir.

Şehitlik ya da buna benzer bir kavrama sahip olmayan gnostiklerin yine iktidar toplumuna da fanatik bir düşmanlık içinde oldukları söylenemez. Onlara göre maddi dünyanın gündelik husumetleri ve vesveseleri aşılabilir ve yine bunu yaparken kalbi sıkmamalı, iletişim kapıları kapatılmamalıdır. Bir gnostik özlü söz 'kardeşinizi kendi ruhunuz gibi hissedebilmelisiniz, o size gözünüzün bebeği kadar yakın olmalıdır'[213] der. Son derece gündelik ve pratik bir ahlak sistemi geliştirmiş olan Gnostisizm, insan toplumunun kendi arasında yapay ayrımlar yaratmaya meyilli olduğunun da farkındadır.

Yine bitirirken, Gnostiklerin ilk Hıristiyan sapkınlar olmak bir yana, her dönem İsa'nın orijinal öğretilerine Resmi Kili-

se'den çok daha sadık ve yakın olduklarını bir kez daha hatırlamak gerekir. İlle de birilerini 'İlk Hıristiyan Sapkınlar' olarak tanımlamak istiyorsak eğer gözlerimizi 325 yılında İznik Konsülünü kuran piskoposlara çevirmeliyiz. Bu konsül anaakım Hıristiyanlığı yaratarak ve yerleşikleştirerek aslında insanların zihnini ve beynini 2000 yıl ipotek altına alan bir canavar yaratmıştır. Jungcu analist Murray Stein'in içinde yaşadığımız kültür üzerine yaptığı çözümlemeler, Nag Hammadi Kitaplığı'nın sadece bu döneme hitap eden bir yazın olmadığını, onun her dönem için anlamlı ve gerekli bir külliyat olduğunu kanıtlar niteliktedir:

> Kültürümüz farklılıkları yalnızca uçlaştırabildiği ölçüde kabul etmektedir ki bu da çoğunlukla farklı olanın reformize edilmesi, dönüştürülmesi ya da tümden tasfiye edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Böylesi bir yaklaşım aslında Gnostiklerin iki bin yıl kadar önce yaratmış oldukları laldaboath isimli karakterin tavrını hatırlatmaktadır.[214]

Yukarda çok genel olarak çerçevesi çizilmeye çalışılan hakim zihniyet, bugün en tipik ifadesini ortadoğuyu, -özellikle de Irak'ı- kaotik bir coğrafyaya çeviren siyasette bulmaktadır. Komplo teorilerini benimseyenlere göreyse Amerikan Yönetimi ile İsrail, yaşanan bu Armageddon savaşında, İncil'in vaadini gerçekleştirmek üzere gizli bir ittifak kurmuşlardır. Şüphesiz Gnostikler bu gerçek dışı tehdidi çok da fazla ciddiye almayacaklardır. Tekrar Stein'in çözümlemelerine dönecek olursak:

> Laldaboath aslında Batı kültüründe çok yaygın olan otoriter, bireyselci ve narsist benlik yapısına karşılık gelmektedir. Gnostiklerin o dönemde laldaboath'ın şahsında simgeselleştirdikleri marazi ur hala içimizde, hatta eskisinden çok daha yaygın ve güçlü....[215]

Yine de incelememizi böylesine karamsar bir tespitle bitirmek doğru olmaz. Doğru anın ne zaman olduğunu bilemeyiz. Şişman Atsever'in, televizyonun karşısında dizinin ikinci bölümü beklerken yaşadığı *BABZ* yanışına benzer bir durum her an yaşanabilir. Ancak bu elbette biz televizyonun karşısındayken olmayacaktır. Çünkü bu özümüzle ilgili bir durumdur. '*Diriliş Üzerine*' adlı eserde de belirtildiği gibi yaşanan ani bilinç açılımı yüreğimizi ve yaşamımızı tümden değiştirecek olan bir bilgidir. O 'her dönem sabit kalan, mutlak olan hakikatin bilgisidir. O mevcut olmasına rağmen gizil kalanın dirilişi, şeylerin dönüşümü ve yenilikle gelen değişimdir.'[216]

Görüldüğü gibi dünyanın ihtiyacı olan şey anaakım Hıristiyanlığın nefret dolu ve dogmatik öğretisi değil, yukarda anlatmaya çalıştığımız türden bir bilgeliktir. Bu bilgeliği imamların, hahamların ve rahiplerin söylemlerinde bulmamız mümkün değildir. Onların söylemleri bugüne kadar varolan şiddeti, nefreti ve bağnazlığı arttırmaktan öte bir fayda sağlamamıştır. Bilgeliği özümüzde derinleşerek yakalayabiliriz. Gnostisizm her zaman üzerinde yaşadığımız maddi dünyanın bizim gerçek yurdumuz olduğu fikrini reddetmiş ve gerçek özgürleşmenin özümüzde olduğunu savunmuştur:

> İçinizdeki ışığı yakın. Kendi eşiğinizde durun ve kapınızı çalın, düz bir yolda yürür gibi kendi üzerinizde yürüyün. Eğer yürümekten vazgeçmez ve yolu dümdüz takip ederseniz sizin için artık sapkınlık gibi bir tehlike yoktur.[217]

Ek I: Sözlük

Abraxas Günahlarının bedelini ödeyip göğün yedinci katına intikal eden ve genellikle Gnostik tılsım ve taşlar üzerinde betimlenen archon. Jung'a göre o Gnostisizm'in özüydü.

Aeon: Tanrısal olanın genellikle kadın erkek çift şeklinde temsil edilen görüntüsü.

Apocryphon: 'Gizli kitap' anlamına gelen Yunanca sözcük. En bilinen Apacryphon John'unkidir ama Mark'ın ve James'in de Apocryphonları vardır.

archon: Temel engelleri geçip ruhani yolculuklarını tamamlamak üzere kademeler arasında yolda olan, maddesel dünyanın hakimleri.

yabanıl sözler: Bilinen hiçbir dilde karşılığı olmayan, genellikle sesli harflerin uzun dizilimlerinden oluşan, Gnostik tılsımlarda betimlenen ve çoğunlukla ayinlerde kullanılmış olan kelimeler.

Barbelo: Dişi tanrı, Ana Tanrıça

Deficiency: Maddesel dünya.

Dimiurge: Maddesel dünyanın yaratıcısıdır. Genellikle kibirli, beceriksiz ve hatta kötü olarak görülür. Sıklıkla Eski Ahit'de betimlenen haliyle Tanrı ile bir tutulur.

Türeyiş: ('den meydana gelmek, oluşmak) Gnostik metinlere göre her şey özünde ilahi olandan türemiştir. Onlara fiziksel niteliklerini veren Demiurge'dur.

Ennoia: Barbelo'nun diğer adıdır.

Yeryüzü cenneti: Siyaset felsefecisi EricVoegelin'in, öbür dünyada var olan beklentileri bu dünyaya taşıma, cenneti yeryüzünde yaratma çabasını anlatmak için kullandığı deyiş. Voegelin Gnostiklerin Dünya'nın sonunu getirmeye çalıştıklarını iddia eder.

gnosis: Ruhani bilgiye ulaşmanın sezgisel ve dolaysız yolu. Gnostisizme göre gnosis kurtuluşun anahtarıdır.

İncil Müjde: Gnostik ifadeyle bu Gnostik mesajları iletme maksadı taşıyan metinlerin genel adıdır. Tüm Gnostik İnciller, Kilise tarafından geçersiz ilan edilmiştir. Thomas, Meryem ve Fhilip İncilleri en bilinen gnostik İncillerdir.

Hebdomad: Kozmosun dokuzuncu sferidir. Genellikle Pleroma'nın en alt katmanı olarak görülür.

hilikler: Valensiyanlar'a göre üç tür insandan biridir. Sadece maddi dünya ve beden zevkleriyle ilgilidirler. *Fizikler* ve *pnömatikler* ile karşılaştırınız.

Ialdabaoth: Demiurge'un diğer adıdır, genellikle 'çocuk ve toy tanrı' anlamında kullanılır.

Logion: İsa'ya ait sözler. Thomas İncil'i tamamen logionlardan oluşan bir İncil örneğidir; çok az hikaye vardır.

logos: Gnostik metinlerde İsa'yı anlatmak için de kullanılabilen, Tanrı anlamına gelen sözcük.

manda: Mandayan dilinde Gnosis

mandaiia: Mandeancılıkta inananlar zümresi.

nasuraiia: Mandean rahipleri.

Ogdaad: Kozmosun sekizinci katmanı. üzerinde aPlero-

ma'nın en alt katmanı sayılan dokuzuncu tabaka Hebdomad vardır.

Pistis: İnanç, itikat.

Pleroma: Maddi yaratılışın ötesindeki semavi alem.

pnömatikler: Pnömatikler ruhani farkındalığı yüksek, gnosis'i algılayabilecek ve dogmaların üzerinde olan insanlardır.

Fizikler: Fizikler dünyevi zevk ve acılarla çok da ilgili olmayan ama dogma gibi ezoterik inançlar üzerine düşünmeye, onları hissetmeye de yatkın insanlardır.

Saklas: Demiurge'un budala, ahmak anlamına gelen diğer bir adıdır.

Samuel: Demiurge'un 'kör tanrı' anlamına gelen diğer bir adıdır.

Yılan: Gnostik yaratılış efsanesine göre Serpent, Havva'nın Bilgelik Ağacı'ndan meyveyi yiyip Gnosis'e ulaşmasından sorumlu olan bilge bir rehberdir. Havva sonra Adem'e de aynısını yapması için yol gösterir. Efsanenin bazı versiyonlarında Serpent rolünü oynayan Mesih'in kendisidir.

Sophia: En genç emanasyon. Onun tanrıyı bilme tutkusu daha sonra maddi dünyayı yaratacak olan Ialdabaoth'un yaratılışına yol açmıştır. Hikayenin bazı versiyonlarında biri daha üstün biri daha düşkün olan iki Sophia vardır. üst kademedeki Sophia, Pleroma'dayken diğeri maddi dünyada hapsolmuştur.

Ek II: Gnostisizm ve Budizm

Budist bilgin Edward Conze Gnostisizm ve Budizm arasındaki kesin benzerlikleri izah etmektedir. Temel benzerlikler şunlardır:

1. Kurtuluş gnosis ve bilgi yoluyla mümkündür. Bilincin kifayetsizliği ise insanın maddi dünyada kısılıp kalmasına yol açar.

2. Seçkinci yönelim de bir başka ortak noktadır., Maniheizmdeki Seçkin/Dinleyici ve Budizmdeki Rinpoches/Lama (Budist rahip) ayrımı gibi...

3. Bilgelik iki gelenekte de hem bir erdem hem de tanrısal birvasıf olarak karşımıza çıkar.

4. Gnostisizm de Budizm de efsaneleri maddi gerçekliğin üstünde tutarlar.

5. İkisinde de İbahi (antinomian) eğilimler vardır.

6. İkisi de hak Tanrıyı/Nirvana ile daha alt kademelerde yer alan aktif yaratıcı Tanrı'yı birbirinden ayrı tutarlar. Gnostik inanışta Dünya kötü archonların meskeniyken, Budizm'de de

Dünya'ya kötücül Tanrı Mara hükmetmektedir.

7. İki inanış da basit popülizme direnir, ezoterik tavrını sürdürür.

8. Her iki gelenek de, tekil olmayanı(örn. maddi dünya) reddetmeyi göze alır, tekil olanla bütünleşmeyi yeğ tutar, bu anlamda her ki inanç sistemi, tekçi(monoist) metafizik anlayışına sahiptir

Yanısıra iki gelenekte bir bakıma kötümser bulunmaktadır, dünyayı yadsımaktan tamamen dünyadan nefret etmeye kadar. İkisi de pasifist ve ikisi de zulüm görmüş inançlardır.

Budizm ve Gnostisizmin birbirlerini doğrudan etkileyip etkilemedikleri belirsizdir ama 1. ve 2. yy'larda (M.S.) İskenderiye'de Budist misyonerlerin bulunması dolayısı ile iki inanç arasında karşılıklı etkileşimin söz konusu olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Dipnotlar

Epigraf: Hikmetler II.37, Rudolph İncili'nden Alıntılanmış, p.297.

1. Thomas İncili, Giriş ve Söz 1, *Nag Hammadi Kitaplığı, s.126.*

2. *Thomas İncili, Gizli Yeni Ahit'den, s.140.*

3. *Matta 5.15: 'Kimse lambayı yakıpta onu tüm ev halkını aydınlatacak şekilde lamba kaidesine koymak varken bir çukurun içine koymaz' (Müjde İncili tercümesi)*

4. *Markos 4.34, Müjde İncili tercümesi. Aynı zamanda Mark 4.10-11, Mesih'in müritleriyle yalnızken onlara verdiği eğitim ile halk arasında verdiği vaazlar olmadığını iddia eder.*

5. *Örn.* Matta12.46-50; Markos 3.31-35; Luka 8.19-21; Thomas bunu Söz 99'da tekrar eder.

6. Yuhanna 11.16, 20.24 ve 21.2.

7. Söz 29, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s. 130.

8. Thomas İncili, Söz 70, *The Complete Gospels,* s.316.

9. Justin Martyr, *Apology* II. Pagels'da zikredilmiştir, *The Gnostic Gospels,* s. 100

10. Peter'ın Amelleri 31. *Gizli Yeni Ahit,* s.422.

11. Stephan Hoeller, *Gnosticism: New Light on the Ancient Tradition of Inner Knowing,* s. 3.

12.Irenaeus, *Against the Heretics,* Pagels'da zikredilmiştir, s. 17.

13. Hippolytus, *Refutation of All Heresies,* Pagels, s. 17. Hippolytus Yahudileri ve Paganları da kınamaktadır.

14. Tertullian, *De Carne Christi*, Pagels'dan alıntılanmıştır, s.36.

15. Matta 16.18: ' Ve bu suretinle sana söylerim ki Peter: sen bir kayasın ve ben bu kaya temel üzerine kilisemi inşa ettim'

16. Bakınız, örn. Robert Eisenman'ın *James the Brother of Jesus* (Faber and Faber, 1997).

17. 1. Corinthians 11:24-25, Paul Son Yemek'de İsa'nın sözlerinden alıntı yaparken. In 2 Corinthians 12:9, Paul İsa'nın doğrudan ona konuşarak ; ""Kudretim bilhassa siz aciz içindeyken artar"" dediğini iddia etmiştir. Eğer bu gerçekten hakiki bir alıntıysa, o zaman 2. Corinthians'ın Yeni Ahit'in başka hiçbir yerinde olmayan eşsiz bir ibareye sahip olduğu görülebilir.

18. AN Wilson, *Paul: The Mind of the Apostle*, s. 258.

19. Michael Baigent ve Richard Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception'de*, s.266.

20. Thomas Jefferson, *The Great Thoughtsby* George Sildes (Ballantine Books, 1985), s.208.

21. Bazı bilginler Thomas İncili'nin dört İncil kadar eski ve bu haliyle Gnostik İncillerin en eskisi olduğuna inanırlar ve belki de bu durumda en özgün olan şey ise gerçekten İsa'nın hakiki sözlerini içerebiliyor olma ihtimalidir.

22. Elaine Pagels, *Beyond Belief*, s. 150.

23. *Monty Python and the Holy Grail'den alıntıdır, 'anarko-sendikalist bir komün, bir haftalığına bir çeşit yönetici olabilmek için saraya koyulmuşlardı'. Life of Brian'da da Gnostik temayüllerin izi sürülüyor. John Cleese'nin ölümsüz satırları 'Nasıl s.ktirip gidebiliriz, a Mesih' belki de şimdiye kadar dine dair yapılmış en güzel –ve komik- nüktedir.*

24. Pagels'dan alıntılanmıştır, s. 60—61.

25. Kurt Rudolph, *Gnosis*, s.278.

26. Rudolph, s. 281, Solomonun Hikmeti'nden alıntı 6, 18f; 8, 17.

27. Rudolph, s. 281, takiben ilave alıntılar.

28. Rudolph, s.282.

29. Mary Boyce, *Zerdüştiler: Dini İnançları ve İbadetleri* (Routledge and Kegan Paul, 1979), s. 1.

30. Boyce, s.29.

31. Akamenid dönemde başka bir gelişme de hem Ahuramazda'nın hem de Ehriman'in zaman ve kader tanrısı Zurvan'ın ikiz zürriyeti olduğuna inanan Zerdüştlüğün ve Zurvanizm'in filiz vermesidir.

32. Rudolph, s.284. Rudolph aynı zamanda Eski Ahit üzerindeki Helenistik etkiyi de vurgulamıştır; ""Ecclesiastes(Vaiz)'deki şüpheciliği Yunan akılcılığı ve erken Helenizm popüler felsefesi olmadan tamamı ile anlamak mümkün değildir.""

33. Stuart Holroyd, *The Elements of Gnosticism*, s.9.

34. The Gospel of Truth(Doğruluk İncili), *Nag Hammadi Kitaplığı*, s.42.

35. Excerpta de Theodoto, Hoeller'den alıntılanmıştır, *op. cit.*, s. 10.

36. Philip İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 159.

37. Hoeller, s. 5-6.

38. Yuri Stovanov, *The Other God, s.2*. Döneminin önde gelen Oryantalistlerinden Hyde (1636-1703) Oxford'daki Bodlcian Kütüphanesi'nin baş kütüphanecisiydi; 'çiviyazısı' kelimesini icat etmiştir ve satrancın kökenlerini araştırmıştır.

39. Ugo Bianchi, *// dualismo religioso* (Roma, 1958), Stovanov'da alıntılanmıştır, s. 4-5.

40. On the Origin of the World, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 173.

41. Philip İncili, *Gnostik İncil*, s. 277.

42. The Testimony of Trudi, *Nag Hammadi Kitaplığı*, p.455.

43. Luka 23.34.

44. Hippolytus tarafından *Philosophumena'sında korunmuştur.*

45. *Irenaeus, Against Heresies, Pagels'dan alıntılanmıştır, Beyond Belief,* s.80.

46. Örn. İsa'nın dirileceği kehanetlerinin tümü, onun Yahudi mesih olduğu anlayışı gibi ortadan kaldırılmıştır.

47.Ya da daha doğrusu, Marcion, Pauline külliyatının özü olarak neyi addediyor: Galatalılar, Corindiialılar, R8malılar, Selanikliler, Efesliler, Collosianlılar, Philipphialılar, ve Philemon.

48. GRS Mead, *Fragments of a Faith Forgotten* 2, Hoeller'den alıntılanmıştır, s. 113.

49. Pius I'in kesin papalık tarihi saptanamamıştır. 140'dan 154'e kadar hüküm sürmüş olması olasıdır, Vatikan'ın 2003 *Annuario Pontificio listesine* gore; 142 ya da 146'dan, 157 ya da 161'e kadardır.

50. Hoeller, s. 100-1.

51. Tapınakçıların sözde sapkınlıklarının – hiçbir suretle olmadığını bilsek bile- Gnostisizm olması oldukça olası bir bağlantıdır.

52. Mount Seur'den Eski Ahit'te aslında bazı kereler bahsedilsede, hiçbir zaman Flood ile ilişki içinde olduğunun bahsi geçmemişitr.

53. Hoeller, s. 101. Ayrıca Jacques Lacarierre'nin fikirlerini alıntılamıştır; ""birileri Gnostiklerin peşine düşebilir fakat onları yakalayamaz.""

54. Tertullian, Rudolph'dan alıntılanmıştır, p.215.

55. Philip İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı*, p. 150. Aslında gerçekte yedi tane ayin(ibadet) olabilir, yani ana akım Kilise'nin yedi ayini.

56. Hoeller, p.85.

57.Daha ayrıntılı görüş için, bakınız Lupieri, s.8-10.

58. *Nasuraiia*'nın 'Nasorean' ya da 'Nazarene'den türediğine dair spekülasyonlar vardır; bu gruplarla bağlantılı oldukları ileri sürülür. Bakınız Lupieri, s. 9-10.

59. Gnostik İncil, s. 537.

60. Gnostik İncil, s. 542.

61. Gnostik İncil, s. 549.

62. Gnostik İncil, s. 550.

63. Gnostik İncil, s. 550-1.

64. 'Nazareth'in bir zamanlar İsa'nın da bir zamanlar dahil olduğu düşünülen her ikisi de Yahudi topluluklar 'Nasorean' ya da 'Nazarena' isimlerinden tercüme edildiği muhtemeldir. Bir şehir olarak Nazareth'in, İsa'nın orada yaşadığı düşünülen tarih olan M.S. ilk yüzyılda ortaya çıkmadığı neredeyse kesindir.

65. Gnostik İncil, s. 601.

66. Manişeist ilahiler, Hoeller'den alıntılanmıştır, s. 138.

67. Manişeist ilahi, Hoeller'den alıntılanmıştır, s. 138.

68. The Coptic Manichaean Songbook 12, Gnostik İncil, s. 622.

69. Asclepius, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 333.

70. Asclepius, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 335.

71. The Discourse on the Eighth and Ninth, *The Nag Hammadi Kitaplığı* s. 322.

72. The Discourse on the Eighth and Ninth, *The Nag Hammad Kitaplığı*, s. 325.

73. The Discourse on the Eighth and Ninth, *The Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 326.

74. Poimandres, Gnostik İncil, s. 509.

75. Corpus Hermeticum, Libellus XIII, *Hermetica*, s.99.

76. Marvin Meyer, Introduction to Islamic Mystical Literature, Gnostik İncil, s. 663.

77. The Mother of Books, Gnostik İncil, s.725.

78. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 138.

79. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 139.

80. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 139-140.

81. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 141.

82. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 146.

83. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 147.

84. Yuhanna'nın Gizli Kitabı Gnostik İncil, s. 149.

85. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 162.

86. Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Gnostik İncil, s. 164.

87. Truth İncili, *Gnostik İncil*, p. 249.

88. Yunanca nüshaları Oxy 1,654&655, sözler 26-30.77 ve 31-33'ü içermektedir. Coptik ve Yunanca Thomas'a parallel bir nüsha için, bakınız JK

89. Thomas İncili, *The Apocryphal New Testament*, s. 135. Bir çok çeviride şaşırtıcı olan ise hem *didymos* hem de *Thomas*'ın ikiz anlamına geldiği ve bu nedenle 'Didymos Judas Thomas'ın 'İkiz Judas İkiz' anlamına çıkmasıdır.

90. İsa'nın bir ikizi olduğu inancı din dışı addedilmiştir. Leonardo gibi sanatçılar tarafından bu efsaneye dair yapılan çalışmalar için, bakınız David Ovason, *The Two Children* (Random House, 2001).

91. Thomas İncili Logion 2, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 126.

92. Thomas İncili, Logion 70, *The Complete Gospels,* s.316.

93. Thomas İncili, Logion 6, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s. 127.

94. Thomas İncili ve kanonik inciller arasındaki paralleliklerin etraflı bir listesi için, bakınız Elliot, s. 133-5

95. Matta 10:27, Luka 12:3, Markos 4:21, Luka 8:16, 11:33, Matta 5:15.

96. Diğer Gnostik incillerle de paralellikler vardır mesela söz 2, Hebrews İncili 6b ile paraleldir. Bakınız *The Complete Gospels,* s.305 & 433.

97. Bu sözler değiştirilmiş şekilde yazıt olarak Hindistan'da Fatehpur Sikri camisinde vardır. 'İsa dediki, ""Bu hayat bir köprüdür. Ondan geç ama onu mesken tutma""'Thomas İncili ile Fatehpur Sikri arasındaki bu bağlantı Thomas'ın kendisi olabilir çünkü geleneksel olarak onun doğuya gidip Hindistan'da misyonerlik yaptığına inanılır.

98. II Corinthian 2-4. Müjde İncili versiyonu. Gnostiklerin Paul'u nasıl okuduklarına dair etraflı bir inceleme için, bakınız Elaine Pagels, *The Gnostic Paul: Gnostic Exegesis of the Pauline Letters* (Trinity Press, 1992).

99. The Treatise on the Resurrection, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s.55.

100. The Treatise on the Resurrection, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s. 56.

101. Philip İncili, *Gnostik İncil,* s. 276.

102. Philip İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s. 144.

103. Philip İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s. 153.

104. Philip İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı,* p. 144. Paul'un söylemlerinin buradaki kullanılışı Gnostik yazarların diğerlerinin argumanlarını kendi maksatları için nasıl kullandıklarının klasik bir örneğidir.

105. Elaine Pagels benzer bir yorumu aktarmaktadır, *Beyond Belief,* s.74.

106. Philip İncili, Gnostik İncil, s.273.

107. Philip İncili, Gnostik İncil, s.261.

108. Philip İncili, Gnostik İncil, s.260.

109. Philip İncili, Gnostik İncil, s.279.

110. Philip İncili, Gnostik İncil, s.272.

111. Philip İncili, Gnostik İncil, s.273.

112. Philip İncili, Gnostik İncil, s.283.

113. Philip İncili, Gnostik İncil, s.266.

114. Philip İncili, Gnostik İncil, s.273.

115. Philip İncili, Gnostik İncil, s.266.

116. Philip İncili, Gnostik İncil, s.267.

117. Philip İncili, Gnostik İncil, s.273.

118. Mary İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s.525.

119. Meryem İncili, *Gnostik İncil,* s. 479.

120. Meryam İncili, *The Nag Hammadi Library in English,* s.525.

121. Meryem İncili, *Gnostik İncil*, s. 479.
122. Meryem İncili, *Gnostik İncil*, s. 479.
123. Meryem İncili, *Gnostik İncil*, s. 481.
124. Meryam İncili, *Gnostik İncil*, s. 481.
125. *The Complete Gospels*, s.357.
126. *The Complete Gospels*, s. 358.
127. Thunder: Perfect Mind, *Gnostik İncil*, s. 226.
128. Thunder: Perfect Mind, *Gnostik İncil*, s. 226-7.
129. Introduction to Thunder: Perfect Mind, *Gnostik İncil* s.225.
130. Elaine Pagels, *Gnostic Gospels*.
131. The Exegesis on the Soul, *Gnostik İncil*, s. 407.
132. The Exegesis on the Soul, *Gnostik İncil*, s. 407. Efesli Paul 6:12'den alıntı.
133. The Exegesis on the Soul, *Gnostik İncil*, s. 409-10.
134. The Exegesis on the Soul, *Gnostik İncil*, s. 410-11.
135. The Exegesis on the Soul, *Gnostik İncil*, s. 411.
136. Askew Codex'deki diğer kitaplar: Extracts from the Books of the Saviour ve the Book of the Great Logos.
137. Pistis Sophia 2 (GRS Mead çevirisi)
138. Pistis Sophia 17.
139. Pistis Sophia 72.
140. Pistis Sophia 72.
141. Pistis Sophia'nın sonunda yine eski hatasına düşerek Meryem'in çok fazla konuştuğundan şikayet etmiştir, bl.148.
142. Pistis Sophia 102.
143. Pistis Sophia 125.
144. Kilise'nin gülme korkusuna dair enfes bir tasvir için, bakınız Umberto Eco, Gülün Adı , öykü Aristo'nun İtalyan Alplerinde bir manastırın kütüphanesinde aydınlanmasıyla ilerleyen bir komedi yapıtı çevresinde dönüyor. Jean Jacques Annaud'un 1986 yapımı uyarlaması Sean Connery'nin performansıyla izlenmeye değer.
145. O diğer yöntemlerin dışında yazarak da para kazandı; bilindik bir Gnostik alegori olan Hymn of the Pearl the Thomas'ın Amelleri yapıtındandır.
146. John'un Amelleri'nde tam olarak Gethsemane olarak tasvir edilmemiştir ama fakat metinden olası mevkinin bu olduğunu çıkarabiliriz, sahnenin geçtiği yerin İsa'nın teslimiden ve kanunsuz Yahudilerden once geçtiği tayin edilir. Bakınız *Gizli Yeni Ahit*, s. 318.
147. Thomas'ın Amelleri *Gizli Yeni Ahit*, s. 318.
148. Philip İncili, Gnostik İncil,s. 277.
149. Thomas İncili, söz 108. Gnostik İncil, s.68.
150. Thomas'ın Amelleri, *Gizli Yeni Ahit*, s.319.

151. Thomas'ın Amelleri, *Gizli Yeni Ahit*, s. 321.

152. Peter'ın Apokalips'i ile karıştırmamak için bazen Gnostik olarak ya da Peter'ın Coptik Apokalips'i olarak bilinir. Gnostik olmayan versiyonu için, bakınız *Gizli Yeni Ahit*, s. 593-615.

153. Peter'ın Apokalipsi , *Nag Hammadi Kitaplığı*, s.377.

154. Peter'ın Apokalipsi , *Nag Hammadi Kitaplığı*, s.377.

155. Freke&Gandy,s. 162.

156. Irenaeus, *Against Heresies* XXXI.

157. Epiphanius (Haeres., xxxviii).

158. İncil bulgularına dair etraflı bir araştırma için, bakınız Krosncy. Kısa bir tarif Rodolphe Kasser tarafından verilmekte. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer & Gregor-Wurst (Editorler), *Judas İncili* (National Geographic, 2006), s.47-76.

159. Judas İncili, Judas İncili, s. 22-3.

160. Judas İncili, Judas İncili, s. 19.

161. Judas İncili, Judas İncili, s. 22.

162. Platon, *Timacus*, 41 cM-2b.

163. Judas İncili, *Judas İncili*, s. 41.

164. Judas İncili, *Judas İncili*, s. 43.

165. Bakınız Judas İncili, *Judas İncili*, s. 44, dipnot 147.

166. Judas İncili, *Judas İncili*, s. 45.

167. Clement of Alexandria, *Stromata* VII, 104, 2.

168. Bu bent aslında İkinci Ekümenik Konsey toplantısında eklenmiştir – 381'de.

169. Alıntılanmıştır, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 19.

170. Her ne kadar Roma İmparatoru Theodosius'un buyruğu ile olsa da Athanasius'un mektubundan dolayı değildir.

171. Mısırlıların İncili, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s.218.

172. Kilise sadece Gnostik ve dualist guruplara zulm etmiyordu. Aynı zamanda kabaca Pelagianizm gibi fikirlere, Celtik ve Nestorian kiliseleri gibi farklı kiliselere de benzer baskılar uyguluyordu.

173. Maniac kelimesi aşağılayıcı bir tonla Manişeizm'den türetilmiştir.

174. Bakınız Yuri Stoyanov, s. 103.

175. Bakınız Stoyanov, s. 104-6

176. Stoyanov, s. 170.

177. Alan of Lilly(c. 1128-1202) Cathar(Katar) kelimesinin cat(kedi) kelimesinden türediğine inanır çünkü kedileri öptükleri söylenir. Bu tür ithamlar kilisenin düşmanlarına karşı temel saldırı yöntemidir.

178. Wakefield & Evans, *Heresies of the High Middle Ages*, s.126—32.

179. Katarcılar Eski Ahit'i tamamen reddetmemiştir ve Psalm, Job ve büyük saygı duydukları bazı peygamberlere inanmayı sürdürmüşlerdir.

180. Hafızalara kazınan mükemmel Heinrich Fichtenau tasviri, Lampert'den alıntılanmıştır, s. 30.

181. The Poimandres of HermesTrismegistus, bakınız Gilbert'ın İskoçca önsözü.

182. *Oration on the Dignity of Man,* Tobias Churton'dan alıntılanmıştır, *Gnostikler,* s. 113

183. Peter'ın Amelleri, *Gizli Yeni Ahit,* s.423.

184. Holroyd,s.93.

185. Edward Gibbon *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü,* XV.

186. Richard Smith, 'The Modern Relevance of Gnosticism', *Nag Hammadi Kitaplığı,* s.532.

187. Smith, *Nag Hammadi Kitaplığı,* s.535.

188. Kathlenn Raine'in Tobias Churton ile görüşmesi, 1986, Churton'dan alıntılanmıştır, s. 143.

189. Churton'dan alıntılanmıştır, s. 149.

190. Hoeller,s.211.

191. Hoeller'den alıntılanmıştır, s.169. Jung, Rudolp Steiner'in Antroposofi'sinin de Gnostik benzeri olduğunu düşünmektedir. Steiner esasında bir Teosofistti fakat Madame Blavatsky'nin halefi Annie Besant ile yaşadığı bir münakaşa sonrası 1912'de kendi okulunu kurmak için ayrıldı.

192. Gülhaçlılar, Yezidiler ve Luciferyan cadılar, diğerlerinden ziyade kökten Gnostiklerdir.

193. Stephan Hoeller, *The Gnostic Jung and the Seven Sermons to the Dead,* s. 8.

194. Hoeller, s.8-9.

195. Hoeller, s.8.

196. İlk Sermon, Hoeller, s.47.

197. İlk Sermon, Hoeller, s.47.

198. İlk Sermon, Hoeller, s.47.

199. Örn. Introduction to The Secret of the Golden Flower(*Collected Works,Vol.* 13)'ında, s.1-56, (Princeton üniversitesi Yayınları)

200. Hoeller, s.38.

201. Hermann Hesse, *Bozkırkurdu,* Smith'de alıntılanmıştır, The Modern Relevance of Gnosticism', *Nag Hammadi Kitaplığı,* s.541.

202. Gnostisizm Lawrance Durrell'in *Alexandria Quartet'ında, Jack Kerouac'ın Dr Sax'ında,* Anatole France'ın *The Revolt of the Angels'ında,* Harold Bloom'ın *The Flight to Lucifer'inde,* Allen Ginsberg'ın *Plutonian Ode'sinde ve Borges ve Cioran'ın çalışmalarında da verdir.*

203. Mobidik bl. 119.

204. Walter H Sokel, 'Between Gnosticism and Jehovah: Kafka'nın Dini Tutumundaki İkilem, *The Allure of Gnosticism,* s. 147.

205. Sokel, s. 153, Kafka'nın not defterlerinden alıntılanmıştır.

206. Sokel, s. 157, Kafka'nın not defterlerinden alıntılanmıştır.

207. Bakınız Erich Heller, 'The Castle: A Company of Gnostic Demons', *Franz Kafka's The Castle: Critical Interpretations* (Chelsea House, 1988).

208. Buraya gönderme yapan iki roman *Ubik* (1969) ve *Radio Free Albemuth* (1985).

209. Philip K Dick, *VALIS*, bl. 6.

210. *VALIS*, Ek, Not 29. Roman Katolik Kilisesi Gnostiklere zulmetmesiyle ilk Hıristiyanlara zulmeden İmparatorluk gibi görülebilir.

211. Pascal'da tekrar etmiştir ki tarih sürekli öğrenen bir insandır. Valentinyan bir düşünceye göre hepimiz sonunda gnosise ulaşırız.

212. *Matrix*'de Budist fikirler içerir. Bakınız, *filmin resmi internet sitesindeki* Frances Flannery-Dailey'in & Rachel Wagner'in yazısı *Wake Up! Gnosticism & Buddhism in The Matrix*, .

213. Thomas İncili söz 25.

214. Murray Stein, 'The Gnostic Critique, Past and Present', *The Allure of Gnosticism*, s.41.

215. Stein, s.43.

216. Diriliş üzerine İnceleme, *Nag Hammadi Kitaplığı*, s. 56.

217. Silvanyus'un öğretisi, *Nag Hammadi Kitaplığı* s. 390.

Daha Ayrıntılı Bilgi İçin Küçük Bir Kaynakça

Gnostisizmle ilişkili çok sayıda kitap vardır ve umut ederim verdiğim öneriler, son derece geniş olan Gnostik yazın alanı içinde meraklı okuyuculara yol gösterebilir.

Muhtemelen Gnostisizmle ilgili tek başına en bilgilendirici kaynak Kurt Rudolf'un *Gnosis: Gnostisizmin Doğası & Tarihi*'dir.

Gnostisizm ve ortodoksi arasındaki çelişkiyi doğru kavramak için Elaine Pagels'ın klasikleşmiş eseri *Gnostik İnciller* iyi bir başlangıç olabilir.

Nag Hammadi Külliyatı'nın standart baskısı James M. Robinson'ın yayımladığıdır ama bununla beraber Bentley Layton'ın *Gnostik Kutsal Kitaplar'ı ve* Yahudi, İslami, Mandeancılık, Manişeyist, ve Kataryan metinleri de içeren Barnstone ve Meyer'in *Gnostik İncil*'inde iyi alternatifler bulunabilir.

Ruhani olarak bu alanda derinlemek isteyen her okuyucu Stephan Hoellers'in *Gnostisizm: İçsel Bilgeliğin Antik Geleneğini Aydınlatmak* isimli eserine ve June Singer'ın *Kalpten Bilmek: İçsel Bilgeliğin Gnostik Sırrı*'na (orjinalinde *Saatlerin Gnostik Kitabı* ismiyle yayımlanmıştır) *mutlaka göz atmalıdır.*

Son olarak Philip K. Dick'in çalışmalarından bahsetmeliyim. Gnostik temalar onun tüm külliyatından kırpılmışsa da muhtemelen onun en açık Gnostik kitabı VALİS'tir.

Gnostik Kutsal Kitaplar

Barnstone, Willis & Meyer, Marvin (Editors), *The Gnostic Bible: GnosticTexts of Mystical Wisdom from the Ancient and Medieval Worlds — Pagan, Jewish, Christian, Mandaean, Manichaean, Islamic and Cathar* (New Seeds, 2006)

Gardner, Iain & Lieu, Samuel NC (Editors), *Manichaean Textsfrom the Roman Empire* (Cambridge, 2004)

Kasser, Rodolphe, Meyer, Marvin & Wurst, Gregor (Editörler), *Judas İncili* (National Geographic, 2006)

King, Karen L, *The Gospel of Mary of Magdala* (Polebridge Press, 2003)

Klimkeit, Hans-Joachim, *Gnosis on the Silk Road: GnosticTextsfrom Central Asia* (HarperCollins, 1993)

Layton, Bentley, *The Gnostic Scriptures* (Bantam, 1995)

Leloup, Jean-Yves, *The Gospel of Thomas.The Gnostic Wisdom ofJesus* (Bear & Co., 2005)

The Gospel of Philip: Jesus, Mary Magdalene and the Gnosis of Sacred Union (Bear & Co., 2004)

The Gospel of Mary Magdalene (Bear & Co., 2002)

Lidzbarski, Mark, *Mandaean Prayers and Hymns* (Living Water Books, 2002)

Mead, GRS (Editor/Translator), *Pistis Sophia: The Gnostic Tradition of Mary Magdalene, Jesus, and His Disciples* (Dover Publications, 2005)

Robinson, James M (General Editor), *The Nag Hammadi Library in English* (HarperCollins, 1990)

Scott, Walter (Yayımcı/Çevirmen), Gilbert, Adrian (önsöz), *Hermetica: The Writings Attributed to Hermes Trismegistus* (Solos Press, 1992)

Gnostik ve Gizli Kutsal Kitaplar

Elliott, JK (Yayımcı), *Gizli Yeni Ahit* (Oxford, 1993)

Miller, Robert J (Editor), *The Complete Gospels* (HarperCollins, 1994)

Gnostisizm

Blackman, EC, *Marcion and His Influence* (Wipf & Stock Publishers, 2004)

Blavatsky, HP, *On the Gnostics* (Point Loma Publications, 1994)

Churton,Tobias, *The Gnostics* (Weidenfeld & Nicholson, 1987)

The Gnostic Philosophy: From Ancient Persia to Modern Times (Inner Traditions, 2005)

Freke, Timothy & Gandy, Peter, *The Laughing Jesus: Religious Lies Gnostic Wisdom* (Harmony Books, 2005)

Hoeller, Stephan A, *Gnosticism: New Light on the Ancient Tradition of Inner Knowing* (Quest Books, 2002)

Jung and the Lost Gospels: Insights into the Dead Sea Scrolls and Nag Hammadi Library (Quest Books, 1989)

The Gnostic Jung and the Seven Sermons to the Dead (Quest Books, 1985)

Holroyd, Stuart, *The Elements of Gnosticism* (Element Books, 1994)

Jonas, Hans, *The Gnostic Religion* (Beacon Press, 2001)

King, Karen L, *The Secret Revelation of John* (Harvard University Press, 2006)

What is Gnosticism? (Harvard University Press, 2003)

Images of the Feminine in Gnosticism (Alban Books, 2000)

Revelation of the Unknowable God: A Gnostic Text from the Nag Ḥammadi Kitaplığı (Polebridge Press, n.d.)

Krosney, Herbert, *The Lost Gospel: The Quest for the Gospel of Judas Iscariot* (National Geographic, 2006)

Lupieri, Edmondo, *The Mandaeans: The Last Gnostics* (William B Eerdmans Publishing Company, 2002)

Mead, GRS, *Simon Magus: His Philosophy and Teachings* (BookTree, 2003)

Fragments of a Faith Forgotten (Kessinger Publishing, 1996)

Pagels, Elaine, *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas* (Pan Books, 2005)

The Gnostic Paul: Gnostic Exegesis of the Pauline Letters (Trinity Press, 1992)

The Gnostic Gospels (Penguin Books, 1990)

The Johannine Gospel in Gnostic Exegesis: Heracleon's Commentary on John (Scholars Press, 1989)

Rudolph, Kurt, *Gnosis: The Nature ^History of Gnosticism* (T&T Clark, 1983) Segal, Robert *A* (Yayımcı), *The Allure of Gnosticism: The Gnostic Experience in Jungian Psychology and Contemporary Culture* (Open Court, 1995)

Singer, June *Knowledge of the Heart: Gnostic Secrets of Inner Wisdom* (Element Books, 1999)

İlgili Başlıklar

Ackroyd, Peter, *Blake* (Minerva, 1996)

Dick, Philip K, *In Pursuit of VALIS: Selections from the Exegesis* (Underwood Miller, 1991)

The Divine Invasion (Vintage Books, 1991)

The Transmigration of Timothy Archer (Vintage Books, 1991)

VALIS (Vintage Books, 1991)

Durrell, Lawrence, *The Alexandria Quartet* (Faber & Faber, 2005)

Irwin, William (Yayımcı), *More Matrix and Philosophy: Revolutions and Reloaded Decoded* (Open Court Publishing, 2005)

The Matrix and Philosophy: Welcome to the Desert of the Real (Open Court Publishing, 2002)

Jung, CG, *Memories, Dreams, Reflections* (Fontana Press, 1995)

Kafka, Franz, *The Castle* (Penguin Books, 2000)

Kerouac, Jack, *Doctor Sax* (HarperCollins, 2006)

Martin, Sean, *Simya & Simyacılar (Kalkedon, 2009)*

The Cathars-.The Most Successful Heresy of the Middle Ages (Pocket Essentials, 2005)

The Knights Templar: The History &. Myths of the Legendary Military Order (Pocket Essentials, 2004)

Melville, Herman, *Mobidik (Erdem Yayınları 2000)*

Mirandola Pico Della, *Oration on the Dignity of Man* (Regnery Publishing, 1996)

Raine, Kathleen, *Blake and Antiquity* (Routledge, 2002)

Starbird, Margaret, *The Woman with the Alabaster Jar: Mary Magdalen and the Holy Grail* (Bear 8c Co., 1993)

Stoyanov, Yuri, *The Hidden Tradition in Europe: The Secret History of Medieval Christian Heresy* (Penguin Books, 1994)

Yeffeth, Glenn (Yayımcı), *Taking the Red Pill: Science, Philosophy and Religion in 'The Matrix'* (Summersdale, 2003)

Web Kaynakları

Ecclesia Gnostica'nın web sitesi, çok sayıda Gnostik metin, makale, konuşma ve söyleşi de içermektedir. Gnostisizme giriş için en iyi web sitesi.

İlk yüzyıllardan (M.S) itibaren yazılmış hem Gnostik hem de ortodoks çok sayıda metin içermektedir.

Oxyrhynchus Papyri Projesi

Kendisini Gnostik topluluk olarak tanımlamaktadır, site ismini Philip K Dick'in bir çalışmasından almaktadır.

Gnostik öncü Jordan Stratford'un blogu.

Gnostik öncü Troy Pierce'ın blogu.

Tüm Dünya'dan, güncel olarak Gnostisizmle ilgili yazıların yazılmakta olduğu blogların bir listesi.

http: // Philip K. Dick'in Gnostik felsefesine odaklanan bir site.

http: / / whatisthematrix.warnerbros.com / rl.cmp/newphilwakeup. html İlk Matrix'deki Gnostik ve Budist etki.

Resmi Mandeancı web sitesi.

Bir Yuhannacı Kilise'nin web sitesi.